

CARTEA
CEA BUNĂ

INGRIJITĂ DE
SEXTIL PUȘCARIU

PROFESOR DE LIMBA ȘI
LITERATURA ROMÂNĂ LA
UNIVERSITATEA DIN CLUJ
MEMBRU AL ACAD. ROM.

MIHAIL KOGĂLNICEANU

MIHAIL
KOGĂLNICEANU

SCRIERI ALESE

14180-

CULTURA NAȚIONALĂ

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
COTA 35830.

No. 8

VII

M. KOGĂLNICEANU
SCRIERI ALESE

S'A EDITAT ȘI
TIPĂRIT DE
C V L T V R A
N AȚ I O N A L Ă
BUCUREȘTI 1924

B.C.U. Bucuresti

G14180

35830
Dublet

INTRODUCERE

MIHAIL KOGĂLNICEANU s'a născut în Iași, în 6/19 Septembrie 1817; de atunci au trecut aproape 110 ani; și a murit în 20 Iunie 1891; acum 33 de ani, la Paris.

Din cei 74 de ani ai vieții sale, cel puțin 60 au fost dăruți națiunii sale, la a cărei înălțare din cădere materială și morală încă de copil începuse a cugeta.

De copil? De bună seamă; deoarece eră numai de 17 ani, când, plecând în străinătate și trecând prin Bucovina, băgă de seamă și îndată, din drum, îi și scrise tatălui său că pe acolo țărani duc o vieată materială mai omenească decât în patrie; și eră abia de 20 de ani, când într'un studiu despre limba și literatura română arată, scriind nemțește, ce rost moral ne căutam prin literatura noastră scrisă într'o limbă neolatină, frumoasă. Mai mult, la aceeaș vârstă, tot în anul 1837, *M. K.* publică, în limba franceză, dar la Berlin, o istorie a Munteniei, Moldovei și a Românilor transdanubieni, dovedind că *pentru a ști de unde va trebui să ducă înainte firul vieții naționale*, el căutase a se instrui despre trecut întrebunțând toate izvoarele care pe atunci îi puteau spune ceva despre vieța veche, despre gloria străbună.

Când s'a întors în țară, fostul student al universității din Berlin, al profesorilor Gans, profesor de drept natural și al marelui istoric L. von Ranke, cunoscutul juristului Savigny și al lui Alexandru Humboldt, *M. K.* gândia măreț, gândia ca profesorii săi mari, ca marii bărbați ce-i cunoscuse și dela care își luase îndemnuri de acțiune imediată pentru înălțarea patriei iubite.

Pentru a-și caracteriza tendințele, el a început să scrie *Dacia literară*, dela 1840, arată, chiar prin titlu, că zborul vulturesc al minții sale ocăliă tot pământul românesc, de al

căruia viitor se interesă vivace. După doi trei ani de literatură, teatrală și critică, pe care o părăsi, M. K. rosti discursul dela 24 Noemvrie 1843, despre istoria românească (întâia bucată din acest volum), dând a se înțelege limpede că cugetul, vorba și scrisul său urmăresc scopuri mult mai serioase decât încântarea prin comedii a unui public teatral. Scopurile le-au simțit și vrăjmașii țării, străini și români; și deaceia intriga lor a întrerupt cursul de istorie început cu acel discurs.

Paralel cu studiile istorice se desfășurau studiile sociale și politice. Despre felul acestora se găseșc, în acest volum, două probe despre: civilizație și pauperism; studiul despre civilizație dă o explicație despre factorii ce o produc; cel despre pauperism descopere o latură a ei, arătând, însă, cum urâta latură se poate vindeca prin împrumut și prin muncă procurată, la nevoie, chiar de Stat.

Studiile istorice și politice-sociale făcură din M. K. un conducător, căruia generația dela 1840 i se simți îndatorită să-i urmeze îndată. Se știa că acolo unde eră el se află toată generația sa; se simția că încotro mergea el, se află, în tremurătoare așteptare — viitorul țării. Deaceia, la 1848, el a fost cel chemat să explice și să motiveze dorințele naționale ale Moldovei, din care un fragment important, No. V, se găsește reprodus în volum: Este fragmentul despre țărănime, despre «această numeroasă și nenorocită clasă, *nădejdea și puterea patriei*», cum scrie el în fragment.

Revoluția dela 1848 nu a dat rezultatele visate de generația revoluționară. Rezultatele au venit, adecă: au început să vie peste câțiva ani, cu războiul din Crimeea, cu pacea dela Paris. M. K. își întărise nădejdea studiind cronicile țării și publicându-le și pentru întărirea nădejdei celor de-o credință cu el, și a neamului. Întâia prefață a cronicelor arată frumos, adevărat, adânc ce puteri bănuia M. K. națiunii sale, când (în Aprilie 1852) scria: «*In noi este ceva tare, puternic, providențial*»... Peste alți șapte ani numai el putu să rostească

întâiul cuvânt către cel ce avea să fie întâiul Domn al principatelor unite; și să dea celebra lozincă: «*La legi nouă, om nou!*»

M. K. fusese agentul principal al luptei pentru realizarea unirii celor două țări. Unirea fusese, însă, numai forma externă, în care trebuia să se clădească națiunii un trup nou, un suflet nou. Lozincă: «*La legi nouă, om nou!*» deveni activă în lupta pentru îmbunătățirea soartei țăranilor, pentru împroprietărirea lor. Cum a dus lupta sa pentru viitorul clasei care-i eră (la 1848) «*nădejdea și puterea patriei!*», se poate afla din propria sa povestire, desfășurată în Academia Română, la 1/13 Aprilie 1891 și din calda cuvântare dela 25 Maiu 1862, din care, aici, pot reproduce numai perorațiunea menită să miște inima românească contra colțișorului de egoism firește ascuns și în ea.

Țara astfel creată și consolidată a putut să treacă victorioasă prin războiul dela 1877/78. În acest timp *M. K.* a fost ministru de externe. Două acte din timpul ministerului său, reproduse aici, sunt menite să ni-l arate ca diplomat român, care, conștient de valoarea țării, ține să apropie chiar și dușmanului respectul datorit demnității națiunii. Vorbind în scrisori intime, de ex. către diplomatul rus Jomini, ori în fața congresului dela Berlin, *M. K.* s'a știut ridică până la cea mai frumoasă formulare a drepturilor naționale și până la cea mai curajoasă contestare a lăcomiilor de cucerire imperialistă. În privința aceasta *M. K.* și-a asigurat locul său de moralitate politică înaltă, nu numai în istoria țării, ci și în istoria generală a desvoltării imperialismului, de care suferim încă și față de care *M. K.* ne-a arătat și arată încă ce dârzi, ce demni, ce naționali trebuie să continuăm a fi până la sfârșirea celor ce pe pământ reprezintă duhul rău al nedreptății și al violențelor. El cu Rusia s'a luptat la Berlin; față de Rusia vom avea încă și noi prilejul de a dovedi că — nu am uitat demnitatea lui *M. Kogălniceanu.*

Volumul de față este ales din punct de vedere al cheștiunilor care dăinuiesc încă, în țară, împrejurul țării. Această

lature a volumului mai ales tinerimea nu trebuie să o uite; deoarece al ei va fi rândul să dovedească că în Mihail Kogălniceanu recunoaște și admiră pe unul dintre puținii ei — mari învățători români.

G. BOGDAN-DUICĂ

SCRIERI ALESE

CUVÂNT INTRODUCATIV

LA CURSUL

DE ISTORIE NAȚIONALĂ

ROSTIT LA 24 NOEMVRIE 1843
ÎN ACADEMIA MIHĂILEANĂ ¹⁾

DUPĂ priveliștea lumii, după minunile naturii, nimic nu este mai interesant, mai măreț, mai vrednic de luarea noastră aminte decât *Istoria*.

Istoria, d-lor mei, după zicerea autorilor celor mai vestiți, este adevărata povestire și înfățișare a întâmplărilor neamului omenesc; ea este rezultatul vârstelor și a experienței. Se poate, dar, cu drept cuvânt, numi glasul semințiilor ce au fost, și icoana vremii trecute. Karamzine, în alte cuvinte, o numește testamentul lăsat de către strămoși strănepoților, ca să le slujească de tălmăcire vremii de față, și de povățuire vremii viitoare.

¹⁾ Acest curs s'a ținut în semestrul de iarnă al anului 1843, în care am tratat istoria Românilor până la întemeierea principatelor. Deosebite persecuțiuni politice m'au silit să-l întrerup. (Nota lui M. Kogălniceanu).

În această privire atât de importantă, istoria, după Biblie, trebuie să fie, și au fost totdeauna, cartea de căpetenie a popoarelor, și a fiecărui om în deosebi; pentrucă fiecare stare, fiecare profesie află în ea regule de purtare, sfat la îndatoririle sale, învățătură la neștiința sa, îndemnuri la slavă și la fapta bună.

Domnitorul prin istorie se deșteaptă la nobila ambiție de a face lucruri mari și drepte, și prin urmare de a trăi în viitorime. Lauda neștersă și nemurirea cu cari sunt încununăți ocârmuitorii cei buni, defăimarea și hula cari sunt totdeauna partea celor răi, e mai cu neputință ca să nu le insuflă în inimă dorința spre bine și spre virtute, dacă inima lor nu le este încă stricată prin cangrena lingușirii. Cele mai înalte izbânzi, cele mai slăvite fapte, nu vedem oare că s'au îndemnat prin istorie? Spre pildă biruința Asiei, după mărturisirea tuturor istoricilor vechi, s'au pricinuit prin deasa citire a Iliadei de către Alexandru cel Mare. Cine nu știe că acest falnic izbânditor purtă neconținut cu sine, într'o cutie de aur, poema lui Omer; și ce este Iliada altă, decât o istorie în versuri, cea mai veche și cea mai frumoasă din toate! Fără a merge în veacuri așa depărtate, nu s'au văzut mai în zilele noastre un alt Alexandru, Carl XII, deșteptându-și geniul spre izbânzi și slavă, prin cetirea vieții Macedoneanului, scrisă de Quint-Curție? Care, dar, Impărat, care Domn nu trebuie să tremure înaintea

istoriei, acestui straşnic tribunal, ce are să-i judece cu aceeaş nepărtinire, precum odinioară Egiptenii judecau pe regii lor ieşiţi din viaţă?

Dătătorul de legi, bărbatul de Stat, în istorie învaţă tocmelele ocârmuitorilor, puterea şi slăbiciunea lor, pricinele de sporire sau de scădere a Staturilor, felurile de guvern sub cari au înflorit mai mult, legile cari au avut înrâurirea cea mai priincioasă sau cea mai stricăcioasă asupra puterii, asupra culturii, asupra moralului noroadelor.

Oşteanul în istorie găseşte pildele cele mai drepte şi mai adevărate despre strategie; cărturarul, filosoful în ea vede înaintarea duhului omenesc, răătăcirile sale, descoperirile geniului, pricinele neştiinţii, a superstiţiei şi a întunecului.

Simplul particular, în cetirea istoriei, găseşte mângâiere pentru relele de faţă; ea îi arată că, prin o tristă fatalitate, *perfectie n'a fost niciodată în lume, virtutea mai totdeauna a fost prigonită în viaţă*, şi că răsplata ei cele mai multe ori nu i-a venit decât după moarte. Cine nu trebuie să-şi uite durerile şi nemulţumirile, când istoria îi arată pe nişte cetăţeni vrednici de a porunci lumii, cari au fost jertfa tiranilor, şi, de multe ori, chiar a compatrioţilor lor? Nenorocirile noastre trebuie să le socotim de nimic, când vedem pe un Socrat silit să primească otrava chiar din mâna Atenienilor, pe un Aristid supus ostracismului, numai pentru că eră numit cel drept, pe un Caton

dându-și singur moartea, ca să nu-și vadă patria în robie. E cu neputință ca cineva, însuflat deasemenea pilde, să nu-și îmbărbăteze caracterul, să nu dorească de a imita pe acești străluciți bărbați, făcând *abnegație de sine*, și râvnind numai *folosul obștesc*.

Cât trebuie, dar, să ne fie dragă această știință înaltă, care, las că ne dă o petrecere folositoare, și prin cetirea ei ne îndestulează curiozitatea cea mai nobilă, dar ne învață încă a fi buni, ne mântue de prejudețe, ne sporește ispita prin ispita veacurilor trecute, și ne lungește, cum am zice, vieța.

«A nu ști ce s'a întâmplat înainte de a fi născut, este, zice Ciceron, tot aceea ca când ai fi neconținut prunc; căci, ce este vârsta omului, dacă memoria faptelor noastre nu s'ar uni cu veacurile cele mai dinainte?»¹⁾

Istoria singură poate, ca într'o panoramă întinsă, să ne arate împărățiile trecute înainte de mii de ani; ea ne face privitori la luptele, la revoluțiile, la sfaturile, la serbările întâmplare dela începutul lumii; ea scoate din morminte pe strămoșii noștri, și ni-i înfățișează ca vii dinaintea ochilor, cu toate virtuțile, cu toate patimile, cu toate năravurile lor. Ea, dar, ne leagă cu *vecia*, punând în comunicație semințiile trecute cu noi, și iarăși și pe noi cu semințiile viitoare, cărora are să le predea povestirea faptelor noastre.

¹⁾ Cicero in orat. Cart. 34. (Nota lui M. K.)

Pe lângă toate aceste, istoria mai are și neprețuitul dar de a judecă cu nepărtinire faptele contemporanilor noștri, pe cari noi nu avem curajul sau deștinicia de a-i cunoaște drept și adevărat.

Studiul istoriei, Domnilor mei, au fost în toate timpurile ocupația de predilecție a oamenilor gânditori. Niciodată însă n'a avut importanța și universalitatea de care se bucură astăzi. La cei vechi, ea eră partea numai a oștenilor și a filozofilor, din pricina scumpetei manuscripturilor. Astăzi, însă, ori și unde nația este ceva înaintată, istoria este cetirea obștească a tuturor stărilor, până și celor înjosite. În Franța, țăranul, seara, la colțul focului, ca să se odihnească de trudele zilei, cetește mărețele reforme a Constituantei, și strălucitele biruințe a lui Napoleon. În Prusia, de câte ori mi s'a întâmplat să văd, în vremea popasului, pe muncitorul de pământ cetind, la umbra unui copac, faptele marelui Friderik! Această norocită popularitate a istoriei vine mai ales din două pricini: Cea întâiu este că astăzi *fiecare cetățean are drept și îndatorire de a se ocupa cu trebile Statului*, că fiecare dorește a ști care sunt și cum se păzesc drepturile naționale, câștigate de către strămoși; și unde poate cineva să le găsească mai bine deslușite decât în istorie? A doua pricină, și cea de căpetenie, este aflarea tiparului, mulțumită, și de o mie de ori mulțumită acelui care d'ntâiu a găsit această artă, cea mai mare împrăștiitoare și păstrătoare

a întâmplărilor, fără care istoria niciodată n'ar fi ajuns în cinstea universală în care se află. Nici nu pot să vă arăt cât lipsa acestei înalte aflări aruncă nedumerire în povestiri, nesiguranță și întunec în tot. Această lipsă, d-lor mei, este pricina că între Români, chiar și între cei mai însemnați, se găsesc așa de puțini cari cunosc istoria. *Tiparul*, la noi, *nu este încă destul de slobod și de împrăștiat*; noi n'avem încă publicată în limba națională măcar o istorie universală; și ce vorbesc de istoria universală, când chiar analele patriei noastre zac în întunec, păstrate numai în niște manuscrise, din cari două, din pricina copiilor, nu se potrivesc!¹⁾ Și cu toate aceste tiparul ar fi cel mai sigur și mai grabnic mijloc ca să ajungem la civilizația societății europene. Noi, cari ne fălim cu propășirile ce socotim că facem, noi, cari nu vorbim decât luminare și civilizație, dacă voim să avem în fapta aceea ce vorbim, ar trebui să urmăm pildei Nord-Americanilor, a căroră cea dintâi treabă de care se apucă când își fac vreo nouă așezare, este să deschidă un drum și să aducă cu dânșii un teasc, spre tipărirea unui jurnal. Prin această îndoită operație, ei ajung țelul, și *fac analiza a orice sistem social*, pentrucă, cum zice Volney, societatea nu este

¹⁾ Această lipsă, după zece ani de muncă, în sfârșit, sunt îndeșt de nenorocit de a o îndeplini. 1852. (Nota lui M. K.).

alta decât comunicația ușoară și slobodă a persoanelor, a lucrurilor și a ideilor.

Dacă istoria, îndeobște, adică a neamului omenesc, așa de interesantă în rezultatele sale, cu cât mai mult trebuie să ne fie istoria patriei, a locului unde am văzut ziua? Omul totdeauna înainte de neam și-a iubit familia, înainte de lume și-a iubit neamul și partea de pământ, fie mare, fie mică, în care părinții săi au trăit și s'au îngropat, în care el s'a născut, a petrecut dulcii ani ai copilăriei ce nu se mai întorc, a simțit cea dintâi bucurie și cea dintâi durere de bărbat. Acest simțimânt sânt, nu cunosc încă nici un neam, nici o seminție cât de brută, cât de sălbatecă, care să nu-l aibă. M'ași întinde prea departe de subiectul meu, dacă m'ași pune a vă arătă pilde despre aceasta: ele sunt nenumărate.

Ce interes mare trebuie să aibă istoria națională pentru noi, îmi place a crede că și d-voastră o înțelegeți ca și mine. Ea ne arată întâmplările, faptele strămoșilor noștri, cari prin moștenire sunt și ale noastre. Inima mi se bate când aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Ștefan cel Mare, lui Mihai-Viteazul; da, d-lor mei! Și nu mă rușinez a vă zice că acești bărbați pentru mine sunt mai mult decât Alexandru cel Mare, decât Annibal, decât Cesar: aceștia sunt eroii lumii, în loc ca cei dintâi sunt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia dela Răsboieni are mai mare interes decât lupta dela Termopile, și izbânzile dela

Racova și dela Călugăreni îmi par mai strălucite decât acele dela Maraton și Salamina, pentrucă sunt câștigate de către români! Chiar locurile patriei mele îmi par mai plăcute, mai frumoase decât locurile cele mai clasice. Suceava și Târgoviștea sunt pentru mine mai mult decât Sparta și Atena! Baia, un sat ca toate satele pentru străini, pentru români are mai mult preț decât Corintul, pentrucă în Baia, avanul Rigă a Ungariei, Matei Corvinul, viteazul vitejilor, Craiul Craiilor, cum îi zicea Sixt IV, rănit de sabia moldovană, fu pus în fugă, și uită drumul patriei noastre!

Trebuința istoriei patriei ne este neapărată chiar pentru *ocrotirea drepturilor noastre împotriva națiunilor străine*. Neavând istorie, fie care popor dușman ni-ar putea zice cuvintele d-lui Aaron. «Inceputul ce ai este necunoscut, numele ce porți nu este al tău, nici pământul pe care locuești; soarta ta așa a fost ca să fii tot după cum iești: leapădă-te de începutul tău, schimbă-ți numele, sau primește pe acesta ce ți-l dau eu, ridică-te și du-te din pământul pe care locuești, căci nu este al tău, și nu te mai munci în zadar, căci tu nu poți fi mai bine decum iești». Și în adevăr, toate aceste cuvinte ni s'au zis de către străini; începutul nostru ni s'a tăgăduit, numele ni s'a prefăcut, pământul ni s'a sfâșiat, drepturile ni s'au călcat în picioare, numai pentrucă n'am avut conștiința naționalității noastre, numai pentrucă n'am avut pe ce să ne întemeiem și să ne apărăm dreptățile.

D-lor, când aș fi așă de norocit să desvoltez mai mult în inima d-voastră interesul pentru istoria patriei, m'aș făli că am sporit în d-voastră și iubirea către patrie, și că prin urmare am contribuit la păstrarea naționalității; căci, ce poate mai mult să ne-o păstreze, decât această istorie, care ne arată ce am fost, de unde am venit, ce suntem, și, ca regula de trei, *ne descopere și numărul necunoscut: ce avem să fim!*

O asemenea carte ar trebui să fie pentru noi aceeași Iliada eră pentru Greci. Și să mă credeți, d-lor, că și istoria noastră are întâmplări, are portreturi cari nicidecum n'ar rămânea mai jos decât eroii celor vechi, dacă acestora li s'ar scoate aureola poetică, cu care pana geniului i-a înfrumusețat. Totul este, că veacurile eroice și mithologice au trecut de mult, că astăzi poezia nu se găsește nici măcar în versurile poeților, și că numai un Omer a fost în lume.

Negreșit că istoria Spartei, a Atenei, a Romei are mai mult interes decât a noastră pentru tot străinul; dintâiu, pentru că Grecii și Romanii sunt popoarele care până acum rezumă civilizația și lumea veche; al doilea, pentru că înrăurirea lor încă până astăzi se păstrează asupra noastră prin pravilele religioase și civile, prin științe, prin arte, prin pământul ce l-am moștenit dela dâșii, și în sfârșit pentru că toată instrucția clasică a junimii încă astăzi se razimă pe istoria Grecilor și Romanilor; și mai ales

pentru că faptele acestor popoare s'au scris de niște bărbați ca Tucidid, ca Tacit, ca Tit-Liviu. Sub aceste priviri, eu singur mărturisesc interesul universal a istoriei Grece și Romane; dar în ce se atinge de curajul individual, de îndrăzneala faptelor, de statornicia apărării, de mărinimia și bărbăția voievozilor noștri, cari, deși pe un teatru strâmt și cu mici mijloace, au săvârșit lucruri uriașe, în toate aceste, d-lor mei, nu mă tem de a zice că istoria noastră ar fi mai jos decât istoria a ori și cărui popor vechiu sau nou. Lupta națională a Românilor cari, mai trei veacuri, au apărut cu sabia Creștinătatea împotriva tuturor puterilor Islamismului, Domnia lui Alexandru cel Bun și a lui Mircea cel Bătrân al căror nume răsună dela Marea Baltică până la porțile Bizanției, strălucitele fapte a unui Ștefan cel Mare, blânda figură a lui Neagu V. V. care, ca Ludovic XII a Franței, lăsă sfaturi iuului său cum să domnească, abdicarea lui Petru Schiopu care preferă să se scoboare de pe tronul Moldovei, decât să plătească bir Turcilor, chipul măreț, și întocmai ca al lui Ahil, al lui Mihaiu Viteazul singurul voivod ce ajunsese a uni părțile Daciei vechi, și a se putea intitulă: «Mihail, cu mila lui Dumnezeu, Domnul Valahiei, Moldovei și Transilvaniei», inimă de erou și geniul bărbătesc a Doamnelor Elena și Florica, patriotismul preotului Farcaș și înalta înțelepciune a lui Miron Costin, care cu aceeaș mână purtă sabia spre apărarea patriei, și

condeiu spre scrierea analelor naționale, rivalitatea numai spre bine a Domnilor Mateiu și Vasilie, marile planuri sprijinite de mari talenturi a lui Șerban Cantacozino, pentru care tronul Valahiei se părea prea mic și râvniă tronul Bizanției, apărarea a nouăsprezece plăieși în cetatea Neamțului împotriva armatei întregi a lui Sobieski, mântuitorul Vienei, toate aceste figuri, toate aceste fapte ar merita mirarea chiar și a străinilor, când istoria noastră ar fi mai bine cunoscută. Voiți, însă, un interes de roman, varietate de întâmplări, episoduri patetice, tragedii cari să vă scoată lacrimi din ochi, grozăvii care să vă ridice părul pe cap, apoi nu voi avea trebuință decât să vă povestesc cruzimile și vieața aventurieră a lui Vlad Țepeș, moartea vrednică de un principe a lui Despot Eraclidul, domnia lui Alexandru Lăpușneanu, intrarea Cazacilor sub Hmelnițki în Moldova, care singură este o poemă întreagă, năvălirile Tătarilor, tăierea lui Brâncoveanu și a familiei sale, una din cele mai triste priveriști ce istoria universală poate înfățișa, catastrofa lui Grigorie Ghica, în care se întâlnește tot neprevăzutul dramei, și câte alte scene grozave și uimitoare, câte alte întâmplări de cel mai mare interes chiar pentru indiferenți!

Pe lângă aceste, istoria românească mai are un interes și mai universal. Patria noastră, prin o soartă vrednică de toată jalea, a fost menită din cea mai bătrână vechime să fie teatrul năvălirilor și a

răsboaielor străinilor. Înaintea veleatului creștinesc găsim pe Darie, pe Alexandru cel Mare, pe Lisimah, luptându-se cu Dacii, al cărora pământ l-am moștenit noi. O sută de ani după Hristos întâlnim pe Decebal, cel mai însemnat Rege barbar care a fost vreodată, mai măreț, mai vrednic de a fi pe tronul Romei, decât mișeii urmași a lui August; în adevăr, acest Decebal merită atât de puțin numele de barbar cât și orice alt bărbat mare care dorește a-și civiliza țara. «Este barbar, zice d-l Saint-Marc Girardin, acela care sub Domițian, biruitorul legiunilor romane, cerea ca Împăratul în loc de bir să-i trimită meșteri și lucrători de tot felul, atât în artele războiului precum și în acele a păcii? Este un barbar acela care, înainte de a începe războiul împotriva Romanilor, căută până în fundul Asiei alianța unui alt dușman al Romei, a Regelui Spartilor?» Până acolo se întindea politica acestui bărbat însemnat. Însă, un erou mai mare se pornește asupra lui, Decebal trebuie să se plece, patria i se supune, și nevroind a o vedeă roabă, el care o ținuse slobodă și mândră, carele luă bir dela domnitorii lumii, își dă singur moartea, și scapă de a figura în triumful lui Traian, singurul Împărat păgân, pe carele, din pricina virtuților sale, creștinii l-au pus în raiu. Așa domnilor mei, se sfârșește războiul Dacilor, una din epocile cele mai importante din istoria Romei.

Plinie cel tânăr, într'una din scrisorile sale, ne dă ideea cea mai dreaptă despre acest cumplit războiu,

în care erà sã se hotãrascã pricina civilizației și a barbariei. Caninius, unul din prietenii sãi, faceã o poemã asupra acestui rãboiu; Plinie îl îndeamnã în întreprinderea sa. «Ai dreptate, îi scrie, sã iei acest sujet; nu este altul mai nou, mai bogat, mai întins, mai poetic, și voi zice însuș mai fabulos, mãcar cã totdeauna adevãrat. Vei aveã a zugrãvi canale și sãpate în niște țãri necunoscute, poduri aruncate pentru întâiaș datã pe fluvii rapide, lagãre așezate în mijlocul unor munți neapropiați pânã atunci, un Rigã silit sã fugã, silit sã se omoare, dar care moare cu tot curajul sãu, și în sfârșit douã triumfuri: unul, care fu cel dintâi pe care Romanii îl câștigã asupra Dacilor, pânã atunci nebiruiți; și celãlalt, care fu cel de pe urmã în care biruința isprãvise peirea acestui popor. Greutatea este ca sã te poți ține deopotrivã cu mãrimea sujetului». Pagubã, cã acest poem s'a pierdut; el ar fi putut sã ne dea o mulțime de detalii asupra acestei lupte.

Trece o sutã de ani, și patria noastrã, schimbatã în colonie romanã, începe a se face teatrul unde soarta Imperiei se hotãrãște de cãtre barbari; *la Dunãre este lupta între barbarie și civilizație*. Alani, Avari, Gepizi, Goți, Huni, Lombardi, Bulgari, pe toți aceștia îi vedem trecând și petrecând prin țãrile noastre, sfãșind una dupã alta imperia Cesarilor, risipind-o în urmã de tot, și prefãcând, în sfârșit, fața Europei. Istoria tuturor acestor popoare barbare, care este lipitã cu începutul

tuturor națiunilor noi, ar rămâneă întunecată dacă nu s'ar desluși prin istoria românească.

În vremurile moderne iarăș vedem Moldavia și Valahia menite, ca și în timpul de demult, a fi locul luptelor celor mai sângeroase. Ungurii, Polonii, au hotărît aici cea mai mare parte a răsboaielor lor cu Turcia. Sub zidurile Hotinului, Sobiețki câștigă reputația militară, care pe urmă îl cheamă pe tronul Iagelonilor. Imperialiștii moștenitori Ungurilor, culeg iarăș în țările noastre cele mai frumoase trofee asupra Osmanilor. Vine începutul veacului al XVIII-lea, și Moldova vede figura cea mai măreață din toate, a lui Petru cel Mare. De atunci mai toate biruințele Rusiei asupra Turciei se câștigă în principate; bătăliile, tratatele, generalii izbânditori ai acestei puteri poartă nume de locuri românești. Nimeni, dar, nu poate tăgădui interesul universal al unei istorii care ne înfățișează niște întâmplări așa de importante, niște bărbați așa de străluciți, niște nații așa de numeroase și deosebite, cari toate pe pământul patriei noastre au lăsat urme de trecerea lor, monumente de existența ce au avut, binecuvântări sau blestemuri, unele și altele meritate prin facerile de bine sau prin răutățile ce ne-au lăsat.

Însă, cu cât această istorie este interesantă, cu atât este și grea de înfățișat; și cu toate acestea eu îndrănesc a primi asupra mea o sarcină așa de mare; nimeni nu simte mai bine decât mine, cât ea este mai

presus de putința mea. Las, că chiar slabul meu talent este nedestoinic de a trată după cuviință un asemenea înalt sujet, dar chiar împrejurările din afară sunt împotriva mea. O singură istorie completă și sistematică nu avem încă despre Români; însuș șirul Domnilor nu este încă clasificat și statornicit prin făclia unei critice sănătoase. Documentele oficiale și actele publice cari sunt cele dintâi și cele mai puternice dovezi a adevărurilor istorice, ne lipsesc cu totul; din pricina deselor revoluții cari în atâtea rânduri ne-au pustiit patria, ele sunt pierdute pentru totdeauna, sau împrăștiate prin țări străine, pe la particulari, sau în bibliotecile Ungariei, Poloniei, Transilvaniei, a Moscovei, Petersburgului, Vienei și chiar a Stokholmului. Așa dar, în lipsa acestor izvoare de căpetenie, noi nu avem decât Letopisițele țării și istoriile Ungariei, Poloniei și Turciei, cu cari patria noastră a stat în strânse relații; dar și aceste izvoare sunt încă departe de a fi desăvârșite. Cronografurile românești, în ce se atinge mai ales de întâiele timpuri ale Principatelor, nu se potrivesc nicidecum cu autorii străini, nu se potrivesc măcar între dânsese. Istoricii vechi, Unguri, Poloni și Turci, nu cuprind, precum se înțelege dela sine, decât fragmente despre istoria noastră, și acestea încă adesea întunecate prin duhul partidei și a urei. Ne mai rămân încă istoriile, observațiile istorice, călătoriile publicate despre țările noastre de deosebiți străini în deosebite limbi; acestea sunt ajutorul de

căpetenie pentru compunerea analelor naționale, și mai ales scrierile lui Gebhardi și a lui Engel, cari, prin ostenitoarele lor lucrări, au meritat bine dela Români. Lipsa cea mai mare ni s'ar putea îndeplini prin neprețuitele uvrajuri ale lui *Samuil Clain* și ale lui *Georgie Șinkai*, a căror vieată n'a fost decât o lungă luptă și o întregă jertfă pentru patrie; dar, din nenorocire, aceste mult dorite și mult așteptate scrise până acum n'au ieșit de sub tipar, și cum mă tem nu vor ieși multă vreme.

Pe lângă greutatea sarcinei ce se pricinuește prin haosul atâtor materiale așa de felurite, așa de împrăștiate, așa de încurcate și câte odată și așa de sărace, apoi se mai înfățișează și îndatoririle ce se cer dela orice istoric, fără privire asupra formei de afară, talentul și stilul compunerii. *Lucian*, născut sub Traian, cere următoarele calități și datorii dela un bun istoric: El vrea ca istoriul să fie înțelept, să aibă sentimentul cuviințelor, să știe a gândi și a-și înfățișa gândirile, să fie cunoscut în trebile politice și militare; să fie slobod de frică și de ambiție, nelipicios mitei sau amenințării, să spue adevărul fără slăbiciune și fără amărăre, să fie drept, fără asprime, censor fără oțerire și fără clevetire; să n'aibă nici duh de partid, nici însuș duh național; îl vreau zice el, să fie cetățean al lumii, fără stăpân, fără pravilă, fără privire către opinia vremii sale, și nescriind decât pentru stima oamenilor cu dreaptă judecată, și pentru lauda viitorimii.

Acestea sunt însușirile unui bun istoric; în vremea lui Lucian poate că se întâmplau la mulți; dar astăzi, când egoismul și ambiția întunecă talentele cele mai mari, puțini s'ar găsi cari să le adune. Fără să voesc sau să mă pot pune mai sus, sau măcar deopotrivă cu alții, socot că nu-mi veți lua rău încredințarea ce vă dau, că răul și minciuna nu vor găsi niciodată în mine un apărător, și că *totdeauna mă voi silii a vă spune adevărul*, caracterul principal al istoriei; iar când nu-l voi putea zice, voi tăcea, și d-voastră veți înțelege pentru ce. Imi veți iertă numai o mică plecare pentru nația mea, fără însă să credeți că a-și denatură faptele, sau că a-și exclude aceea ce merită ocară. Inșă, cum zice Karamzine, pe care nu mă pot opri de a-l împrumutã așa de des, «sentimentul de *noi* și al *nostru* însuflețează povestirea; pentru că atât o părtinire groasă, partea unui duh slab și a unui suflet fără înălțare, este nesuferită într'un istorian, pe atâta îi aflăm căldură, energie și încântare, când iubirea patriei îi îndreaptă condeiu. Niciodată nu va fi suflet în care să nu domnească acest sentiment generos. In Tucidid noi vedem totdeauna un atenian; Tit-Livie este pururea un roman».

In mine veți găsi un român, însă niciodată până acolo ca să contribuesc la sporirea romano-maniei, adică mania de a ne numi Romani, o patimă care domnește astăzi mai ales în Transilvania, și la unii din scriitorii din Valahia. *Petru Maior*, de fericită aducere

aminte, prin cartea sa despre începutul Românilor, publicată pentru întâiaş dată la anul 1812, ca un nou Moisi a deşteptat duhul naţional, mort de mai mult de un veac; şi lui îi suntem datori cu o mare parte a impulsului patriotic ce de atunci s'a pornit în tustrele provincii a vechii Dacii. Pe de altă parte, însă, au avut şi nevinovata nenorocire să producă o şcoală, destul de numeroasă, de Români noi, cari, fără a-şi sprijini zisele cu faptele, socot că trag respectul lumii asupra-le, când strigă că se trag din Romani, că sunt Romani, şi prin urmare cel dintâiu popor din lume. Această manie s'a întins până acolo, încât unii îşi însuşeau chiar şi faptele şi istoria bătrânilor Romani dela Romulus şi până la Romulus-Augustul. Aşa, D-1 Aristia, pe care îl cinstesc ca bun traducător a unei părţi a Iliadei, într'un poem epic, exaltat de un entuziasm puţin potrivit cu un Roman, D-1 Aristia, zic, numeşte român pe Longin, Sutaşul Roman, care a străpuns coasta Domnului nostru Isus Hristos, când eră răstignit pe cruce, şi nu-şi poate ascunde bucuria că cel dintâiu creştin a fost un Român.

Să ne ferim, domnii mei, de această manie care trage asupra noastră râsul străinilor. În poziţia noastră de faţă, cea dintâiu datorie, cea dintâiu însuşire trebuie să ne fie modestia; altminteri, am putea merita ceea ce zice *D-1 Eliad*, că numai naţiunile bancrute vorbesc de strămoşii lor, bunăoară ca şi eugeniştii scăpătaţi. Să ne scoborâm din Ercul, dacă vom fi mişei, lumea

tot de mișei ne va ține; și dimpotrivă, dacă izgonind demoralizarea și neunirea obștească care ne dăruimă spre peire, ne vom sili cu un pas mai sigur a ne îndrepta pe calea frăției, a patriotismului, a unei civilizații sănătoase și nu superficiale, cum o avem, atunci vom fi respectați de Europa, chiar dacă ne-am trage din hordele lui Gengis-Han. Așa dar, domnii mei, eu nu vă voi ascunde că legile, că obiceiurile, că limba, că începutul nostru se trag din Romani: istoria de mult a vădit aceste adevăruri; dar, încă odată vă spun, sunt departe de a măguli o manie ridicolă, vorbindu-vă de faptele Romanilor, ca când ar fi ale noastre; ci voi face ceva mai folositor: mă voi sili a vă îndemna, că *dacă voiți să fiți cunoscuți de adevărați fii ai Romanilor, apoi să faceți și d-voastră ceva care să se poată asemui cu isprăvile poporului de lume domnitor.*

Înainte de a sfârși, dați-mi voie, domnii mei, să chem luarea voastră aminte asupra cursului meu. Dacă Grecii au căzut odată sub jugul lui Filip, și în urmă sub jugul Romanilor, este pentru că au voit să fie Plateani, Tebani, Ateniani, Spartiani și nu Heleni; tot așa și strămoșii noștri au voit să fim Ardeleni, Munteni, Moldoveni și nu Români; rareori ei au venit să se privească între dânșii ca o singură și aceeași nație; *în neunirea lor, dar, trebuie să vedem izvorul tuturor nenorocirilor trecute*, a căror urme încă până astăzi sunt vii pe pământul nostru. Departe de a fi părtinitorul unui sentiment de ură către celelalte părți ale neamului

meu, eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc unde se vorbește românește, și ca istorie națională, istoria Moldovei întregi înaintea de sfășierea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania. Această istorie este obiectul cursului meu; întinzându-mă, cum se înțelege dela sine, mai mult asupra întâmplărilor Moldaviei, nu voiu trece sub tăcere și faptele vrednice de însemnat ale celorlalte părți ale Daciei, și mai ales a Românilor din Valahia, cu cari suntem frați și de cruce, și de sânge, și de limbă, și de legi. Prin urmare, vă rog să însemnați că eu nu voiu descrie faptele deosebit după ani și zile, ci într'un chip colectiv.

Până acum toți acei ce s'au îndeletnicit cu istoria națională, n'au avut în privire decât biografia Domnilor, nepomenind nimic de popor izvorul a tuturor mișcărilor și isprăvilor, și fără care stăpânitorii n'ar fi nimic. Mă voiu sili să mă feresc de această greșeală de căpetenie; ci, pe lângă istoria politică a țărilor, atât cât voiu fi ajutat de documentele și tradițiile vechi, voiu căută a vă da și o idee lămurită asupra stării sociale și morale, asupra obiceiurilor, prejudețelor, culturii, negoțului și literaturii vechilor Români. Departe de a mă pune ca ocărătorul vremii trecute, îmi voiu face o deosebită datorie să vă înfățișez acea veche întocmire guvernamentală, acea adunare de pravile fundamentale, cunoscută sub numele de *obiceiul pământului*, sub care patria noastră s'a păstrat mai multe veacuri tare și

puternică. Prin aceasta, veți cunoaște, domnilor, că acel trecut nu erà așa de rău, așa de varvar, precum se plac unii și alții a vi-l înfățișă, ci că aveà și el multe așezământuri, multe orândueli pe cari chiar politiciii și economiștii de astăzi le mărturisesc de bune!

Istoria Românilor, ca și a tuturor națiunilor moderne, se împarte în istorie veche, de mijloc și nouă; fiecare din aceste se subîmparte în mai multe perioade, cari toate se încep cu vreo epocă însemnată. Nu vă voiu vorbi decât de împărțeala principală.

Istoria veche se începe dela cele dintâi timpuri istorice ale Daciei, și merge până la întemeierea Statelor Valahiei (1290) și Moldovei (1350). În această întindere de vreme vedem risipa Dacilor, împoporarea țării lor cu colonii Romane, înflorirea acestora până sub împăratul Aurelian, și risipirea lor prin năvălirea Barbarilor, cari, unii după alții, s'au schimbat neconținut pe pământul nostru, dela 270 și până la 570, când Avarii s'au retras în Panonia, lăsând Dacia slobodă. Într'aceste vremuri grele, vedem însă, din când în când, pe micul popor Român, chiar în mijlocul semințiilor de alt neam, retras și ascuns în văile și poenele Carpaților, păstrându-și naționalitatea, legile, limba și obiceiurile, ca un scump patrimoniu primit dela părinți. În veacurile X și XI, răsuflându-se de năvălirile Barbarilor, Românii prind la îndrăzneală, ies din azilurile lor, și pe coastele sau la poalele munților se alcătuesc în mici Căpitanaturi și Voivozii,

sub șef de sângele lor ; și, în sfârșit, în veacurile XIII și XIV se întind pe șesuri, ies în țară, după expresia vechilor cronici, și întemeiază două State neatârinate: al Valahiei și al Moldovei.

Cu formarea principatelor se începe istoria de mijloc, și se sfârșește cu desăvârșita lor cădere sub Domnii Fanarioți, (1716). Această parte a istoriei este adevărată istorie a Românilor. Indată după întocmirea lor în State neatârinate, îi vedem luptându-se cu popoarele megieșe pentru păstrarea naționalității lor ; nici odată duhuli zbânzii și al năvălirii nu i-a povățuit ; ci, toate războaiele lor au avut un țel nobil și sfânt: apărarea patriei și a legii. Dar, în aceste lupte, statornicia, curajul, isprăvile, biruințele lor ne par fabuloase, potrivit-le cu micul lor număr și cu puținele mijloace ce le-au stat dinainte. Dușmani de zece ori mai puternici decât dâșii îi vedem bântuiți și puși pe fugă. Inșă, un colos strașnic, un nor cumplit se ivește pe orizontul Europei: islamismul se arată, și toate națiile tremură pentru legea și naționalitatea lor. Serbia, Bulgaria, Albania, Macedonia, Iliria, Friulul, Crâmul se fac provincii turcești ; cetatea lui Constantin, Roma cea nouă, maica orașelor, se face capitala Sultanilor, și semiluna se înalță în locul Crucii pe bolta sfintei Sofia. In vreme când islamismul este biruitor pretutindeni, când chiar Grecia clasică se face prada Osmanilor, când tuiurile acestora răsbat până în inima Ungariei, numai Românii se împotrivesc

șivoiului care înghite toate, numai ei stau ca un val apărător al creștinătății împotriva Musulmanilor. De multe ori biruiți, de multe ori supuși, dar niciodată abătuți până la pământ și desnădăjduți, îi vedem folosindu-se de tot prilejul, și dela 1366 și până la 1688 stând deapururea în luptă — Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihaiu-Viteazul și Șerban Cantacuzino au fost mai ales neîmpăcați dușmani ai sectatorilor lui Mohamed, apărând cu sângele lor sfânta Cruce. Deși neconținut în războaie, Românii însă nu uită reformele și îmbunătățirile dinăuntru; în veacurile XVI și XVII mai ales ei fac mari înaintări în civilizație. Școalele lor sunt vestite în tot Orientul; Moldova este una din cele dintâi țări ale Europei, în care invenția lui Gutenberg, tipografia, se introduce. Dascălii, caligrafii și praviliștii Români se chiamă la curtea Țarilor Rusiei, și un fiu al Moldovei se învrednicește a fi învățătorul lui Petru cel Mare. În cea dintâi jumătate a veacului XVII limba românească se desrobește și câștigă dreptul de limbă a Statului; mai multe tipografii se așează în amândouă principatele; Vasile Lupul și Mateiu Basarab, prin aceste faceri de bine își fac un nume nemuritor în istoria patriei. Bărbați râvnitori desvoltă literatura și duhul național; și cât vor fi Români, memoria și scrierile Vornicului Ureki, a Logofătului Eustratie, a Mitropoliților Dosoftheiu și Varlam, a lui Miron Costin, Radu Greceanu, Radu Popescu și Ion Neculce, nu se vor

uită, nici nu se vor pierde. Strămoșii noștri cu un pas grabnic înaintează pe calea civilizației Apusului; însă, toate aceste propășiri fac înapoeri. Vremea căderii vine; în pizma națiilor străine, în neunire între dâșșii, uitând că sunt un singur și acelaș neam, ci despărțiți, luptându-se și slăbindu-se între dâșșii unii pe alții sub nume de Moldoveni și Munteni, Românii se apropie de pieire. Tirania otomană se întemeiază asupra lor, și cu dâșsa superstiția, ignoranța și întunerecul. În începutul veacului trecut, se ivește biruitorul lui Carl XII, Petru cel Mare; mărinimosul monarh își plecă un ochiu îndurător asupra popoarelor creștine ale Turciei; Româtimea saltă de bucurie. Eroul Rusiei, spre mântuirea obștească se unește cu Brâncoveanu și cu Cantemir; dar, zavistia și pizma acestor Domni nimicesc un plan așa de mare și așa de bine început. Pacea dela Prut întemeiază încă pe un veac jugul Osmanliilor asupra Principatelor dela Dunăre; cu retragerea oștirilor rusești, Românii pierd cea de pe urmă scânteie de naționalitate, și cel de pe urmă drit ce le mai rămăsese, dritul de a fi ocârmuiți de către Domni pământeni; și Fanarioții se fac stăpânii Moldovei și Valahiei!

Istoria nouă se începe cu veacul cel mai cumplit care vreodată au apăsât țările noastre. Toate elementele de naționalitate și de patriotism sunt de mult pierdute! legile fundamentale ale țării se calcă în picioare; adunările obștești, sub nume de Divanuri, se fac numai

niște formalități fără interes. *O aristocrație ignorantă, sprijinită de Poartă și de Cler, pe de o parte ține în lanțuri un popor de mai mult de două milioane de oameni, iar pe de alta se face stavilă chiar binelui ce unii din Domnii Fanarioți voesc a face; driturile țării, care din care se silește să le vândă mai cu mic preț și mai de grabă; izvoarele de înavuțire publică se întrebuintează numai în folosul unor familii privilegiate. Moldova se sfâșie în trei părți, Valahia este înconjurată cu cetăți turcești, zidite pe pământul ei. Fără ajutor dinăuntru, Românii scapă toate prilejurile de mântuire; și, în vreme când toate popoarele Europei înaintează spre o mai sdravănă întemeiere dinăuntru și din afară, noi, cu aceeaș repeziciune ne apropiem de pieire.* Revoluția Franceză, sghuduind Europa până în cele mai adânci ale sale temelii, se resimți și între Români; unii dintre ei se pun în comunicație cu Directoriul francez; dar prea multe țări, prea multe stavile împiedecă orice bună ispravă. Pe urmă, biruitorul dela Marengo, în expediția sa în Egipt, voind a da treabă Turcilor, trimise emisari în Valahia și Moldova ca să formeze partizani ideilor noi; generosul Rigas, măgulindu-se cu făgăduințele lui Bonaparte, se face povăduitorul slobozeniei; oprit în întreprinderea sa el se dă călăilor dela Belgrad și moare pentru patrie. Dar moartea sa nu rămâne neroditoare; și ea este menită să pregătească regenerația noastră; moartea lui Rigas de o parte, apăsările nesuferite ale tiranilor

de altă parte, ideile veacului cari deși încetau, dar tot începuseră a pătrunde între Români, scrierile lui *Petru Maior* și a altor bărbați patrioți, contactul cu armatele rusești ce au ocupat Principatele dela 1806 până la 1812, toate aceste pregătesc întâmplările dela 1821. In vreme când în Moldova Ețeria izbucnește și chiamă la slobozenie nu numai pe Greci, dar pe toate popoarele creștine cari gemeau sub jugul Turciei, Tudor Vladimirescu ridică pe de altă parte în Valahia steagul național, vestind Românilor că vremea venise, pentru ca iară să scuture stăpânirea străinilor, să depărteze abuzurile cari o rodeau, și să dobândească guvern național întemeiat pe o Șartă liberală. Pornirile și a lui Ipsilanti și a lui Vladimirescu au un rău sfârșit; dar, cu toate acestea, rezultatele lor pentru noi sunt nemăsurate. Întâmplărilor dela 1821 suntem datori cu orice propășire ce am făcut deatunci; căci, ele ne-au deșteptat duhul național ce eră adormit cu totul. Deatunci multe împrejurări din afară ne vin în ajutor; Curtea protectoare, ca o răsplată pentru jertfele ce Români i-au făcut dela Petru cel Mare și până la pacea dela Adrianopol, simte o îngrijire adevărată pentru soarta noastră; și, deși încă Românismul nu triumfă, cum zice D-l Aron, totuș existența politică începe a ni se așeză pe temeiuri mai statornice. In urma multor pătimiri, multor nenociri, un orizont mai senin ni se arată; pacea dela Adrianopol se încheie între Rusia și Turcia, și drituri pierdute de veacuri

ni se întorc înapoi. Kiselef, un nume pe care Românii nu trebuie să-l rostească decât cu recunoștință și dragoste, este însărcinat cu regenerația patriei, cu punerea în lucrare a pravilelor menite să ne facă o nație, până la împlinirea celei mai mari făgăduințe, până la cea mai temeinică chezășuire a naționalității noastre, adică numirea de Domni pământeni, și pe vieață, pe tronurile Moldovei și Valahiei.

Până aici, Domnii mei, vine istoria ce am să vă înfățișez. Sprijinul cel mai temeinic, ca să pot ajunge la țelul dorit, îl aștept dela indulgența D-voastră, și dela nădejdea măgulitoare, că *prin prelecțiile mele voi putea deșteptă în D-voastră un duh de unire mai deaproape între toate ramurile neamului Românesc, și un interes mai viu pentru nație și patrie.* Aceasta mi-ar fi cea mai scumpă răsplătire și cea mai bună îmbărbătare în trudnicul meu drum.

Intr'o asemenea întindere de istorie, care cuprinde atâtea timpuri și atâtea locuri, chiar cu cea mai mare luare aminte trebuie să fac greșeli; oricine, însă, va binevoi a mă ascultă ceva, va însemnă că ele se vor întâmpla din lipsa cunoștințelor, și nicidecum din rea voință sau cu vreun scop ascuns. In înfățișarea întâmplărilor cari sunt aproape de noi, și pe cari sau noi sau părinții noștri le-am văzut, voi fi cu cea mai neadormită privighere, mărginindu-mă a vă arăta numai faptele împlinite, fără a voi a vă descoperi și țelurile ascunse. *In epoca dela 1822 și până la 1834,*

voiu fi mai ales cât se va putea mai scurt și mai obștesc, înfățișându-vă numai întâmplările publice, și acele cari au avut o înrâurire simțitoare asupra țării. Noi n'am ajuns încă așa departe ca să putem trata cu nepărtinire istoria contemporană; aceasta este treaba viitorimii; Dumnezeu, dar, să mă ferească de a voi a mă pune censorul conviețuitorilor mei, judecându-le sau criticându-le purtarea și faptele. «Acela care își înalță duhul la vrednicia unui istoriograf, zice Ioan Müller, pierde din privirea sa orice atingeri momentale și mai particulare. Journale pot adună personalități; în tablele istoriei se scrie numai vecinicul adevăr».

II

DESPRE CIVILIZAȚIE¹⁾

(1845)

CUVÂNTUL, *civilizație*, care noi de vreo cincisprezece ani deabiã am început a-l cunoaște, vine dela *civiles*, ce latinește înseamnă *ce este a cetății*. În adevăr, în timpurile antice, când omul în luptă cu natura nu îndrăzniã încă a se zice biruitorul acestui strașnic potrivnic, *cetatea* rezumã în ea toată puterea, toată pricepera omenească. Afară de cetate, sau oraș, sau târg tot traiul erã în primejdie, toată puterea erã problematicã. Pentru cei vechi societatea erã cetatea; pentru dânșii cetatea cuprindeã toate ideile de care se compune cuvântul *civilizație*. Dar din ziua ce natura biruitã s'a făcut roabã omului, cetatea s'a aflat prea strãmtã: întemeiatã pe privilej, ea a refuzat sã-și deschidã porțile gloatei. Atunci au alergat barbarii, toporul lor a sfãrãmat zidurile cetății și creștinismul, intrând în urmã-le, a proclamat *societatea*, cuvânt nou ce fusese necunoscut lumii trecute.

¹⁾ Din *Calendar pentru poporul românesc pe anul 1845*. Iași, 1845, p. 17—21.

Cu toate acestea cuvântul *civilizație* fu păstrat în limba politică; dar însemnarea sa se întinsese. El nu mai arată numai dezvoltarea cetății, dar și dezvoltarea societății.

Ce este însă dezvoltarea societății? Dacă am răspunde că este dezvoltarea ideilor sociale, noi am arăta negreșit un adevăr netăgăduit; dar prin aceasta tot am lăsa întrebarea să rămâie întregă și ne-am îndatori să dăm o definiție mai mult. Deși am intra în explicații prea lungi, trebuie însă să facem aceasta, spre a fi mai bine înțeleși.

Ideile sociale se razimă pe două ordine de factori: 1. facturile științifice, care cuprind izbânzile artei, a științei și a industriei; 2. facturile politice, ce cuprind împreună relațiilor oamenilor între ei, a individului cu societatea, a societății cu individul.

Facturile științifice sunt norocitul rezultat al luptei omului în contra naturii din afară. Fiecare ispravă a științei, a artei sau a industriei este o izbândă asupra materiei, pe care omul o supune trebuințelor și slovei sale.

Facturile politice sunt izbânzile omului asupra omului, pe a impilatorului asupra impilatului, fie a impilatului asupra impilatorului. Aici, cum se vede, sunt două serii de facturi cu totul opuse, care trebuie să întârzie sau să grăbească civilizația, după cum ar rezultă din această opoziție, robirea sau dezvoltarea.

Mai târziu ne vom întoarce la această deosebire; dar de pe acum putem aşeză principiul că ambele elemente de căpetenie, care alcătuiesc civilizaţia, facturile ştiinţifice şi facturile politice, sunt amândouă rezultatul unei lupte, începută dela întemeierea societăţilor şi urmându-se cu învăpăere tot şirul veacurilor.

În adevăr, pururea omul a fost între doi potrivnici: 1. natura din afară; 2. omul cel asemenea cu el. Deci de câte ori el triumfează asupra naturii dinafară, el adaugă la însuş a sa slobozenie; şi pentru dânsul este emancipaţie sau desrobire. Iată dar una din elementele civilizaţiei. Dar când omul s'a aflat în faţă cu omul, cel dintâiu rezultat al luptei a fost robirea celor mai slabi. Acolo, negreşit, unul din elementele civilizaţiei face lipsă; dar vine vremea curând sau târziu, că împilaţii reclamează împotriva împilării: o luptă nouă se ridică, din care trebuie să iasă dezrobirea celor de mai înainte biruiţi. Iată celălalt element de civilizaţie care vine de desăvârşeşte una din fazele omenirii.

Aşa, în sfârşit, efectul sau isprava civilizaţiei se rezumă întregă în acest alt factor, *emancipaţia*, fie ca să se atingă de lupta în contra naturii, fie ca să se atingă de lupta în contra omului.

Şi să nu creadă cineva că prin aceasta facem numai un deşert joc de cuvinte, o clasificare arbitrară, făcută într'adins spre a aduce toate la un singur cuvânt. Când omul aruncat gol pe pământ, în mijlocul cumplitelor

elemente, au trebuit să se deprindă a se îmbrăca, a-și face un lăcaș, a se hrăni, îndeostularea fiecăruia din aceste nevoi materiale nu l-au mântuit de un dușman, nu i-a sporit puterea? Când sfârșind sânul pământului, i-a încredințat comorile agriculturii, poruncindu-i să se însuteze, nu s'a dezrobbit el de frica viitorului? Când dând undelor un slab vas, a orânduit vânturilor să-i umfle valurile și să-l împingă spre țarmuri depărtate, nu s'a pus el prin aceasta mai sus de depărtare și nu au mai nimicnicit spațiul? Când însemnând gândurile sale în caractere neșterse, au zis tipografiei să i le veșnicească pentru urmașii săi, nu s'a mântuit el prin aceasta de frica de a fi uitat? În sfârșit când nădușind aburul până ce i-a dat o putere nesocotită, el a poruncit acestei puteri să-l poarte pe aripile sale, n'a scuturat el prin aceasta lanțurile timpului? Toată arta, toată știința, toată industria este o emancipație, adică o dezrobire. Toată izbânda făcută asupra naturii se întoarce în folosul slobozeniei omenești, adăugând la bunăstarea omului. Aceasta este, cum am mai zis-o, una din condițiile civilizației.

Iată pentru ce este adevărat de a zice că războiul între popoare a fost una din cele mai puternice elemente ale civilizației. Un popor, ale cărui cunoștințe științifice sunt mai dezvoltate, aduce prin izbândă rodurile lucrărilor sale unui alt popor mai puțin înaintat. Cu domnirea sa îi impune o bunăstare materială pe care nu o cunoștea mai înainte sau desfătări intelectuale,

la care altminteri multă vreme ar fi rămas străin. In acest chip Alexandru trădă răsăritului emancipația intelectuală și pregăti imperia Seleucizilor și școala Alexandriei.

Mai ades încă războiul pregătește civilizația poporului biruitor, care atunci se face tributarul ideilor științifice ale biruitului. Așa Grecia ocârmuiă Roma prin învățații și artiștii săi, în vreme când Roma domniă în Grecia prin proconsulii săi. Așa barbarii adunați ca să dărâme imperiul otoman, primiră învățăturile religiei creștine.

Insă această emancipație intelectuală, din orice izvor să vie, fie odată dela biruitor la biruit, fie învățată prin biruit biruitorului, nu fu deajuns multă vreme nevoilor popoarelor. Ele voesc să-și mai adauge și emancipația politică. Deaceea noul lupte, în care curând sau târziu biruința vine în sprijinul dreptății, și prin izbânda driturilor lor popoarele vin de desăvârșesc civilizația, împreunând ambele ei elemente.

Ar trebui să petrecem istoria tuturor națiilor una după alta, spre a dovedi că lucrurile așa s'au întâmplat. *Dar vedem că am zis destul spre a face pe cetitori să înțeleagă* SISTEMUL NOSTRU.

Civilizația este dar adunarea împreună a izbânzilor științifice și a izbânzilor politice.

Din aceasta, cea dintâiu consecvenție ce urmează este, că oricari să fie propășirile omului în arte, în științe, în industrie, dacă el nu-și izbândește driturile

sale, ca cetățean, civilizația nu este deplină. A doua consecvenție este că cu cât se mărește numărul cetățenilor chemați la împărțeala comună a driturilor sociale, cu atât se lărgeste cercul civilizației. Se poate deci încredința cu toată siguranța, că ideea civilizației, care domnește pe toate celelalte, este ideea care chiamă pe toți oamenii să să vie să ia loc în marea obștime socială, cu alte cuvinte, ideea că toți trebuie să fie deopotrivă.

Nu va fi dar greu de a respinge acea zicere banală, că Statele pier prin exces adică prisos de civilizație. Pentru acei cari nu văd în civilizație decât luxul și vițiurile luxului, acest paradis poate să aibă ceva logic; numai că greșesc nevoind a cunoaște principiul civilizației și prin aceasta se înșeală și asupra urmărilor ei. Precum am înțeles-o și am arătat-o, civilizația se razimă pe dreptate; niciodată însă un Stat n'a pierit prin prisos de dreptate. Pururea dimpotrivă, căderea imperiilor a fost precedată de vreo mare strâmbătate, care de mai înainte desvinovăția pe Pronie și făcea neapărată o cumplită pedeapsă.

III

DESPRE PAUPERISM¹⁾

(1845)

SOCIETATEA este o întovărășire neapărată și slobodă totodată; neapărată, pentrucă, în contra unor idei filozofice, nu ne putem închipui omul afară din societate, pentrucă el se naște și se păstrează în societate, și că prin ea el se veșnicește; slobodă, pentrucă ea are de temelie morala, lege firească a omenirii și care izgonește orice arbitrar, și pentrucă *legile* de rândul al doilea și organice care hotărăsc relațiile sociale, împreună rânduite cu morala, *trebuie să fie expresia voinței obștești regulat întrebată și dovedită*.

Cel dintâiu drit al fiecărui om este dritul de a trăi; cea dintâiu datorie e de a munci spre a trăi. A mânca fără a produce, este, vorbind obștește, o uzurpare tiranică asupra dritului altuia, o călcare a dreptății, pe care societatea nu o poate suferi, numai însă ea să dea fieștecărui mijlocul de-a produce pentru consumația sa. Dritul la muncă este condiția și rezultatul slobozeniei; exercițiul muncii este sfințirea și practica egalității.

¹⁾ Tot din *Calendarul* pe a. 1845, p. 176—190.

Este însă o modificare la aceste principii, sau mai bine o îndeplinire a acestor principii. Toți indivizii ce alcătuiesc societatea, nu sunt în stare să muncească; unii din pricina slăbiciunii vârstei, alții din pricina boalelor și suferințelor, alții în sfârșit din pricina neajunsului muncii împotrivite cu muncitorii. În toate aceste cazuri, neatârmate de voința omenească, și-a căroră ispravă este de-a pune un oareșcare număr de indivizi în neputință de a-și câștiga hrana prin muncă, de datoria societății este a veni în ajutorul lor, și a li se da ajutoarele trebuincioase. Această ajutorare nu este în voia și placul fieștecăruia; ea este o datorie sfântă, consecvenție neapărată, al trielui principiu al formulei că toți oamenii trebuie să fie *slobozi, deopotrivă și frați*.

Caracterul ajutoarelor ce trebuie date este arătat prin natura nevoințelor.

Copilul părăsit, sau pe care familia sa nu poate nici într'un fel să-l crească, se face copilul societății care îi este datoare cu o protecție deosebită, cu vieața morală și materială, adică cu mijloacele de viețuire, cu învățătura și educația. Bătrânul care prin munca sa și-a întrebuițat vieața în sporirea avuțiilor obștești, a bunei stări generale, are dritul asemenea la ajutorul societății; ce ea face pentru dânsul, este o despăgubire de ce el a făcut pentru dânsa, aceasta este *solidaritatea socială* bine înțeleasă. Bolnavul, pătimașul fără mijloace persoanele deajuns sau drit asemenea, fieștecare

în proporția nevoințelor sale, la îngrijirile de tot felul ce se cer prin starea lor.

Cât pentru cei sănătoși, pe cari împrejurări deosebite îi țin într'o nelucrare silită, *societatea le este datoare cu muncă*; dacă ei nu o primesc, ea poate să-i silească la aceasta. Calicia este în adevăr, într'un Stat bine organizat, o faptă monstruoasă; e o aristocrație în sdrențe ce-și arată fără rușine trândăvia ca un privilegiu, și trăește în socoteala și paguba muncii și a sărăciei însăș. Nu este deajuns însă de-a îndestulă vremelnicește neajungerea muncii, trebuie încă a-i prevedea pricinile și a lovi în izvorul său însuș, ticăloșia zămislită prin pauperism, rană cumplită a civilizației și care sporește în lume, în paralelă cu bogăția.

Cu aceste cuvinte începe d-l A. Blaise articolul său asupra ajutorințelor publice, tipărit în Calendarul popular al Franței pe anul 1845; aceste cuvinte arată pricinile ivirii cerșetoriei, a ticăloșiei, a sărăciei, în sfârșit în cuvântul tehnic ale «pauperismului», precum și datoriile societății pentru a-l depărtă. Deși la noi încă sute de ani vor trece — și mulțumită fie pământului nostru cel mănos — înainte până când această plagă a straturilor industriale se va face simțitoare, totuș însă mai dela începutul principatelor noastre, prin orașe s'au constituit calici; lângă fiecare casă boierească, lângă fiecare mănăstire, cerșetorul își așezase șatra și bordeiul său; boierii și călugării erau datori să-l hrănească și să-l adăpostească. În sfârșit

calicul a fost ajuns a face un trup, o breaslă deosebită cu privilegiurile și scutirile, cu administrația sa. Lucru curios însă, calicii din veacul de mijloc erau de neam străin între Români; ei erau Sârbi și Slavoni, și astăzi încă în Iași, în Calicime, toți calicii vorbesc încă limba nației lor, și prea puțini Moldoveni se află între ei. Cum am zis, ei formau un trup deosebit. Ștefan cel Mare îi organizează în breaslă, le dăruie lor și neamului lor în veci mahalaua din Iași, Calicimea, care o stăpânesc până astăzi, le dădă voie să-și aleagă singuri starostele lor, îi scuti de toate dările și angăriile și-i puse sub protecția Mitropolitului¹⁾.

¹⁾ Breasla calicilor din Iași și aceea din Roman, păstrează o mulțime de hrisoave și de acte foarte interesante: cu greu însă i-ar putea cineva îndupleca ca să le arate. Iată însă unul, din cele mai nouă de pe care am putut trage o copie; el aruncă ceva lumină asupra acestei bresle, ce încă astăzi formează un fel de «*cour des miracles*».

«George cu mila lui D-zeu arhiepiscop și Mitropolit Sucevei și a toată Moldo-Vlahia.

Facem știre cu această carte a noastră cui se cade a ști pentru breasla de mișei, de acei din Iași, care breaslă este așezată încă de răposatul Ștefan-Vodă cel Bun, cari având ei cărți de blestem și dela alți arhierii mai dinainte vreme, asupra cui le-ar face supărare, măcar cât de puțin acestor obidnici și neputincioși, cari cu mila creștinilor își petrec ticăloasa viața lor. Iată dar am făcut și noi această carte de blestem asupra cui le-ar face învăluială, zlotași și pângaci, sau alte angării, cari sunt pe alți săraci; și de i-ar învălui pe dânșii, această breaslă neputincioasă, unii ca aceștia să fie afurisiți și legați de Domnul Dumnezeu, și de Maica prea

Alți Domni le hărăziră mai multe folosuri sau chiar de-adreptul, sau prin dănuirile ce făceau mănăstirilor; spre pildă mănăstirea Cetățuia, prin actul de danie, eră îndatorită să ție în toate zilele, peste tot anul, masă întinsă pentru săraci; astăzi părinții greci păstrează încă moșiile dănuite, dar condiția dănuirii, masa, de mult au uitat-o ca și multe alte îndatoriri ale lor. Cu veacul de mijloc a trecut și ajutoarele ce le erau hotărâte; când dimpotrivă, săracii înmulțindu-se în proporția sporirii populației, au rămas astăzi cu totul în sarcina societății. Și cu toate acestea nimica nu s'a făcut, nici pentru ajutorarea celor în ființă, nici pentru oprirea înmulțirii lor! Greu lucru este, și câte odată și primejdios, a descoperi ranele ascunse ale societății: vinovat lucru însă ar fi dacă am tăcea până când ele s'ar cangrenă; căci atunci vindecarea

Curată și doisprezece Apostoli, și de trei sute optsprezece oteți (părinți) cari au fost în Niceea; și de blagoslovenia noastră ce ne-au dat Domnul Dumnezeu încă să fie afurișiți și dați anatемii. Fierul, pietrele să putrezească și să se risipească, iar trupurile acelora să stee întregi în veci; parte să aibă cu Iuda vânzătorul lui Hristos și cu proclétul Arie hulitorul și să cază pe dânșii cutremurul lui Cain, și să le fie părișă însăș Maica Precista. Iară cine i-ar feri și le-ar încunjura casele lor și întru nimic să-i învâluască, și mai vârtos i-ar milui unii ca acei să fie iertați și blagosloviți de Domnul Dumnezeu, și de Maica Precista, și de toți sfinții, și de smerenia noastră încă să fie iertați și blagosloviți în veacul acesta și în cel viitor. Amin. 1723 Martie 23.

n'ar mai fi putincioasă și trupul întreg ar fi amenințat de piere. Ii mai bine dar de a face cu un ceas mai înainte decât prea târziu, și așa ne punem în rizic.

Dacă până acum rareori ni se întâmplă a vedea oameni întinzând mâna prin sate a cerșetori, aceasta suntem datori pământului nostru destul de bogat spre a hrăni încă pe atâția locuitori cât are astăzi; *cât dar Români se vor ține de coarnele plugului, sărăcia îi va privi numai dela ușă, și va respecta vatra lor.* Nu este asemenea și în târguri; în aceste, populația fiind strâns adunată, poftele mai aprinse, prilejurile de desfrânare mai dese, mai multe meșteșuguri fiind căutate numai o parte a anului, și lăsând pe lucrătorii lor fără nici o muncă, în cealaltă vreme, toate aceste sunt mari pricini a sporirii sărăciei; și cu jale trebuie să mărturisim că n'a mai rămas târg în care să nu vedem de acești ticăloși, bolnavi, slabi, sdrențăroși, desnădăjduiți, chemând în ajutor mila trecătorilor.

Dacă reglementul organic prin pensiile ce dă din cutia milelor vine în ajutorul a multor săraci rușinoși, n'au prevăzut însă nici un fel de sprijinire pentru bolnavii incurabili cari acum nu se primesc în spitalele unde se tratează numai boalele ce se pot vindeca; tot aceeaș tăcere păzește pentru adevărații cerșetori, pentru calicii leneși, pentru ieșiții din temnițe, cari ieșind fără nici un capital se găsesc goi pe drum și n'au alte mijloace de viațuire decât de a fură iarăș, ori de a întinde mâna trecătorilor. Pricina este că populația

și prin urmare și nevoile de astăzi nu se pot potrivi cu cele de înaintea 15 ani. Nimeni nu poate tăgădui că în această vreme am făcut foarte mari propășiri, și că prin urmare cu acestea ne-au venit și nouă trebuințe. Din acestea, lesne se poate înțelege că mult este de făcut în folosul și ajutorul săracilor, cari sunt părăsiți la toată greutatea ticăloșiei, a foametei, și în sfârșit a tuturor neorânduinelor caliciei, această rană rușinoasă pentru omenire, cum zice d-l Blais, omoară în individ toate înaltele simțimânte și îl împing la crimă, și roade încet sânul societății.

Chipul cel mai priincios de a nu avea sărac, este de a se milostivi cu cei ce sunt, și mai ales de a prevedea și a ataca pauperismul în pricinile sale. Din toate ocârmuirile nici una n'a propus mai bune măsuri spre a ajunge la stingerea caliciei, decât Adunarea Națională a Franței. «Stingerea caliciei, zice raportul comisiunii aleasă spre aceasta, este cel mai important problem politic de hotărât; dar soluția sa se face o datorie pentru o nație înțeleaptă și luminată care ridicând o Constituție pe temeliiile dreptății și ale sloboziei, recunoaște că numeroasa clacă a celor ce n'au nimic chiamă, cu toate driturile omului, băgarea de seamă a legilor.

«Până acum această venire în ajutor s'a privit ca o binefacere, când ea nu este decât o datorie, dar această datorie nu poate fi îndeplinită decât când ajutoarele date de către societate vor fi îndreptate spre folosul obștesc.

«Dacă s'ar putea închipui un Stat destul de bogat spre a răspândi ajutoare gratuite asupra tuturor arelor ce n'ar avea proprietate, exercitând această stricăcioasă binefacere, acel Stat s'ar face vinovat de cea mai mare crimă politică, și dacă acel ce trăește are dreptate de a zice societății: *Dă-mi cu ce să trăesc*, și societatea are de o potrivă dritul să-i răspundă: *Dă-mi mie munca ta*.

«Aici se înfățișează acest principiu, lungă vreme necunoscut în constituțiile sociale: că ticăloșia popoarelor atârnă dela guvernele lor.

«Dacă administrația unui Stat nu este așa ca munca să fie în el în proporția oamenilor ce nu pot viețui fără a munci, ea favorizează calicia, vagabondajul, și se face vinovată de crimele produse de sărăcimea fără mijloace.

«Dacă o caritate nesocotită dă cu nepăsare o leafă fără a cere muncă, ea dă un premiu trândăviei, dărâmă emulația și sărăcește Statul.

«Copilul, bătrânul, ce societatea trebuie să-i ajute gratis, nu sunt însă așa ajutați decât pentru că ei sau făgăduesc muncă, sau au și făcut-o; bolnavul se ajută asemenea prin un simțimânt grabnic de omenire, dinaintea căreia se șterge toată altă considerație.

«Omul în sfârșit ce preferează muncii cerșetoria, se face așa vinovat înaintea societății și merită toată asprimea sa, și oprirea cea mai grabnică.

«Aceste principii cuprind toată sistema ajutoarelor ce un Stat trebuie să dea acelora din mădulările sale, care sunt fără mijloace personale. Ele sunt atât de vederate, încât nu pot fi tăgăduite; și numai întocmai a lor punere în lucrare trebuie asigurată de către puterea legislativă».

Temelia ajutoarelor publice așa puse, Adunarea Națională caută mijloacele cele mai însușite spre a desființa cerșetoria. Și cum *sărăcia se stinge prin proprietate* și se ușurează prin muncă, ea propuse, spre a sporî numărul proprietarilor, de a vinde în foarte mici părți, îndestule însă spre a hrăni o familie de lucrători de pământ, averile domeniiale și eclesiastice a căroră înstrăinare eră proiectată de către nație.

Ingrășarea și curățirea locurilor, îmbunătățirea comunelor, plantarea de păduri, secarea mlaștinilor, lucrul drumurilor îi dau mijloace de a plăti un preț mulțumitor aceluia ce ar fi voit să lucreze.

Cât pentru săracii fără căpătâiu, ce nu voiau a munci spre a putea cerșetori, ea propunea să-i închidă în case de îndreptare (*maisons de corection*), de unde apoi ei se trimiteau în așezăminte agricole, formate în colonii. Ateliere de caritate (*ateliers de charité*) fură înjghebate prin decretul din 30 Maiu 1790, și un alt decret din 16 Decemvrie următor dădù pentru acestea 15 milioane franci, spre a fi împărțite între toate departamentele Franței.

Convenția, urmând drumul tras de Adunarea Națională, publică o legislație întregă asupra ajutoarelor publice, și această legislație poartă caracterul de generozitate și de mărie ce deosebește această însemnată epocă.

Răsboaiele și ocupațiile lui Napoleon opriră de a se pune în practică frumoasele hotărâri ale Adunării Naționale.

Relațiile ce am dat cuprind în sine în scurt tot ce se poate face atât spre ajutorul săracilor de față, cât și spre oprirea sporirii lor. Negreșit că multe sunt care în starea noastră nu se pot aplica țărilor noastre. Ele nu sunt industriale și prin urmare niciodată nu vor avea a se teme de pauperismul care astăzi roade prea bogata Engliteră. Socot însă că următoarele instituții ar putea fi puse în lucrare și la noi cu folos.

1. Un spital de incurabili, unde să se primească nevindecații bolnavi.

2. O orfanotrofie îndeplinită desăvârșit, după principiile expuse în Regulament, la casa copiilor aflați; căci astăzi acești prunci nefiind decât ținuți la mance, îndată ce ajung la vârsta de zece ani se văd lipsiți de orice ajutor și prin urmare siliți de a se da cerșetoriei.

3. Un depozit de cerșetori (*dépot de mendicité*) unde să se primească calicii bătrâni și slabi, și acolo să se dea muncă după puterea lor.

4. Așezarea de muncă în închisori, cu plată în favorul muncitorilor, ca așa închiși în ziua slobozirii

lor să aibă un mic capital, încât să nu fie siliți prin lipsă sau a cerșetori sau a se apucă de vechiul lor obicei.

5. Măsuri energice spre stârpirea boalelor veneriane și a băuturilor spirtoase, care mai mult decât toate celelalte destrămări sunt pricinuitoare sărăciei.

6. În sfârșit îndemnări de muncă în vremea iernii pentru meșterii ce nu lucrează decât vara, precum dulgherii, petrarii ș. a. Prin târguri, curățirea uliților pentru că deocamdată poate să le fie o ocupație îndestulă, numai să le fie bine plătită.

7. O casă de păstrare (*maison d'épargne*) unde lucrătorul harnic în vremea verii să poată pune cu siguranță și cu dobândă rodul ostanelilor sale, și iarna să poată retrage acești bani, spre viețuirea sa în vreme de lipsă.

Aceste măsuri negreșit că au în ele multe neîndepliniri și greutăți; este treaba experienței de a le descoperi, în general însă nimeni nu le poate contesta folosul. Aceste odată puse în lucrare, ocârmuirea trebuie să fie fără milă pentru leneșii cerșetori, pentru vagabonzii în stare de a munci: Aceștia trebuie prinși și închiși în case de îndreptare, unde să fie siliți a munci; căci acestora societatea nu le este datoare cu nimica, și ei cu drept cuvânt se pot numi furi ai muncii și prin urmare și ai avuției altora.

IV

FRAGMENT DIN DORINȚELE PAR-
TIDEI NAȚIONALE ÎN MOLDOVA

AUGUST 1848

No. V

A se obori boierescul și a se face proprietari pe toți gospodarii săteni dându-se însă o dreaptă despăgubire vechilor stăpâni ai pământului.

Această despăgubire și modul ei se vor hotărî de către cea dintâiu Obștească Adunare aleasă după noul chip arătat la art. 3 al reformei de mai sus¹⁾.

Puterea și fericirea unui Stat se află în puterea și în fericirea mulțimei, adică a nației. O nație însă, care numără trei mii de oameni înzestrați cu drituri și averi, singurii adevărați cetățeni, nu merită acest nume. Moldova însă n'are mai mulți cetățeni; căci toți ceilalți cari — peste acești trei mii de privilegiați și până la un milion și jumătate — formează populația țării sunt numai niște locuitori desbrăcați de toate

¹⁾ Art. 3, citat aici, cerea ca Adunarea Obștească să nu mai reprezinte numai interesele boierilor, ci să se modifice astfel, «ca să fie reprezentate în ea cele de căpetenie interese a țării, adică: proprietatea, comerțul, slujbele făcute Statului, capacitatea și agricultura». (Pag. 21 a *Dorințelor*).

driturile, de toată bună starea materială și intelectuală și supuși numai dărilor și greutăților țării.

Locuitorii săteni sunt mai ales în cea mai ticăloasă stare, nefiind decât niște instrumente de muncă în mâinile guvernului, a proprietarilor și a posesorilor ¹⁾ de moșii, în practică lipiți încă pământului pe care de sute de ani îl lucrează în folosul altora, și prin urmare întorși la vechea *vecinătate*. La toate reformele bune sau rele, câte s'au făcut până acum pentru țară, în timpurile mai noi, nimic nu s'a statornicit pentru această numeroasă și nenorocită clasă, *nădejdea și puterea patriei*; ba încă reglementul, în loc de a-i îmbunătăți, i-au asprit și mai mult ticăloasa soartă.

Omenirea, dreptatea, interesul țării și chiar interesul proprietarilor de moșii cer dar neapărat îmbunătățirea radicală a acestei stări, prin desființarea boierescului și prefacerea țăranilor în *mici* proprietari, dându-li-se pământurile pe care le-au înrodit cu sudorile lor.

Omenirea — pentru că nu este omenesc ca omul să exploateze pe om, ca cei mulți să fie instrumentele de muncă a celor puțini, și ca un popor întreg să-și jertfească viața în folosul unora, în contra principiilor Evangheliei și a adevăratei libertăți.

Dreptatea — pentru că, desființând boierescul și întemeind proprietatea între locuitorii săteni, ar fi a îndreptă crudele strâmbătăți ale veacurilor trecute.

¹⁾ Arendași. G. B. D.

Este istoricește dovedit că în timpurile din început mai fiecare român eră proprietar și că numai sila și puterea celor mari au desbrăcat pe o parte din săteni de pământurile și de chiar libertatea lor¹⁾. Și chiar în zilele de astăzi este moșii răzeșești s'au desființat prin silă și strâmbătate?

Interesul țării — pentru că proprietatea este cel mai puternic instrument de civilizație dacă voim serios să ne civilizăm țara, trebuie să avem mulți proprietari. Numai o țară ce are mulți proprietari este țară; căci numai acolo unde este răspândită iubirea pământului este răspândită și iubirea patriei. Astăzi însă pentru ce țăranul și-ar iubi și și-ar apăra o patrie unde el n'are nici un drept, ci numai îndatoriri și sarcine?

Interesul particular al proprietarilor — pentru că pragmatic se poate dovedi că desființarea boierescului nu numai n'ar împuțina, dar încă în curând ar spori prețul pământului, prin înmulțirea populației și libertatea muncii; și că, prin urmare, o falce le-ar da un venit mai mare decât astăzi le aduce două fălci pentru că este știut că munca liberă e mai roditoare decât munca silită, adică boierescul; și pentru că, în sfârșit, proprietarii s'ar vedeà scutiți și de multe îndatoriri ce au către muncitori, spre pildă de a-i hrăni

¹⁾ Vezi anaforaua Obșteștei Adunări a Moldaviei din 1817, pentru felul proprietății în țară în vechime. Și *Magazinul Daciei*, t. 2, p. 229. (Nota lui Kogălniceanu).

în vreme de foame, de a le plăti birul în timp de lipsă etc., etc.

În tot felul dar boierescul trebuie desființat, ca ră-mășiță a robiei, ca contrar veacului, ca însărcinător și pentru acel ce-l face, și pentru acel ce se folosește de el, și în sfârșit ca înlesnitor asupririlor și arbitrarului și prin urmare exercitând o înrâurire rea asupra caracterului, vredniciei și moralității locuitorilor săteni, puterea cea mai mare a unui Stat.

Boierescul este desființat în Transilvania, Bucovina și Țara Românească; cum dar, decât prin silă, s'ar mai putea ține în muncă Românul din Moldova, când el vede pe frate-său din învecinatele țări liber și bucurându-se de toate driturile cetățenești? Sila însă n'ar face decât a îndoi sămânța de ură ce începe a se răspândi asupra stăpânilor de moșii. De datoria dar și de interesul acestora este ca să depărteze primejdia, ca nu din excesul numai al răului să iasă binele; iar întâmplările din Galiția să le slujească de o cumplită și mântuitoare pildă. Astăzi mai toată Europa a oborît munca silită, numită robotă, clacă, boieresc sau cu orice altă numire. Chiar în Turcia, și anume în Bosnia, augustul vostru suveran a desființat-o. Cum dar numai Moldova ar putea să se împotrivescă acestei reforme adevărat europeană, tocmai Moldova pentru care din pricina învecinării cu Bucovina și Transilvania, desființarea boierescului și *apropriația* țăranilor este o chestie de siguranță publică, de pace, de viață în

sfârșit, și care prin urmare trebuie hotărîtă cât mai în grabă? Căci nimenea din acei ce voesc binele țării nu ignorează că timpul face neconținut mai grele de hotărît chestiile ce sunt deapururea prelungite pe altă dată. *Pașnica* dar hotărîre a chestiei *apropriatiei țărănilor*, astăzi încă ușoară, într'un an va fi mai grea și, în doi va fi cu neputință. Ea astăzi atâră încă dela noi; să luăm dar seama ca în curând să nu se hotărească fără de noi și cu vărsare de pâraie de sânge. (6—9, 41—46).

PREFAȚA LA «CRONICELE ROMÂNIEI»

(1852)

DACĂ vreodată studiul istoriei a fost trebuitor, aceasta este în epoca noastră, în acest timp de haos, când și oameni publici, și oameni privați, bătrâni și tineri, *ne-am văzut individualitățile sfâșiate și iluziile ce ne erau mai plăcute șterse*. Într'un asemenea timp, limanul de mântuire, altarul de răzimat pentru noi este studiul istoriei, singurul oracol care ne mai poate spune viitorul.

Acest mare adevăr îl simte mai cu deosebire națiunile civilizate. Noi vedem că la dânsule istoria a moștenit tot interesul ce altădată îl aveau alte cunoștințe teoretice; căci, tocmai ele simte nevoia de a-și lega prezentul cu trecutul. Deaceea, nici într'un secol, chiar în acel al benedictinilor, nu s'a publicat ca astăzi colecții mai mari de cronici și de urice originale spre a completa istoria. În adevăr, spre a avea o istorie, și în deosebi istoria țării sale, nimic mai bun, mai folositor, mai neapărat este, decât de a se întoarce la izvoarele originale, adică de a avea înaintea sa, cronicile, biografiile, diplomele, toate acele acte scrise cari se raportează la întâmplările politice, la dreptul public, la legile, la instituțiile, obiceiurile și moravurile

timpurilor trecute ; căci, puși în față cu aceste originale, suntem, cum am zis, la izvoarele istoriei, fără ca nici un intermediar să se pue între noi și între aceste monumente vrednice de tot onorul. Noi vedem că în toate părțile, unde este ceva progres, Statele, ocârmuirile, societățile, învățații, cu o deosebită emulație se ocupă cu adunarea, cu publicarea, cu cercetarea cronicilor, hrisoavelor, actelor, în sfârșit a tuturor rămășițelor secolilor trecuți. Numai după această uriașă lucrare națiile au putut ajunge a avea o istorie.

Insuflat de o asemenea convicție, din *frageda mea junete m'am ocupat* cu adunarea cronicilor țării mele, și a orice acte privitoare la istoria ei. O colecție a acestor din urmă am publicat-o în două tomuri ale Arhivei Românești, cea dintâiu revistă retrospectivă în literatura noastră. Făgăduința dată în prefața acestei reviste, astăzi o împlinesc. După mai mult de zece ani de muncă, public, în sfârșit, întreaga colecție a *Letopisetelor Moldaviei*.

Munca aceasta a fost pentru mine mângâierea în des-nădejde, refugiul în contra urâtului, un azil în contra întâmplărilor și a prigonirilor din afară, precum și a turburărilor dinăuntru. Inșelat în toate speranțele mele, închis în *Rișca*, de două ori desțărât, studiul *Letopisetelor*, singura istorie națională ce avem până acum, a fost pentru mine o nevoie ș'o mântuire. Nici că mă căesc, dar, de munca materială ce m'a costat adunarea manuscriselor, confruntarea și colaționarea

deosebitelor texturi, și, în sfârșit, publicarea unei ediții pe cât cu puțință corectă și deplină. Dimpotrivă, mă bucur cu răsplătirea cea mai frumoasă ce o puteam aștepta; astăzi istoria țării mele, cuprinsă mai înainte în câteva manuscrise pe cari timpul și poate și reaua voință din zi în zi le împușină, numai este în pericol de a pieri: invenția lui Gutemberg îmmiind-o a asigurat-o pentru totdeauna; și astăzi ori și cine poate ceti în adevăratele sale izvoare, istoria națională, acest mare sacerdot al gândirii, flacăra religiei, a patriei și a artelor.

Munca mea cu această publicație nu a fost nici a unui autor, nici a unui compilator; dar, în privința greutăților materiale, pot zice că a întrecut și pe a unuia și pe a altuia. Spre a nu vorbi de timpul și cheltuelile ce mi-au trebuit pentru adunarea manuscriselor răslețite în toate părțile, să-mi fie numai iertat de a observă că *originalele* cronicarilor noștri sunt, cu puține excepții, *pierdute*; *copiele* ce ne-au rămas sunt *ori greșite ori întunecate* prin răi prescriitori; la altele găsim ori simțitoare lipsuri, ori prescurtări făcute de niște nepricepuți compilatori ce pretindeau a formă o cronică din analele deosebiților scriitori, din care cauză Letopiseșele lui Ureki și a lui Miron Costin ajunseră a nu fi decât un singur trup, atribuit când unuia, când altuia. Din aceste provine că cronicile, cari cum am zis, sunt cel mai sigur și temeinic izvor al istoriei naționale, căzuseră între Români într'un discredit atât

de mare, încât cine zicea *Letopiseșe* zicea *basme*, cine zicea *cronici* zicea *mituri*. Numai străinii au fost mai drepți pentru operele lui Ureki, ale Costineștilor și ale lui Neculce. Traducerea acestora în limba grecească de Amiras, făcută din porunca Domnului Grigore Ghica, o altă traducere în limba latinească pe care a întrebuintat-o Engel la compunerea istoriei Moldaviei, scrisă în limba germană, și mai ales tratatul despre cronicile Moldaviei, scris franțuzește de *D. Haase*¹⁾ dovedesc îndestul de prețul ce cronicarii noștri au înaintea învățătorilor străini²⁾.

¹⁾ Vezi: *Notices et extraits des Manuscrits de la bibliothèque du roi et autres bibliothèques publiés par l'institut royal de France. Paris. Imprimerie royale. tom XI.*

²⁾ Nota adăugată la 1872. — Când am publicat edițiunea din 1852, eram departe de a ști că Cronicile României, cel puțin ale Moldoviei erau traduse și în *limba franceză*. Aceasta este acum un fapt cunoscut. Am sub ochii mei o copie datorită amicului Românilor, d-lui Ubicini, scoasă de pe un manuscris original ce se află în biblioteca națională din Paris, și care poartă următorul titlu:

LIVRE HISTORIQUE. Contenant les Gouvernemens et les Vies des Princes de Moldavie et des autres Souverains des pays Circonvoisins à cette Principauté, leurs Contemporains depuis l'an... et le Gouvernement de Dragoș Voda jusqu'en 1729.

Avec un abrégé de l'histoire du Monde, de l'origine et de l'établissement de toutes les Nations qui l'habitent, depuis sa Création jusqu'au règne de l'Empereur Trajan et au dela.

Composé en premier lieu dans l'Idiome moldave par le Seigneur Miron Costy grand Logofete, ou Chancelier de

Insuflat de acest respect pentru aceste monumente părintești, eu m'am ferit de a face cea mai mică schimbare, sporire, sau scurtare în ele; toată silința mea a fost deosebirea și îndreptarea textelor sau după originaluri unde le-am avut, sau după cele mai vechi și mai puțin greșite copii ce am putut găsi; știu că și cu aceasta, colecția mea va avea încă multe lipsuri, multe facturi rău citate, multe date nepotrivite; dar, îndreptarea acestora *este treaba ori a istoricilor ce vor întrebuința-o, ori a criticilor ce vor lămurî-o*. Eu, editor, socot că am făcut îndeștul, aducând la bun sfârșit, ca simplu particular, neajutat de nimeni, o întreprindere care la nații mai mari și cu un public mai numeros și mai interesat pentru istoria patriei, spre a se îndeplini a avut trebuință de sprijinul ori al guvernului, ori al societăților învățate.

Nădăjduesc că în privirea importanței sale, această colecție va fi bine primită de Români *ca temelie*

Moldavie: Ensuite d'ordre du très. Excellent et très Illustre Jean Gregoire Ghica Voevode ou Prince de la Moldo-Valachie fut traduit en Grec Vulgaire à Ghiassy en 1729 par le Seigneur Alecsandre Amira de Smirne cy-devan grand Soultzar ou Ecuier de la cour de Moldavie: et de ce dernier idiome a été mis en François per *Nicolas Genier*, aussy de Smirne cy-devant honoré d'un Employ dans la Bibliothèque de Sa Majesté très Chrétienne à Paris. A ANGORA MDCCXLI.

Cronica lui Greceanu este tradusă în limba germană. Un exemplar al acestei traduceri se află în biblioteca Pestei, unui alt exemplar în biblioteca din Brașov.

istoriei țării, ea trebuie să fie îmbrățișată de toți acei ce se interesează de naționalitatea și de civilizația noastră, cari se pot desvoldă numai prin ajutorul istoriei.

Căderea Imperiului Constantinopolitan, preponderanța Islamismului, marea depărtare de centrul lumii, despărțirea prin neamuri de altă origină de celelalte ginte Romane, neunirea între ambele principate, mai ales războaiele civile și dese schimbări de guvern cari le sunt urma, toate acestea au contribuit la decadența naționalității și la sporirea ignoranței prin uitarea chiar a *originii* noastre.

Dela readucerea aminte a acestei, atârnă acum și desvoldarea din nou a *naționalității* și a *civilizației*. Fără acestea, nu trebuie să ne mirăm dacă la noi *arta* nu este încă născută, și dacă *literatura* tânjește, palidă și slabă. Artele și literatura, expresiile inteligenței, n'au speranță de viață, decât acolo unde ele își trag originea din însăși tulpina popoarelor. Altminteri ele nu sunt decât niște plante exotice pe cari cel dintâu vânt ori le înghiață, ori le usucă. Ca să avem arte și literatura națională, trebuie ca ele să fie legate cu *societatea*, cu *credințele*, cu *obiceiurile*, într'un cuvânt cu istoria noastră. Niciodată n'am fi avut frumoasele biserici, a Argeșului, a Trei-Ierarhilor, a Dragomirnei, dacă arta n'ar fi fost insuflată de sentimentul religios ce eră mobilul strămoșilor noștri, și care la ei eră atât de strâns unit cu sentimentul național, nefăcând, pot

zice, de cât unul și acelaș. Asemenea și astăzi, nu vom avea artă și literatură dacă nu ne vom adăpă în izvoarele naționalității noastre, *cari este religia secolului al XIX.*

Nădăjduesc că prin publicarea cronicelor Moldaviei contribuind la desvoltarea patriotismului, voi *contribui totodată și la părăsirea utopiilor* cari pe mulți a înșelat până acum, făcându-i a crede că triumful naționalității stă în măsuri silnice, când acestea, am deplină convingere, nu pot decât a o pierde, sau cel puțin a o compromite. Țara noastră nu prin grabnice și sgomotoase schimbări se poate ridica. *Reformele blânde și graduale*, îmbunătățirile serioase, răspândirea instrucției publice, *respectarea dritului tuturor claselor*¹⁾, îndreptarea moravurilor în familie, întărirea, statornicirea și respectarea puterii ocârmuitoare, ca organ al legii, acestea sunt singurele elemente de regenerație pentru noi. Orice schimbare silnică, orice prefacere năpraznică nu pot să ne fie decât fatale. Când revoluțiile încep, civilizația încetează; războiul niciodată n'a făcut decât a mistuit rodirile semnate în timpul păcii.

Gândul meu este gros de toate aceste priviri; a-și dori să rup vâlul ce ascunde viitorul patriei mele; a-și

¹⁾ Această frază a fost impusă de *censură*, care nu s'a oprit în Moldova decât prin legea Presei din 1856. In textul primitiv al prefaței eră zis: *egala indrituire a tutului claselor națiunii.*

dorî să fiu măcar un minut pe tripodul Pitiei, și să prorocesc țării și nației mele soartele cele mai aurite!

În tot chipul, să nu ne speriem, decât când vom părăsi toată țintirea spre bine și progres pașnic, și vom sta cu brațele încrucișate, crezând că totul este pierdut. *În noi este ceva tare, puternic, providențial*, cari ne-a apărât în niște epoci când au căzut imperii mult mai sdravene. *Conștiința națională este încă vergură; coaja singură îi este îmbătrânită.* «Existența unui popor este un lung an, cum a zis un scriitor francez, care și el are zilele sale de pâclă și de lumină strălucitoare, timpurile sale de amorteală și de mănoase secerișuri. Să nu uităm că patru secolî de sclavie au apăsât asupra Greciei, fără ca să poată smulge din inima fiilor ei acea antică naționalitate pe care paloșul lui Mahomet al doilea amenința de a o stinge pentru deapururea».

Asemenea înalte considerații, întâmplările timpurilor trecute, adică istoria, ni le pot insufla mai cu ușurință. Într'o epocă ca a noastră, plină de toate decepțiile, în care spiritele atât de mult lucrează, și inimile atât de viu simte nevoile unei credințe, ce hrană putem să avem mai îndestulătoare pentru nerăbdările și îndoelile noastre decât cultul țării noastre? Cîtîndu-i istoria, am avea mai multă ispită prin trecut, ne-am prețui mai mult prezentul, și am spera mai mult dela viitor; căci, analele noastre ne-ar arăta vederat că

providența niciodată nu ne-a lipsit, și că părinții noștri, deși au avut greutăți și piedeci pe cari noi nu le vom întâlni, ei niciodată n'au desnădăjduit de dânșii și de țara lor.

Ca sfârșit al acestei prefațe, să-mi fie iertat de a o încheia cu cuvintele unui istoric francez ¹⁾.

«In acest timp de patimi politice, în care este așa de greu, când cineva își simte ceva activitate de spirit, de a se ascunde agitației generale, cred că am găsit un mijloc de repaus în studiul serios al istoriei. Nu că privirea trecutului și ispita secolilor mă făcù să mă lapd de întăele mele dorinți de libertate, ca de niște iluzii ale junetei; dimpotrivă, eu mă lipesc către ele din mult în mai mult. Tot iubesc libertatea; dar, cu o afecție mai puțin nerăbdătoare. Imi zic că în toate epocile, și în toate țările s'au aflat mulți oameni cari, într'o situație și cu opinii deosebite de ale mele, au resimțit aceeaș nevoie ca și mine, dar că cei mai mulți au murit, înainte de a vedeà realizându-se aceea ce ei anticipau în idee. Lucrarea acestei lumi se săvârșește încet, și fiecare generație ce trece nu face decât a lăsa o piatră pentru zidirea edificiului ce visează spiritele fierbinți. Această convingere mai mult gravă decât tristă, nu slăbește pentru indivizi datoria de a merge drept printre înșelăciuinle interesului și a deșertăciunii,

¹⁾ Lettres sur l'histoire de France par Augustin Thierry. Lettre première.

nici pentru popoare datoria de a-și păstră demnitatea națională ; căci, dacă nu este decât nenorocire de a fi impilat prin puterea împrejurărilor, este rușine de a se arătà servil».

Iași, 10 April 1852.

DISCURS LA ALEGEREA LUI VODĂ-CUZA

(1859)

Măria Ta!

DUPĂ o sută cincizeci și patru de ani de umirire și de degradare națională, Moldova a intrat în vechiul său drept, consfințit prin capitulațiile sale, dreptul de a-și alege pe capul său, pe *Domnul*.

Prin înălțarea Ta pe tronul lui Ștefan cel Mare s'a reînălțat însăș Naționalitatea Română. Alegându-Te de capul său, Neamul nostru a voit să împlinească o veche datorie către familia Ta, a voit să răsplătească sângele strămoșilor tăi vărsat pentru libertățile publice.

Alegându-Te pe Tine Domn în țara noastră, noi am voit să arătăm lumii aceea ce toată țara dorește: *La legi nouă, om nou*.

O Doamne! mare și frumoasă-Ți este misiunea. Constituția din 7 (19) August ne însemnează o epocă nouă și Măria Ta ești chemat să o deschizi. Fii dar omul epocii; fă ca legea să înlocuească arbitrarul; fă ca legea să fie tare; iar Tu, Măria Ta, ca Domn, fii bun

și blând, fii bun mai ales pentru aceia, pentru cari mai toți Domnii trecuți au fost nepăsători sau răi.

Nu uită că, dacă 50 de deputați Te-au ales domn, însă ai să domnești peste două milioane de oameni.

Fă dar, ca domnia Ta să fie cu totul de pace și de dreptate, împacă patimile și urile dintre noi și reintrodù în mijlocul nostru strămoșeasca frăție.

Fii simplu, Măria Ta, fii bun, fii domn-cetățean: urechia Ta să fie pururea deschisă la adevăr și închisă la minciună și lingușire.

Porți un frumos și scump nume, numele lui Alexandru cel Bun, să trăești dar mulți ani!

Ca și dânsul, fă, o Doamne, ca prin dreptatea Europei, prin desvoltarea instituțiunilor noastre, prin simțimintele Tale patriotice, să mai putem ajunge la acele timpuri glorioase ale nației noastre, când Alexandru cel Bun, zicea ambasadurilor împăratului din Bizanț că: *România nu are alt ocrotitor decât pe Dumnezeu și sabia sa!*

Să trăești, Măria Ta!

IMBUNĂTĂȚIREA SOARTEI ȚĂRANILOR

CUVÂNTUL DIN 25 MAI 1862

(PERORAȚIUNEA)

... **S**I acum, o, Domnilor, las dreptul de o parte și mă voiu adresă numai la inima D-voastră! Nu voiu mai chemă în ajutorul țăranilor noștri decât umanitatea și patriotismul D-Voastră.

O, fie-Vă milă de un milion de țărani, cari cu femeile și cu pruncii lor, deși ținuți afară și departe de desbaterile noastre, au ochii țințiți asupra dealului Mitropoliei, ca asupra soarelui mântuirii, și Vă întind mâinile!

O, nu drămuți brazda de pământ trebuitoare hranei țăranilor! Gândiți la durerile, la patimile, la lipsurile trecutului lor. Gândiți la origina averilor D-Voastră, gândiți că cea mai mare parte din ele o datorăți muncii și sudorilor lor. Inchipuiți-vă că părinții lor s'au luptat alături cu părinții noștri pentru salvarea țării și a altarului. Gândiți că mâine poate ora pericolului iarăș sună, că fără dâșii nu veți putea apăra nici patria, nici averile, nici drepturile voastre și că, odată țara căzută, nu veți fi decât slugile străinilor, când

astăzi sunteți în capul României, în capul unei țări libere și autonome.

Aduceți-Vă aminte că atunci, când era ocupațiune străină, mulți din noi treceam hotarul, iar țărani ră-mâneau și ne păzeau moșiile și averile! Inchipuiți-Vă care era soarta nenorociților noștri țărani în acele triste timpuri.

Aduceți-Vă aminte că ei și cu însuș femeile lor adesea au fost reduși la stare de vite, înjugați la carele muscălești și că oasele a mii de țărani români până astăzi încă înnălbesc câmpiile Dobrogei și ale Bulgariei. O, fie-Vă dar milă de dânșii, fie-Vă milă de țara noastră.

O, de ce nu se ridică dintre D-Voastră vreun urmaș al vechilor Domni Români sau ai companionilor de luptă ai lui Ștefan cel Mare și ai lui Mihai Viteazul, ai lui Șerban Cantacuzino și ai lui Grigore Ghica și el să se pună în capul mării reforme, să ridice el steagul emancipării țăranilor Români, cum au făcut-o în Ungaria urmașii lui Zriny și ai lui Batthyany, în Prusia unul din cele mai strălucite nume ale aristocrației germane, principele de Handenberg, cum astăzi în Rusia sunt în capul reformei numele cele mai vechi ale boerimii moscovite!

O, dacă Dumnezeu și-ar face milă cu această țară și ar împlânzi inimile cele împietrite. O, de ce nu am elocvența trebuitoare, pentru ca glasul meu să poată triumfă de ideile egoiste, de fricile neîntemeiate, de interesele meschine și așa să izbutim cu această mare

și națională chestiune, să se hotărască, nu prin lupte, nu prin majoritate, ci prin primirea tuturor, prin umanitatea parlamentului Român. De s'ar face aceasta, ce mare și frumoasă zi ar fi pentru România, ce glorie ar fi pentru clasele bogate, și inteligente ale țării, ce renume pentru adunarea legislativă și cât de sus am ridică națiunea noastră în ochii Europei!

Și din contră, ce rușine, ce decadentă pentru noi, când am dovedi străinilor că nu avem puțință de a fi, de a ne ridică la înălțimea misiunii noastre, că în mâinile noastre eră să întărim România și că noi am îngropat-o de vie; căci, nenorocind trei milioane de țărani, nenorocită va fi și țara noastră și moartă va fi România, când în o asemenea chestiune noi, legiuitorii ei, am da pilda strâmbătății și a nelegiuirii!

Și să nu credem, Domnilor, că printr'un vot al nostru am înecat pentru veci dreptul țăranilor. Nu, Domnilor, dreptatea nu piere; ca trupul lui Hristos, ea se poate îngropă, dar, întocmai ca și Hristos-Dumnezeu iar va reînviă!

Și înainte de a sfârși, Domnule Președinte al consiliului, întâiul consilier al Tronului României, dați-mi voie a vă adresă două cuvinte, a vă aduce aminte o mare, o solemnă făgăduință.

Eram în Adunarea din Iași; unirea țărilor surori se proclamase de către alesul națiunii. In acea zi, în 11 Decembrie, D-voastră ați zis la tribuna aceasta: «Totul pentru țară și nimic pentru noi».

Când D-voastră ați zis aceste cuvinte care au făcut să tresare milioane de inimi, D-voastră ați contractat o mare datorie, ați scris o trată la adresa țării! Astăzi momentul plății a venit. Faceți onoare subscrierii D-voastră! Apărați dar cauza țăranilor, ca o misiune, ce vă vine de drept! Și când veți înfațișă lui Alexandru Ioan I votul Adunării, înainte de a-i cere sancțiunea, o, aduceți-i aminte de cuvintele ce odată cu proclamarea sa de Domn al Moldovei i s'au adresat în numele Adunării și al națiunii, ce-l puneă pe tronul lui Ștefan cel Mare:

«O, Doamne, mare și frumoasă îți este misiunea. Convențiunea din 7/19 August ne însemnează o epocă nouă și Măria-Ta ești chemat să o deschizi. Fii dar omul epocii, fă ca legea să înlocuească arbitrarul, fie ca legea să fie tare, iar Măria-Ta, ca Domn, fii bun, fii blând, fii bun mai ales pentru acei, pentru cari mai toți Domnii trecuți au fost nepăsători sau răi.

«Nu uită, că, dacă cincizeci de deputați Te-au ales Domn, însă ai să domnești peste milioane de oameni. Fă dar ca Domnia Ta să fie cu totul de pace și de dreptate, împacă pasiunile și urele dintre noi și introdu în mijlocul nostru strămoșeasca frăție!»

A DOUA PREFAȚĂ LA
«CRONICELE ROMÂNIEI»

1872

LA 10 Aprilie, anul acesta 1872, s'au împlinit *douăzeci de ani*, decând am dat la lumină întâia edițiune a *Letopisețelor Moldovei*. Astăzi public ca a doua edițiune *Cronicele României*.

În acest interval de douăzeci de ani, câte s'au petrecut în țara noastră! Însăș țara s'a transformat! Visul strămoșilor noștri, marele scop național al lui Ștefan și al lui Mihai s'a realizat: *Astăzi avem o Românie*.

În istoria popoarelor lumii moderne, cu deosebire demnă de toată mirarea este soarta națiunii române! Din început înconjurată de puternici vecini, în luptă seculară cu ei, supusă, apoi, și sfâșiată în mai multe trunchiuri, nu odată ea a fost pe marginea prăpăstiei; nu odată existența și chiar numele său au fost în ajunul de a fi șterse din cartea omenirii; și, fapt curios, tocmai în acele momente de durere, când fiii ei cei mai energici, cei mai plini de credință în vitalitatea gîntei române, desperau, tocmai atunci *Providența* luă de mână pe națiunea noastră, ca pe o fiică iubită între fiicele cele mai iubite, o scotea

din toate pericolele, și o reinălță mai tânără și mai sdravănă decât fusese înaintea orei peirii! N'aveam, dar drept, noi, Românii, de a susține că la gurile Dunărei de jos, nouă ni s'a dat o *misiune* de împlinit!

Se apropie două sute de ani decând — în mijlocul războaielor exterioare și civile, în mijlocul a tot felul de tiranii dinăuntru, sub cari apoi și-a pierdut și vieața — Miron Costin, în 1677, scriind Letopisețul Moldovei, zicea aceste dureroase cuvinte: «*Ce, sosiră asupra noastră cumplite aceste vremi deacum, de nu stăm de scrisoare, ci de griji și suspinuri; și, la acest fel de scrisoare, gând slobod și fără valuri trebuiește; iară noi privism cumplite vremi și cumpănă mare pământului nostru și nouă!*»

Cincizeci de ani, mai târziu, situațiunea devenise și mai rea; și bietul Ion Neculce, aproape de a-și închide ochii, după o lungă vieață plină de furtuni, strigă în marea sa durere: «*Oh! Oh! Oh! Săracă țară a Moldovei! Ce soartă de vieață ți-au căzut! Cum a mai rămas om trăitor în tine, de mare mirare este, cu atâtea spurcăciuni de obiceiuri ce se trag până astăzi în tine, Moldovo! etc.*»

Când asemenea accente dureroase ieșiă din pieptul bătrânilor noștri cronicari, fiecare din ei om de stat însemnat al timpului său — Miron Costin, mare vornic al Moldovei, carele zicea lui Duca-Vodă: *să nu dăm locul, că pământul acesta este frământat cu sângele moșilor și strămoșilor noștri*; și Ion Neculce,

ultimul hatman purtător de războiu, carele în fruntea oștirii moldovene a contribuit la salvarea lui Petru cel Mare pe țărmurile Prutului — ei nu numai arătau durerile tristului secol în care trăiau, dar prevedeau și prevestiau viitoarele nenorociri ale țării: tăierea sau izgonirea ultimilor domni români, secolul de fier și de tină al fanarioților, prefacerea orașelor dunărene în cetăți turcești, cedarea pe un timp a Banatului Craiovei, pierderea până astăzi a Bucovinei și a Basarabiei, în fine mai mult decât eminenta ștergere a țărilor române de pe harta Europei!

Și, cu toate aceste, după grozavul potop strălucește curcubeul reînscenării orizontului românesc! Marea revoluțiune franceză zice popoarelor, ca și Hrist lui Lazăr, *sculați-vă!* Numele lui Napoleon, ca în toată lumea, străbate și la Dunărea de jos! Simțimântul național renaște. *Tudor Vladimirescu* revendică drepturile nu numai ale țării, dar și ale claselor desmoștenite. El ea arma nu numai în contra fanarioților, dar și în contra boierilor, sau a *despoiitorilor norodului*, spre a întrebuiță propriile sale cuvinte ¹⁾, *revoluțiunea* sa națională, și totodată socială, este sâmburele nu numai al revoluțiunii din 1848, dar și al actului de emancipațiune din 2 Maiu

¹⁾ Scrisoare inedită a lui Tudor Vladimirescu către bătrânul *Nicolae Golescu*, din colecțiunea d-lui Dimitrie A. Sturdza Miclausénu.

1864. Fanarioții se izgonesc din domnia Moldovei și a Țării Românești. Pe urmă naște războiul între Rusia și Turcia din 1828—1829. Pacea de Adrianopol se încheie. Autonomia Principatelor se consfințește prin acest tratat într'un chip pozitiv. *Domniile române, viagere și alese, după datina străbună, se reînființează.* Un guvern întemeiat pe anume legi și așezăminte supus controlului *Adunărilor obștești*, înlocuiește ocârmuirea desfrânată și distructivă a despoților străini; și *ginta Română nu pierе!*

Dar, noi nenorociri vin să apese vechile colonii ale lui Traian. *Protectoratul rusesc* degenerază în proconsulat. Domnii nu sunt decât niște locotenenți ai consulilor țarului. Tot simțimântul de naționalitate și de libertate este interzis și înnăbușit!

Revoluțiunea franceză din 1848 își află răsunetul — ca în toată Europa — în Iași și în București! Inșă, mișcarea este în curând reprimată. Ocupațiunea turco-rusească vine în ajutorul reacțiunii dinăuntru. Autonomia țării redevine un simplu cuvânt; garanțiile naționale și constituționale ale tratatului de Adrianopol se înlocuiesc prin hidoasa convențiune dela Balta-Liman, care este negațiunea a toată independența, a toată libertatea și legalitatea dinăuntru! Domnii nu se mai aleg de țară; ei se numesc în Constantinopol, sau, mai bine zicând, în Petersburg; și nota contelui de Nesselrode contestă națiunii române până și glorioasa sa origină!

Când prezentul erà atât de negru, iată și viitorul ce în 1852 ne așteptà. Principatele erau în ajunul de a fi luate de către Rusia *zâlog pentru cheia Sfântului Mormânt!* Sub pretextul de a se ocroti Grecii ortodoxi, Românii ortodoxi aveau a-și vedeà țara ocupată de armile Impăratului ortodox, și datà pradă tuturor relelor răsboiului!

Cu asemenea trecut, prezent și viitor, cum, dar, să nu disperăm de soarta țării și a națiunii noastre, cu toate că pe atunci eram în vârsta speranței, eram juni! Cum, dar, în 1849—1852, când am săvârșit publicarea colecțiunii Cronicelor Moldovene, să nu fiu și eu lovit de aceà îngrijire dureroasă despre viitorul nostru, pe care o resimțià toată generațiunea contimporană, *sfășiată în individualitățile sale, lovită în iluziunile sale cele mai plăcute; și așa, chiar în capul acelei edițiuni să recomand inimelor lovite de durerile patriei studiul istoriei naționale, ca limanul de mântuire, ca singurul oracul ce ne mai puteà spune viitorul*¹⁾?

Ei bine, tocmai atunci, când națiunea renunță chiar la speranță, Franța, Anglia și Italia ridicau mânușa ce Rusia aruncase lumii civilizate. Răsboiul Crimeei naște! Drapelele puterilor aliate fâlfâie pe zidurile sfărmate ale Sevastopolului. În acelaș timp, o mână de Români, se făcù pelerinii și apostolii

¹⁾ Vezi prefața la întâia edițiune.

naționalității lor. Ei străbat în oficinile presei și în cabinetele diplomaților; glasul lor ajunge până la tronurile monarhilor, arbitrii lumii! Energia și elocvența lor devine stăpână opiniunii publice: și România este copilul de predilecțiune al Europei, precum fusese Elada în 1821—1828!

Pacea dela Paris se încheie în 18/30 Martie 1856. Românii sunt chemați de a se rostî înșiși ei în privința viitoarei organizațiuni a patriei lor; și înadins trimiși ai Areopagului european vin în București și în Iași spre a ascultă glasul și dorințele unei națiuni deșteptată din mormânt!

Vântul libertății împrăștie norii negri de pe orizontele Dunărei de jos. Ce mare, ce frumoasă epocă începe atunci! După secole de despotism și de înjosire națională și socială, toate clasele poporului român se întrunesc în Adunările-mume din 1857! *Frăția românească renaște!* Pe aceleași bănci și pentru acelaș mare scop: *Formarea Statului român*, se întrunesc într'o strângătură de mână, Domni, boieri și săteni. Atunci n'am mai avut a scrie istorie; *am făcut istorie!*

Moldova, cu toată individualitatea sa istorică, cu toate interesele sale, proprii, având conștiința a marilor sacrificii materiale ce aveà să facă în favoarea unei mari idei, este sublimă de abnegațiune! Ea se rostește unanimă în favoarea Unirii! Spre a ajunge la putința de a se rostî liber, ea aveà nevoie a se

luptă, și se luptă cu bărbăție, și în contra influenței activă din afară din partea Turciei și a Austriei, și în contra presiunii fără de margini a guvernului vitreg al lui Vogoridi, rânduit Caimacam cu misiunea anume de a combate aspirațiunile naționale! Protector activ și generos al acestor aspirațiuni este Napoleon III, cât a împărățit geniul binefăcător al României.

Rusia atunci își părăsește și ea politica greșită, și se întoarce la politica dreaptă din timpul tratatelor de Kainardji și de Adrianopoli. Alături cu Franța, ea sprijină idea unirii, pe care dejă o recunoscuse și o garantase în principiu prin regulamentul organic din 1832.

Prusia și Italia, și apoi și Anglia, iau sub scutul lor dorințele și trebuințele națiunii române. Și astfel se încheie convențiunea dela Paris, care, dacă nu ne da Unirea, dar cel puțin ne da mijloacele și putința de a ajunge la realizarea ei!

Și așa, renașterea României devine o realitate!

Dela 1859 până la 1864, ce n'am făcut! Alegerea unui singur domn pentru ambele Principate; și, în curând, ca consecință, *unirea țărilor plină și întregă*, secularizarea averilor mănăstirilor închinat și neînchinat; oborirea clăcii (boierescul) împrăștierea țăranilor! — Marea chestiune socială, care pretutindeni a costat sacrificii materiale colosale, ruina de clase întregi și șiroaie de sânge, în România se desleagă fără o picătură de sânge, fără ruina nimănu;

ba chiar din contra, dela al doilea an, producțiunea agricolă se îndoește, și bonurile rurale salvă averea a sute de proprietari îndatorați! — Și apoi, egala îndrituire a tuturor claselor societății române; sufragiul universal; instrucțiunea publică generală, gratuită și obligatoare; înarmarea întregii națiuni, ca principiu, și, în fapt o armată numeroasă și bine organizată, cum Dunărea de jos nu văzuse o asemenea din timpurile lui Ștefan și Mihaiu! Și câte alte reforme, adevărat liberale! Unificarea codurilor, cu maritajul civil, cu juriul, cu oborirea pedepsei de moarte; legea județeană; legea comunală; Camerele de comerț și de agricultură; concursurile și expozițiunile de agricultură și de industrie națională, sistemul metric zecimal, etc., etc.

Și mai presus de toate, ruperea convențiunii dela Paris, în cât ea mărginiă autonomia țării; și, ca preambul la statutul din 1864, Europa recunoscând României *dreptul absolut de a-și preface guvernul și legile dinăuntru după trebuințele și interesele sale, fără cel mai mic amestec și intervențiune din afară!*

Ș'apoi, s'au putut susține că *două Maiu* a fost o lovire de Stat, un act carele în deafară restatornicia România în toate drepturile sale de națiune liberă și autonomă, și înăuntru sfărîmă *oligarhia*, și chiamă un milion de Români la vieața politică și la proprietatea emancipată de legăturile clăcii și ale drepturilor feudale!

Iată ce a făcut generațiunea dela 1848—1864, generațiune la care, să-mi fie permis, nu fără ori și care mândrie, de a mă număra și eu!

Dar, aceste reforme, odată proclamate, nu mai eră decât de a le aplică cu înțelepciune, cu sinceritate, și de a le conserva cu bărbăție. Din nenorocire, cei de sus n'au avut îndestul putere morală spre a evita în punerea lor în lucrare greșelele și mai ales abuzurile! Ba, mai mult, aplicarea lor a fost încredințată unor oameni, nu cari puteau să le iubească, căci nici le-au rofesat, nici au luptat vreodată, în vieța lor, pentru dobândirea lor!

Dacă am fost fără cruțare pentru cei de sus, nu se cuvine să fiu mai indulgent pentru cei de jos, cari n'au avut îndestulă răbdare și bărbăție spre a se lupta, pe calea legală, pentru vindecarea greșelilor și înlăturarea abuzurilor! *Și astfel, se făcù 11 Februarie 1866!*

Las generațiunii june, actuale, care succedează generațiunii mele, care are a trăi sub regimul creat în 1866, să facă ca actul săvârșit în noaptea de 11 Februarie și consecințele sale să fructifice în bine pentru mărirea și fericirea României!

Departe, dar, de mine idea de a zice un singur cuvânt de blam asupra acestor evenimente! Inșă, îmi voiu permite numai o întrebare: Când vedem că, cu toate garanțiile de independență și de putere ce ne asigură ilustra Dinastie căreia națiunea Română a încredințat

prezentul și viitorul său, autonomia țării recunoscută de întreaga Europă în 1864, într'un chip solemn, astăzi este pusă din nou în chestiune; când neconținut suntem amenințați cu conferențe și cu intervențiuni străine, în afaceri cu totul de resortul administrațiunii noastre dinăuntru, d. e. conferență pentru căile ferate, conferență pentru Jidovi, etc., nu ne vedem prin însăși aceasta reînapoițați în acele timpuri de pericole și de înjosire națională, de care ne socotisem salvați pentru deapururea; și așa, nu suntem poate siliți de a repetă și noi țipătul de durere al lui Miron Costin? *«Noi privim cumpline vremi, și cumpănă mare pământului nostru și nouă!»*

Să sperăm, să credem că Dumnezeuul părinților noștri, care nu odată ne-a salvat pământul și neamul, chiar în ora peirii, nu ne va lipsi și acum cu puternicul său braț! Să ne întărim *cu iubire* în încrederea, că generațiunea *jună* va avea destulă inteligență, patriotism și bărbăție, spre a păstră și apăra existența și drepturile României, întrunită și organizată de generațiunea *bătrână*, nu fără oarecari trude și sacrificii!

În aceste cugetări retrospective am întreprins publicarea acestei noi edițiuni a unei lucrări laborioase a juneței mele. M'am folosit de vacanțele politice la cari au recurs mai mulți bărbați politici, cari ca și mine cred, că *nu prin restaurațiunea trecutului se poate fondă și asigura viitorul acestei țări!*

Când rostesc aceste cuvinte, eu sunt departe de a exprima, pentru mine, cea mai mică părere de rău despre neactivitatea mea politică. Din contra, eu binecuvintez retragerea mea, pentru că mi-a dat timpul și plăcerea de a mă întoarce la niște studii care din frageda vârstă mi-au fost iubite. Aceste studii îmi sunt acum și mai scumpe, fiindcă, după atâtea lupte, cari în curs de mai bine de treizeci de ani au agitat viața mea, astăzi îmi dau o plăcută distracțiune și o dulce mângâiere! Ba, mai mult: ele îmi întăresc caracterul, și punându-mi încă odată înaintea exemplul atâtor mari bărbați ai vechei Români, cari drept răsplată a marelor lor fapte n'au cules decât moartea, exilul și și prigonirea, mă învață a privi cu sânge rece dușmăniile la cari am fost și sunt încă expus. Astfel tare de asemenea lecțiuni, eu nu păstrez pentru nimeni nici o rancună.

Și acestea odată zise în treacăt, cum să nu-mi iubesc țara, țara strămoșilor mei, și, o sper, și țara copiilor mei? Cum să nu o binecuvântez, și să nu-i doresc destinele cele mai lungi și cele mai frumoase, ei, care a făcut pentru mine ceea ce n'a făcut pentru fiii săi cei mai iluștri, dându-mi ocaziunea, rară în viața tuturor bărbaților politici din toate țările și din toate epocele, de a putea seceră, încă înainte de a ajunge la bătrânețe, sămânța ce în timpul tinereții am pus în pământul nașterii mele? Da, binecuvântez țara mea, pentru că mi-a dat rara fericire de a putea transformă în legi

pozitive principiile cari mi-au încălzit inima în primăvara vieții, și a format baza activității anilor mei politici!

Eram student la Universitatea din Berlin, când, în 1836, deabiă în vârsta de 19 ani, am intrat pe scena publicității cu o broșură, scrisă în limba franceză¹⁾, prin care, descriind soarta țiganilor din România, am început a combate sclavia neagră. Curând după aceea am combătut cu o ură și mai energică sclavia albă.

Astfel din tinerețile mele mă fălesc că am făcut parte din acea mică cohortă de juni, cari din emanciparea țiganilor și a țăranilor au făcut programul vieții lor politice!

¹⁾ *Esquisse sur les Cigains*, par M. Kogălniceano, Berlin chez B. Behr. — Nu'mi place a vorbi de mine; astă dată, însă, să-mi fie permis de a zice două cuvinte despre persoana mea. Unele colecțiuni biografice și câteva calendare au binevoit a descrie și vieața mea. Nu mă voiu pune a îndreptă erorile comise în privința actelor mele politice; dar voiu îndreptă eroarea în privința datei nașterii mele, pe care unele din scrierile mai sus citate o fixează în anul 1807 sau 1809.

Constat că nu sunt atât de bătrân. Din *ceaslovul* părintelui meu, culeg însemnarea scrisă chiar cu mâna sa, din care rezultă că sunt născut în Iași, la anul 1817, luna *Septembrie* în șase.

Tatăl meu a fost vornicul Ilie Kogălniceanu; mama mea a fost soția sa Catinca, născută Stavillă, familie românească din Basarabia. După tată și după mamă, din moși și strămoși, mă fălesc, dar că sunt român Moldovean, și cu mândrie recunosc că familia mea nu a căutat niciodată origina sa în țări și în neamuri străine.

Sub domnia lui Mihail Sturdza am avut onoarea de a feliçità, în numele junimii liberale, pe acest Domn, pentru emanciparea *țiganilor domnești și mânăstirești*. Sub domnia bunului și fericitului întru amintire Grigore Ghika am lucrat împreună cu partidul unionist pentru *emanciparea țiganilor particulari*. În fine, în 14 August 1864, ca prim-ministru al țării mele, am redijat și contrasemnat decretul prin care Alexandru Ion I *oborià claca, și împroprietărià pe țaranii Români*. Cum dar să nu iubesc această țară, atât de bună, care m'a pus în pozițiune de a-mi lipi numele la toate acele legi nemuritoare din 1864, ce au sfârâmat oligarhia, pururea fatală României, și un milion de iloți i-a făcut cetățeni, dându-le vot, pământ, pușcă și școală ?

Iată ce mă face să-mi iubesc țara din toate puterile inimii; eu o iubesc chiar pentru dușmanii ce mi-au dat; căci în prigonirile ce aceștia mi-au făcut, ei s'au arătat atât de mici cu sufletul și cu mijloacele cu cari m'au atacat, încât au dovedit că ei nu voiau a lovi persoana și defectele mele, ci principiile la triumful cărora am lucrat — poate pe căi diferite — cu toți companiunii mei de junețe și de vârstă bărbătească, pentru cari naționalitatea și libertatea n'au fost numai niște zadarnice cuvinte.

Dar întorcându-mi ochii spre mișcarea politică din ultimii douăzeci de ani, fără să vreau, am alunecat pe tărâmul actualității; și, regretând această scăpare din vedere, revin direct la subiectul meu, spre a

vorbì acum de mișcarea literară — istorică din aceeaș epocă.

Afară de N. Bălcescu, care promitea României un istoric, dar pe care moartea l-a răpit fără de timp, un singur mare talent nu s'a ivit spre a da țării ceea ce îi lipsește până astăzi: *o istorie națională*. Nu a fost tot așa și cu publicarea acelor scrieri și acte menite de a pregăti și înlesni calea viitorului istoric. Aici ne putem fâli că ultimii douăzeci de ani n'au fost deloc sterili!

Arhiva Românească, întâia colecțiune istorică, publicată de mine cu mult înaintea anului 1848, și Magazinul istoric, publicat după aceea de N. Bălcescu și Treb. Laurian, au avut ca demni succesori, Uricariul lui Th. Codrescu, Tezaurul de monumente istorice ai lui A. Papiu-Ilarianu, Arhiva istorică a lui B. Hajdeu, Columna lui Traian, ce se redige și acum tot de acesta, Ateneul și Anuarul instrucțiunii publice de V. Alexandrescu, revista de peste Carpați Transilvania, și alte reviste și colecțiuni cari au scos la iveală nenumărate și prețioase documente! Cronica lui Șincai a fost salvată de peire prin dârnicia și îngrijirea patriotică a lui Grigore Ghika, Domnul Moldovei! Lucrări importante pentru istoria Românească s'au publicat, apoi, în Ungaria și Transilvania, în Rusia, Polonia și celelalte țări slave! Invățata Germanie și binevoitoarea nouă Franță au scos la lumină mai multe publicațiuni de interes pentru Români. Astfel în

condițiunile actuale ale literaturii noastre istorice, și mulțumită liberalismului cu care astăzi toate guvernele și toate societățile învățate deschid bibliotecile și arhivele lor investigațiilor învățaților, mulțumită asemenea și înlesnirii și ieftinătății cu care, prin căile ferate, Românii pot astăzi călători până la extremitățile Europei, eu cred că timpul a sosit ca și România să aibă o istorie națională!

Ca pregătire la această viitoare istorie, cred a contribui și eu prin publicarea colecțiunii complete a Croniclelor Române, câte ne sunt cunoscute și păstrate până astăzi. Ba, susțin, că până la publicarea unei istorii naționale, tot Letopisețele scrise de bătrânii noștri, cu toate defectele și neîndeplinirile lor, sunt cea mai bună și mai interesantă istorie a României!

Domnul B. Hajdeu, a cărui lucrări, merite și aptitudine rară pentru istoria țării, sunt eu cel dintâiu a le recunoaște, în concluziunile sale critice asupra unei Cronici vechi a Moldovei, pe care d-sa a descoperit-o într'o traducțiune polonă, și pe care d-sa o califică de *Cronică Putneană*¹⁾, zice că lucrarea mea, adică întâia edițiune a Letopisețelor Moldovei, este parțială și nu satisface toate exigențele moderne. Apoi,

¹⁾ Vezi Arhiva istorică a României, tom. III. pag. 33. Această cronică va fi reprodusă și în colecțiunea noastră, tom. III.

continuă: «Nu își poate închipui cineva câtă lumină ar revărsa asupra istoriei noastre măcar contestul analitic al variantelor. Vom da un exemplu: Analele lui Ureki ne sunt cunoscute până acum numai în niște copii, mai mult sau mai puțin moderne și modernizate. Fiecare copie diferă de toate celelalte, și numai critica ar fi în stare a restabili textul primitiv, etc.».

Dorința dintâiu a d-lui Hajdeu, de a se face în privința Cronicelor Române o lucrare completă, astăzi se realizează prin această edițiune, care cuprinde toate Cronicele Moldovei și ale Țării Românești, tipărite și manuscrise, câte ne sunt cunoscute până astăzi.

Dorința a doua, de a se publică contextul variantelor, cred că în privința Cronicii lui Ureki și a lui Miron Costin este împlinită! La celelalte cronici contextul varintelor ar fi de prisos, când s'au luat de bază la tipărire mai totdeauna însăș originalele! Cât de a se face o lucrare critică despre Letopisețe, în conformitate cu prescripțiunile științei moderne, și eu am exprimat această dorință dejă la publicarea întâii edițiuni. Iată ce ziceam în prefața acelei edițiuni: «Știu că colecțiunea mea va aveà încă multe lipsuri, multe fapte rău citate, multe date nepotrivate ; dar îndreptarea acestora este treaba ori a istoricilor ce vor întrebuița-o, ori a criticilor ce vor lămurì-o». Ce ziceam atunci, o zic și acum. Odată țara înzestrată cu publicarea unei colecțiuni complete a cronicelor sale, va veni de sigur un erudit care va face lucrarea cerută de domnul Hajdeu. Poate

d-sa însuș va îndeplini această trebuință, ca unul ce are toată capacitatea pentru a o putea face cu succes. Însă, până atunci, lucrarea de mare importanță eră și este de a scăpa dela pieire analele noastre, cari fiind numai în manuscrise, din zi în zi au dispărut și, din nenorocire, dispar și astăzi!

Când, însă, domnul Hajdeu pretinde că Cronica lui Ureki ar fi reproducă numai după niște còpii mai mult sau mai puțin modernizate, d-sa este în mare eroare. Cronica lui Ureki, publicată pentru întâiași dată de mine, este scoasă de pe un manuscris, care, dacă nu este originalul, dar este netăgăduit cea dintâiu sau una din cele dintâiu còpii ale cronicei lui Ureki compilată de Miron Costin! Manuscrisul acesta numără o vechime de cel puțin două sute de ani!

Ceeace s'a făcut cu Ureki, s'a făcut cu toți ceilalți cronicari. Edițiunea mea este făcută nu după còpii moderne sau modernizate; ea reproduce cu un respect filial textul chiar al originalului sau al còpiilor celor mai vechi cunoscute până astăzi. Nu cred, o spun cu oarecare fală, că cineva să fie avut sub ochi, și să fi studiat un număr mai mare de cronici, decât mine¹⁾. Biblioteca publică din Iași posedă o colecțiune interesantă de vre-o zece Letopisețe manuscrise. Toate acestea s'au studiat de mine, fiindcă au fost ale mele,

¹⁾ Această studiere și colecționare am început a le face încă din anul 1833.

și după săvârșirea întâiii edițiuni au fost cedate bibliotecii¹⁾.

Biblioteca din București are asemenea vre-o patru Letopisețe; și pe cari le-am cercetat, cu toate că nu oferă nimic interesant, fiind numai niște còpii moderne.

Pretutindeni unde am aflat că există vreun Letopiseț manuscris, n'am cruțat nici timp, nici sacrificii spre a-l putea dobândi pentru studiere. Aceasta se va dovedi prin lista manuscriselor ce am întrebuintat la publicarea acestei colecțiuni, și cu care se va încheia tomul al cincilea al edițiunii!

Din această listă, îndestul de numeroasă, am pretențiunea de a posedă manuscrisele cele mai vechi, și prin urmare cele mai prețioase²⁾.

¹⁾ Intre aceste manuscrise se află și cartea de muzică religioasă, *psaltiki*, a capei domnești din cetatea Neamțului, din timpul lui Ștefan cel Mare.

²⁾ Așa, eu posed copia cea mai veche a lui Ureki, completată de Miron Costin, de care am vorbit mai sus. Posed originalele cronicelor lui Ion Neculce, a lui Enaki Kogălniceanu și poate și a lui Simeon Dascalul. Mai am două còpii foarte vechi ale cronicelor lui Nicolai Costin, și a lui Radu Greceanu, cari se află în posesiunea familiei mele de una sută unsprezece ani. Ele împreună cu cronica lui Simeon Dascalul, au fost cumpărate în Constantinopol în anul 1761, precum o afirmă însemnarea autografă a străunchiului meu Enaki Kogălniceanu, frate cu străbunul meu Constantin Kogălniceanu, și însuș el cronicar. Originalul tragediei lui Alexandru Beldiman mi s'a pus la dispozițiune de d-l Dimitrie A. Sturdza, care în prețioasa sa colecțiune dela Miclauseni, posedă și

Cele expuse mai sus îmi dau dreptul de a sprijini că colecțiunea mea, departe de a modernizà pe vechii noștri cronicari, îi reproduce în toată fidelitatea textului aflat în originale și în còpiile cele mai vechi cunoscut. În reproducerea lor, eu am pus un deosebit și sfânt scrupul, pentru a păstrà limba în care ei au scris. Modernizare nu s'a făcut decât în privința caracterelor latine pe cari le-am adoptat la această edițiune, din cauză că literile cirilice au devenit necunoscut la cea mai mare parte din cetitori, și că scopul principal al lucrării mele este de a popularizà, în generațiunea actuală, cunoștința vechilor noștri cronicari, și prin urmare istoria noastră națională, așa

d-lui un mare număr de Letopisețe manuscrise, dar cari sunt mai noi decât manuscrisele păstrate de mine.

Cronica calificată de *cronica inedită, scrisă de un logojăt Ștefan*, și care se publică în *Trompeta Carpaților*, nu este decât o copiere foarte modernă a cronicelor lui Nicolae Costin și a lui Radu Greceanu, a cărei singur merit este că, după ce reproduce o pagină din manuscrisul moldovean, apoi prescrie o altă pagină din manuscrisul muntean, și așa, cuprinde analele ambelor țări.

În anul 1858, adică șase ani după publicarea Cronicelor complete ale Moldaviei, și zece ani după publicarea în *Magazinul istoric* al Cronicelor lui Radu Greceanu și a lui Radu Popescu, d-l Georgi Ioanid, *chiar în București*, a publicat două volume calificate de *istoria Moldo-Română*, și dându-le ca reproducțiunea a niște manuscrise vechi, cele despre Moldavia găsite în mănăstirile Kozia și Șerbănești, și cele despre Valachia ca aflate în orașul Chișinău de Ierodiaconul Daniil,

cum este scrisă de dâșii, în limba lor naivă, pitorească, și adesea chiar sublimă.

Sunt dar, în drept a mă măguli că lucrarea mea, fără a fi perfectă, n'a fost a unui simplu editor.

Înainte de a fini, voesc a arăta diferența ce există între întâia și a doua edițiune. Cea dintâiu cuprinde numai Letopisețele Moldovei; aceasta a doua cuprinde și Letopisețele Valahiei, cari în cea mai mare parte au fost publicate, precum am mai zis, în Magazinul istoric, și s'au tipărit și în deosebi într'un mic număr de exemplare. Această edițiune mai cuprinde și un număr de cronici și de fragmente cari mi-au venit la

când se află acolo în surghiun cu Mitropolitul Grigori. Și d-l librar Ioanid afirmă, încă, că marea descoperire din mănăstirile Kozia și Șerbănești s'a făcut de un eminent profesor de istorie din gimnaziul Sfântului Sava. Ei bine, în fapt volumele publicate de d-l Ioanid nu sunt decât reproducțiunea unor copii moderne ale Cronicelor lui Nicolae Costin, Radu Greceanu și Radu Popescu, publicate cu zece ani mai înainte, cea întâiu cronică de mine, între Letopisețele Moldovei, și cele două din urmă în Magazinul istoric al lui N. Bălcescu.

Singurul lucru nou ce conțin acele volume este *fragmentul despre începutul Românilor* pe care d-l Hajdeu îl atribuie Moldoveanului Nicolae Milescu. Eu reproduc acest fragment în volumul întâiu al acestei edițiuni; însă din început fac rezervele mele în privința paternității dată de d-l Hajdeu din cele întâiu pagini cetitorul se va convinge că acest fragment are de autor un *Român de peste Olt*, care se vede că nici n'a cunoscut Moldova.

cunoștință după editarea primei colecțiuni. Cele pri-
vitoare la Moldova vor fi tipărite în tomul al treilea,
*cele ce se referă la Țara Românească vor intra în tomul
al patrulea!*

Edițiunea aceasta mai are un merit. Putem sprijini
că cronicile noastre își iau finitul cu anul 1766; de-
atunci, în curs de un secol întreg, mai nu avem anale
cari să ne fi păstrat evenimentele acestui secol. O sin-
gură excepțiune formează Eteria grecească din 1821:
ea a dat naștere *Tragediei* lui Beldiman și unei des-
crieri a întâmplărilor, sau mai bine zicând, unei colec-
țiuni de documente din acea epocă, cari s'au publicat
de domnul Cezar Bolliac în *Trompeta Carpaților*¹⁾.

Lacuna am socotit a o îndeplini cu *Tablele istorice
ale României*, cari fără a fi o istorie, în simțul larg al
cuvântului, totuș vor reproduce în ordin cronologic
toate evenimentele, toate actele importante săvârșite
în România dela 1766 până la 11 Februarie 1866! La
această dată mă voiu opri, nevoind a face istorie con-
temporană, și încă mai puțin a mă rosti asupra unor
evenimente recente cari au schimbat fața României,

¹⁾ D-l Papiu Ilarian a publicat în Tezaurul de monumente
istorice *un Cronograf al țării românești, scris de Dionisie Ecle-
siarhul dela 1764 la 1814*. Publicăm și noi această cronică
în colecțiunea noastră, tom. IV. Insa trebuie să notăm că
autorul ei nu se deosebește, precum o recunoaște și d-l Papiu
Ilarian, decât prin o mare ignoranță, chiar în privința eve-
nimentelor dinnăuntru ale României.

și a căror consecințe nu suntem încă în stare de a le aprecia, ca unele ce nu sunt încă deplin desfășurate.

Tablele istorice vor forma volumul al cincilea al colecțiunii, cari se va încheia cu notițele biografice ale cronicarilor, și cu faximilele manuscriselor celor mai vechi și mai remarcabile.

Socotesc că este timpul de a pune capăt unei prefațe, care deja a devenit prea lungă. Și aci, nu pot a-mi lua dela cetitori un adio mai potrivit, decât reproducând aceleași cuvinte ale marelui istoric al Franței¹⁾ cu cari am încheiat și prefața la întâia edițiune. Aceste cuvinte mai cu deosebire se potrivesc cu situațiunea actuală a României, când vedem atât de puțină inimă pentru a apăra demnitatea națională, și atâta servilism din partea acelora ce au dreptul și datoria de a pune pe guvernanți pe calea cea dreaptă, pe *calea românească!*

«In acest timp de patimi politice, în care este așa de greu, când cineva își simte ceva activitate de spirit de a se ascunde agitațiunii generale, cred că am găsit un mijloc de repauz în studiul serios al istoriei. Nu că privirea trecutului și ispita secolilor mă făcù să mă lepăd de întâiele mele dorințe de libertate, ca de niște iluziuni ale juneței; din contra, eu mă lipesc de ele din mult în mai mult. Tot iubesc libertatea; dar

¹⁾ Lettres sur l'histoire de France par Augustin Thierry. Lettre première.

Satul Ripile în 14 August 1872, a opta aniversare a promulgării legii rurale.

«e o afecțiune mai puțin nerăbdătoare. Imi zic că
«în toate epocile, și în toate țările s'au aflat mulți oa-
«meni cari, într'o situațiune și cu opiniuni deosebite
«de ale mele, au resimțit aceeaș nevoie ca și mine, dar
«că cei mai mulți au murit înainte de a vedea realizân-
«du-se aceeaș ei anticipau în idee. Lucrarea acestei
«lumi se săvârșește încet; și fiecare generațiune ce
«trece nu face decât a lăsa o piatră pentru zidirea edi-
«ficiului cel visează spiritele fierbinți. Această con-
«vicțiune, mai mult gravă decât tristă, nu slăbește
«pentru indivizi datoria de a merge drept printre înșe-
«lăciunile interesului și ale deșertătăciunii, *nici pentru*
popoare datoria de a-și păstra demnitatea națională!
«căci dacă nu este decât nenorocire de a fi împilat prin
puterea împrejurărilor, *este rușine de a se arăta servil!*»

DISCURS LA MORMÂNTUL DOMNITORULUI ALEXANDRU IOAN CUZA

(30 Maiu 1873)

Ilustră Doamnă, Prea Sfinte Mitropolit, Sfinți Părinți și Frați,

BISERICA ne zice: deșertăciunea deșertăciunilor, totul este deșertăciune. Ei uite, îmi permit a zice, cum că acest mare adevăr își are și el excepțiunea sa. Nu este în lumea aceasta totul deșertăciune, rămâne ceva statornic; rămân faptele mari, cari sunt neperitoare; da, fraților, faptele mari opresc chiar moartea. Se zice că Cuza-Vodă a murit... Dacă renașterea României a murit, apoi... a murit și Vodă-Cuza. Căci Vodă-Cuza, nu este decât renașterea României.

Dar vă rog credeți oare că vin aci să fac eu istoria acestui Domn? Nu! căci care glas poate să o facă? care pagină tipărită poate să fie așa de adevărată și așa de elocventă, ca fața țării însăși? Fața țării este pagina istoriei lui Alexandru Ioan I;

Alexandru Ioan I nu are trebuință de istoriograf. El singur și-a scris istoria sa prin legi, prin actele cu

care a făcut un Stat, o societate alta decât aceea ce i s'a fost dat, când L-am proclamat Domnitor.

Sunt patrusprezece ani trecuți, de când în Adunarea țării, în capitala Moldovei, mi s'a făcut rara onoare de a spune, eu cel dintâiu, colonelului Cuza cuvântul *Măria Ta* și tot deodată de a-i spune, care erà voința națiunii și cari erau aspirațiunile națiunii, ce i se dau lui spre îndeplinire.

Cei bătrâni, aduceți-vă aminte, cei mai tineri consultați paginile «Monitorului» și veți vedeà ce s'a cerut dela dânsul. Veți vedeà că în cei 7 ani de ilustră și eternă memorie, *Vodă-Cuza* nu numai că a fost om onest, dar și-a ținut totdeauna cuvântul său. Pe lângă aceasta, în fiecare an, în fiecare lună a domniei sale, înzestră țara cu câte o lege, în fiecare zi sporià numărul cetățenilor și puterea noastră. Ce voià națiunea atunci? Națiunea voià legi noi și oameni noi. *Cuza* a fost omul nou și a făcut legi noi, cari au făcut apoi lume nouă, căci lumea dela 1863 este alta.

Astăzi Statul român numai este provincia vasală a Moldovei sau a Valahiei. Iată ce a făcut Alexandru Ioan I. Ce i se ziceà atunci? Tu, *Măria Ta*, fii bun, fii blând, mai ales pentru aceea pentru cari toți Domnii trecuți, au fost nepăsători sau răi. Ei bine, vă fac o întrebare: Luați Istoria României de dincoace și de dincolo de Milcov, căutați paginile ei, și se va găsi oare vreun Domn care să se poată comparà cu *Vodă-Cuza*? Nu! nu poate fi comparație între faptele foștilor

Domni și ale lui Cuza făcute ca om, ca cetățean și ca ostaș.

I s'a mai zis lui Cuza că națiunea dorește ca prin dreptatea Europei, prin desvoltarea instituțiunilor noastre, prin sentimente cu totul patriotice, să mai putem ajunge la acele timpuri glorioase ale națiunii noastre când Alexandru cel Bun zicea imperatorului din Bizanț că *țara noastră nu are alt ocrotitor decât pe Dumnezeu și sabia sa.*

Ei bine fraților, când România a ținut un mai mare limbaj în Europa, decât acel ținut de Alexandru Ioan I?... Alexandru Ioan I ținea cheia Orientului și nimic nu se făcea în Orient, nu numai fără știrea, dar fără voia lui. El era gata a-și sacrifica tronul, persoana sa, numai să-și apere țara de orice pericol, pentru că El era conștiincios națiunii române.

Șapte ani ne-am odihnit, șapte ani n'a fost umilițiune... dar a căzut silnic, și România și-a întrerupt cariera sa... A! iertați-mă. Aici în fața unui mormânt deschis, în fața acestei figuri care va fi pururea glorioasă, nu ne este permis să facem polemică, dar suntem datori să spunem că nu greșelile Lui L-au răsturnat, ci faptele cele mari.

Odată cu exilul a expirat emanciparea poporului român, odată cu exilul, vechile societăți retrograde și demagoge s'au aflat; și când o zic aceasta, fraților, ca să vedeți dacă este așa uitați-vă la cei 7 ani de exil cari au trecut. Apoi care Domn a fost mai demn în

exilul său, care Domn a apărât țara sa mai mult, pe acea țară care permisesese de a i se închide porțile?...

Țara va mărturisi și chiar mărturisește; mărturisesc mulți din acei cari L-au răsturnat, că mai demn nu s' a purtat alt Domn; pentrucă să nu ne înșelăm, fraților, Domnul Cuza Alexandru Ion I, oricând voià, puteà să fie Domnitor.

Alexandru Ioan I, nu aveà trebuință să zică, ca Alexandru Lăpușneanu, că dacă țara nu-L vrea, el o vrea. Cuza nu a voit, deși țara L-a voit, pentrucă a vrut pacea acestei țări, pentrucă a voit să fie demn de numele ce-L poartă.

Și acum fraților! După ce v'am spus aceste cuvinte, noi cari suntem acì unii mai bătrâni decât Dânsul, unii luptători sub El, mulți adoratori ai lui, alții am ploiați ai Săi, alții cari s'au folosit de legile Lui, putem zice numai Dumnezeu să-L ierte? Dar de aceasta nu are trebuință! Căci șapte milioane de locuitori, pe care i-a făcut cetățeni, nu este oare deajuns?

Noi avem trebuință să ne rugăm pentru iertarea altora. Deaceea noi, cari am avut onoare de a-i fi miniștri și funcționari, ne întrebăm: nu avem nimic de făcut? La 1859 Românii au dat dreptul lui Cuza să facă totul, și deaceea se ziceà că unul lucrează pentru toți, erà conștiința națională. Acel Unul nu mai este astăzi, azi toți dar trebuie să lucrăm în spiritul Lui; să fim oameni ai țării noastre, să ridicăm sus stindardul ei în afară, și întru principiul acela fără de care nu

poate să fie un Stat, prin instrucțiune, prin administrație bună, fiecare prin exercițiul pașnic al drepturilor, ce fiecare datorim lui *Vodă-Cuza*.

Ilustră Doamnă, sfântă mumă a Românilor, nu plânge, căci Alexandru Ion I nu a murit; Alex. Ioan I nu poate să moară. Nu lacrimile acelor cari sunt aci vor putea dovedi aceasta, ci lacrimile tuturor; lacrimile unui popor întreg, lacrimi ce se varsă de oriunde se vorbește românește, dela Carpați până la Marea-Neagră și dela Tisa până la Nistru; nu este hotar politic pentru tristețea ce se poartă de soția lui Alexandru Ioan I... și acum după ce biserica a zis veșnica pomenire în spiritul lui Alexandru Ion I, veșnica Lui amintire în spiritele noastre, nu se va șterge din inimile noastre și ale fiilor noștri, și cât va avea țara aceasta o istorie, cea mai frumoasă pagină ce va avea, va fi acea a lui Alexandru Ioan I.

SCRISOARE CĂTRE BARONUL DE JOMINI¹⁾

(1878)

VOIU pune în răspunsul meu toată francheța, spre a dovedi că școala din care faceți parte, fiindcă o recomandați ca un adevărat maestru al ei, este și a mea. Veți constată că reputațiunea țaranului dela Dunăre nu este în ajun de a se pierde în România. În primul loc este absolut necesar să spăl țara mea de învinuirea de duplicitate, atât de direct și de subțire îndreptată în contra ei. Faptele vor avea aci o elocință mai doveditoare decât orice raționamente, actele decât vorbele. Le voi recapitulă.

În contra diferitelor opinii, și aș putea zice a amenințărilor ce izbucniau din toate părțile, am încheiat cu Guvernul Imperial Convențiunea din 4 (16) Aprilie 1877, prin care toate mijloacele materiale ale țării au fost puse la întreaga dispozițiune a Rusiei.

¹⁾ Baronul de Jomini eră mâna dreaptă a Cancelarului rusesc Gorceacov, care lucră la răpirea Basarabiei. Jomini sfătuiă pe Cogălniceanu să nu se opue politicei rusești și amenință fin ca diplomații. Cogălniceanu îi scrise atunci una din cele mai mândre scrisori, ce s'au scris în cursul istoriei românești.

Când am luat această deciziune, singura noastră ambițiune singurul nostru țel a fost de a asigura integritatea teritoriului nostru. Această integritate a fost stipulată în mod expres prin articolul 2 al acelei Convențiuni.

Mai târziu, cu toată nota verbală a d-lui de Nelidoff, care în numele A. S. I. Marelui Ducă Nicolae declară neted și fără perifrasede, că Guvernul Imperial desaproabă declarațiunea noastră de războiu făcută Imperiului otoman și că nu are nevoie de noi, nu am stat la gânduri de a sări la întâiul apel ce ni s'a făcut, în urma surprinderilor aduse de evenimentele militare și în consecința necesităților strategice celor mai urgente.

Zece mii de Români dintr'o armată de cincizeci de mii de oameni dorm astăzi ultimul lor somn împrejurul Plevnei și în câmpiile bulgare. Acest sacrificiu vitejesc, dar dureros, noi l-am îndeplinit printr'un avânt spontan, fără condițiuni, fără tratat prealabil, căci pentru noi cuvântul Majestății Sale Impăratului prețuia ca și tratatele cele mai formale și purtă în sineși cea mai înaltă din toate sancțiunile.

Toată perfidia noastră s'a redus deci la o bună credință deplină, toată istețimea noastră la o încredere absolută.

Ne-am zis, că dacă integritatea teritoriului nostru eră asigurată prin singurul fapt al trecerii armateilor împărătești, ceace constituiă fără îndoială un concurs pasiv; această integritate ne va fi cu atât mai mult

garantată din ziua, în care armata noastră a fost chemată la o cooperare activă, care se manifestă deschis ca cea mai pozitivă din toate alianțele.

.

Care e răsplata ce ne așteaptă? Când a fost vorba de a combate, individualitatea României și pozițiunea ei de națiune aliată nu a fost puse la îndoială. Însă îndată ce chestiunea păcii a venit la ordinea zilei, de odată încetăm de a fi Stat și Aliați și picăm din nou la rangul de o provincie, incapabilă de acte internaționale. Au să înceapă desbateri asupra intereselor noastre celor mai grave, asupra intereselor celor mai esențiale ale vieții noastre naționale. E indiferent; noi nu suntem admiși a le expune, a le susține. Am fost vrednici a vărsă sângele nostru pentru a le apăra, dar nu suntem vrednici a le cunoaște. Numai Rusiei îi aparține de a le aprecia; numai Rusia își ia sarcina de a le reprezenta și de a le sprijini, fără măcar să creadă necesar de a se informa, ce înțelegem noi sub interesele noastre. Ce s'ar zice de un medic, care s'ar prezentă nechemat la un bonlav, care ar intra deadrep-tul în camera lui și care ar avea pretențiunea de a-l însănătoși, fără a-l întrebă care este răul de care suferă și fără a-i da voie de a vorbi măcar?

Pe urmă cu toate stipulațiunile exprese ale unei Convențiuni formale, care ne garantează, în numele Majestății Sale Impăratului și sub semnătura sa,

integritatea teritoriului nostru, ni se anunță intențiunea de a ne luă înapoi Basarabia, fiindcă de dânsa e legată, precum se vede, pentru Rusia, o chestiune de onoare, și atâta bunăvoință numai ni se arată, că ni se promit compensațiuni dincolo de Dunăre. Și precum fiecare învățătură practică trebuie să fie însoțită de o lecțiune morală, suntem preveniți în contra tentațiunilor ce ne-ar împresurà, în contra sugestiunilor vocilor viclene cari ne-ar înșelà, în contra pericolelor duplicității despre care ni se vorbește cu oroare. Noi credeam însă că sinceritatea, bunul simț și rațiunea, pe cari mi le desemnați ca cei mai buni și mai siguri călăuzi, că acestea singure ne-au arătat calea de urmat.

România a fost corectă din capul locului. Ea dorește și voește să rămână corectă până la capăt. Cu toate acestea, dacă a refuzà de a cedà pământ românesc, dacă a nu se supune cu mulțumire și cu ușurință la niște sacrificii la cari nu s'ar supune nici o națiune și nici un guvern ce se respectă; dacă acestea toate se pot numi duplicitate, atunci mărturisesc, recunosc și proclam că acuzațiunea e dreaptă și că ținem cu inimă și cu onoarea noastră să o merităm.

Constatați, și nimeni nu cugetă a contestà, că Rusia e tare și că România e slabă. Prin forță, Rusia poate luà mai mult decât Basarabia: ea poate răpi întreaga țară. Ar putea însă se ivească o situațiune, în care România, condamnată a pierde o bucată din teritoriul său ca preț extraordinar al sforțărilor și al suferințelor

sale, ar protestă în contra acestei amputări, ar invocă sacrificiile ce și-a impus și ar apelă la lealitatea, la echitatea Majestății Sale a Impăratului Rusiei însăși. Căci mai presus de forță este legea justiției eterne și a moralei eterne: și în acest domeniu, din care nimeni nu ne poate expropriă, noi la rândul nostru devenim tari de acea forță, care-și trage caracterul ei absolut din însăși principiile din cari se naște și din cari se alimentează.

.

Orice amicitie, ca să existe și ca să subsiste, trebuie să fie bilaterală și să vieze printr'o înclinare mutuală și permanentă. Esența amicitiei consistă într'un schimb constant de bune oficii și de dovezi reciproce de înclinare și de dezinteresare. Noi din parte-ne ne-am arătat întregi cu amicia noastră pentru Rusia. Acum e rândul Rusiei de a ne ajuta și de a înțelege, că țările cele mici ca și cele mari, câteodată chiar cu mai multă tenacitate, au simțiminte de conservare și de demnitate și merg până în capătul datoriilor ce le sunt impuse prin aceste simțiminte; acum e rândul Rusiei de a înțelege, că pentru o țară mare iubirea a cinci milioane de Români, asigurarea că inimile și brațele lor vor fi totdeauna gata, valorează mai mult decât o bucată mică de teritoriu.

.

Consiliile voastre au asupra mea o acțiune atât de hotărîtoare, încât nu mă îndoiesc un singur moment de a lor eficacitate, dacă a-ți binevoi a le da și aceloră, de cari depinde a cimentă în perpetuu legăturile de recunoștință și de devotament ale României către Rusia, pentru ca ei să cruțe de orice atingere integritatea unei națiuni, care s'a semnalat printr'o încredere absolută în dezinteresarea și în mărinimia întreagă a puternicului său vecin.

CONGRESUL DELA BERLIN

(1878)

ȘEDINȚA DELA 1 IULIE

Domnilor plenipotențieri,

MAI întâiu ținem din inimă a mulțumii Congresului că binevoește să asculte pe delegații români în momentul de a delibera asupra României. Acesta este un titlu nou adăugat de Europa la acelea care i-au câștigat de timp îndelungat recunoștința națiunii române și acest gaj de unanimă bunăvoință ni se pare de un bun augur pentru succesul cauzei ce suntem chemați a apăra înaintea Domniei-Voastre.

Nu vom stăruî asupra evenimentelor în care am fost trași prin necesități de forță majoră. Vom trece asemenea sub tăcere atât acțiunea militară, la care am participat, cât și acțiunea diplomatică, la care ne-a fost dat a luă parte. Am avut ocaziune de a constată că periodul negocierilor ne-a fost mai puțin favorabil decât norocul armelor.

Ne vom mărgini întru a expune *drepturile și dorințele* țării noastre, pe baza rezumatului prezentat

în memoriul ce am avut onoare a supune de curând Congresului.

I

Noi credem că, pe toată dreptatea, nici o parte din teritoriul actual nu trebuie să fie deslăpădită de România.

Restituirea de către tratatul dela 1856 a unei părți a Basarabiei către principatul Moldovei a fost un act de echitate din partea Europei. Dezmembrarea dela 1812 nu se putea justifica prin faptul sau dreptul de cucerire.

În 1812, Basarabia se ținea de un principat a cărui autonomie fusese atestată în mod solemn de toate tratatele anterioare încheiate între imperiul rus și otoman. Tratatul dela Kuciuc-Kainargi mai cu osebire recunoștea Domnilor Moldovei și Țării Românești calitatea de suverani și stabiliă că Basarabia făcea parte din Moldova. Aceasta eră, deci, o țară română, cu instituțiuni și legi române, explicit menținute de Majestatea Sa Impăratul Alexandru I. Acest respect al vechii naționalități eră formulat în rescriptul imperial care promulgă organizațiunea administrativă și judiciară a acestei provincii, după încorporarea ei cu Rusia, fără să se fi făcut cea mai mică deosebire între Basarabia de jos și cea de sus.

Din simplul fapt că Otomanii ocupau aci trei fortărețe unii se par că au voit a trage concluziunea cum că Basarabia ar fi o regiune turcă sau tătară. Istoria

Munteniei prezintă în adevăr o asemenea anomalie. Au existat și acolo mult timp fortărețe turcești; cu toate acestea, nu rezultă deaci că Muntenia să fi fost vreodată țară turcească.

În 1878, precum nici în 1812, *Basarabia nu poate fi revendicată dela România în virtutea dreptului de cucerire*. Ea aparține unui principat pe care Rusia însăși, în tot timpul războiului său din urmă cu imperiul otoman, l-a considerat și tratat ca un Stat independent și aliat.

Și apoi dela intrarea sa în campanie, *Rusia a subsemnat cu România o convențiune prin care a garantat expres întregimea actuală a teritoriului Român*. Această garanție fusese cerută și acordată atunci când nu eră încă vorba decât de trecerea armatelor imperiale prin România. Se pareă că ea trebuiă să-și îndoască energia sa din ziua în care după apelul Rusiei chiar, concursul națiunii române deveniă mai pozitiv și se transformă în cooperațiune militară efectivă, în completă alianță. Trupele noastre, întru adevăr au combătut coastă la coastă cu armatele ruse. Dacă aceasta nu este un titlu pentru a ne mări, apoi de sigur nu este un titlu pentru a ne micșorâ. În lipsă de alte drepturi, convențiunea dela 4 (16) Aprilie 1877, care poartă semnăturile și ratificările cabinetului imperial, ar fi deajuns singură spre a ne conservâ o regiune importantă despre Dunăre, de care este legată așa de strâns prosperitatea comercială a României.

S'a invocat în sprijinul retrocesiunii Basarabiei, considerațiuni de recunoștință și amintiri de glorie și de vitejie militare. Dar, pe timpul unui lung șir de războaie, armele ruse s'au ilustrat pe multe câmpuri de bătaie și au preumblat gloria lor până sub zidurile Adrianopolei. Aceasta însă nu este un titlu de proprietate asupra regiunii Balcanilor.

S'au mai invocat considerațiuni de recunoștință. România știe a practica datorii de grațitudine și a probat această de o mulțime de ori. Ea nu-și uită datoria, nici numele binefăcătorilor săi; ea venerează în Caterina cea Mare și în Nicolae I pe generoșii autori ai tratatelor dela Kainargi și dela Adrianopol.

Dar ea păstrează deasemenea memoria sacrificiilor ce și-a impus pentru mărirea, fericirea și gloria Rusiei. Ea își aduce aminte că, dela Petru cel Mare și până în zilele noastre, ea a fost pe rând sau totdeauna baza operațiunilor militare ale Rusiei, grânarul unde se nutriau armatele sale, chiar când ele operau dincolo de Dunăre și teatru mai adeseori preferat al celor mai teribile încăierări. Ea își mai aduce aminte că în 1812 a pierdut, în profitul Rusiei, jumătatea Moldovei, adică Basarabia dela Prut până la Nistru.

II

Noi cerem ca pământul român să nu fie supus la un drept de trecere cât va ținea ocuparea Bulgariei de

trupele ruse. Dunărea și Marea le oferă căile de transport și de comunicațiune cele mai lesnicioase și mai puțin costisitoare. România, după toate suferințele sale, aspiră la un repauz absolut necesar pentru reparațiunea pagubelor cauzate de războiu; circulațiunea trupelor străine ar fi o condițiune rea pentru îndeplinirea operei reparatoare și pentru liniștea țării noastre.

III

Ni se pare drept ca România, în virtutea titlurilor sale seculare, să reintre în *posesiunea insulelor și gurilor Dunării*, cuprinzând și insula Șerpilor. Ar fi în această restituire o reînturnare echitabilă la dispozițiunile originale prin care Puterile cele mari încredințaseră, în 1856, principatelor dunărene paza libertății Dunării, la îmbucătura sa.

IV

Noi avem speranța tare că România va primi dela guvernul imperial al Rusiei o *indemnitate de războiu* în proporțiune cu forțele militare ce a pus în linie. Noi credem legitim, în toate privințele, ca despăgubirile stipulate și obținute de Rusia, în numele diferitelor state aliate, să fie împărțite în proporție cu ajutorul militar al fiecăruia din beligeranți. Guvernul imperial a recunoscut principiul acestei repartițiuni în favoarea

Serbiei și Muntenegrului și stăruiește asupra aplicațiunii sale.

România este în drept să ceară, la rândul ei, beneficiul acestui principiu. Intr'adevăr, silită de a ține timp îndelungat armata sa mobilizată, spre a face față unor eventualități iminente — ea a avut sub drapeluri, atât ca armată activă, cât și ca armată de rezervă, peste 70.000 de oameni. Mai mult, ea a îndurat pierderi considerabile, orașele sale și tot malul său dela Dunăre au fost pustiite de bombardare, căile sale de comunicare stricate, materialul său de războiu prăpădit.

Compensațiunile datorite pentru toate acestea s'ar lua din indemnitatea totală alocată guvernului imperial al Rusiei și s'ar efectua în forma ce Congresul va judecă mai cu înlesnire.

V

România are încrederea că independența sa va fi definitiv și pe deplin recunoscută de Europa.

La dreptul său primordial, al cărui principiu fusese falsificat prin echivocuri istorice, se adaugă astăzi titlurile a căror cucerire ea a regenerat-o sau, mai bine, a reîntinerit-o pe câmpii de bătaie. Zece mii de Români au căzut împrejurul Plevnei, spre a face ca patria lor să merite libertatea și independența. Dar toate aceste sacrificii nu ar fi deajuns, spre a asigura României

pașnica dispozițiune a sorților ei. Ea ar fi fericită și recunoscătoare, când ar vedeà sfortările sale, prin care și-a manifestat individualitatea sa, încununate printr'o binefacere europeană. Această binefacere ar fi *garanția reală a neutralității* sale, care ar pune-o în stare de a arătà Europei că ea nu are altă ambițiune decât aceea de a rămâneà paznică credincioasă a libertății Dunării, la îmbucătura ei, și de a se consacrà la îmbunătățirea instituțiunilor sale și la desvoltarea avuțiilor sale.

Acestea sunt, Domnilor plenipotențieri, pe scurt expuse, dorințele unui mic Stat care nu crede a fi demeritat întru ceva înaintea Europei și care, prin organul nostru, face apel la justiția și la bunăvoința marilor Puteri, ai căror sunteți eminenții reprezentanți¹⁾.

¹⁾ După traducerea din G. Bibescu, *Istoria unei fruntarii*, București, 1883, p. 215—221.

DESROBIREA ȚIGANILOR¹⁾

CONTIMPORANII mei își aduc aminte ce erau Țiganiii sunt acum 50 de ani, chiar atunci când razele civilizațiunii moderne îmblânzise moravurile în toate societățile Europei și când sclavia nu mai aveà domiciliu decât în Rusia și din nenorocire și în România.

Legea țării trată pe Țigani de lucru, vândut și cumpărat ca lucru, deși prin derisiune numărul sau individul se califică de *suflet*. Am atâtea *suflete de Țigani*, am vândut și am cumpărat atâtea *suflete de Țigani* în realitate, și mai ales stăpânii cari aveau puțini Țigani, îi tratau mai rău chiar decât prescripțiunile legii.

Chiar pe ulițele orașului Iași, în tinerețele mele, am văzut ființe omenеști purtând lanțuri la mâini sau la picioare, ba unii chiar coarne de fier aninate de frunte și legate prin colane împrejurul gâtului. Bătăi crude, osândiri la foame și la fum, închidere în închisori particulare, aruncați goi în zăpadă sau în râuri înghețate; iată soarta nenorociților Țigani! Apoi disprețul pentru sfințenia și legăturile de familie. Femeea luată dela

¹⁾ Fragment din discursul rostit la Academia Română în 1(13) Aprilie 1891.

bărbat, fata răpită dela părinți, copiii ruți dela sânul născătorilor lor și răsleți, și despărțiți unii de alții, și vânduți ca vitele la deosebiți cumpărători în cele patru colțuri ale României. Nici umanitatea, nici religiunea, nici legea civilă nu aveau ocrotire pentru aceste ființe; eră un spectacol grozav, strigător la cer. Deaceea, povățuiți de spiritul secolului, de legile omenirei, un număr de boeri bătrâni și tineri au întreprins de a spălă patria lor de rușinea sclaviei.

Înainte ca chestiunea desrobirii Țiganilor să fi intrat în consiliile, în planurile de reformă ale ocârmuitorilor, ea a început a se agită prin însăși inițiativa parțială a stăpânilor de Țigani. Mulți din aceștia, și numărul lor din zi în zi sporea, ori în viață ori mai ales la moarte, își dezrobeau, își *iertau* Țiganii. Întrebuințez cuvântul de *iertare*, pe care îl găsim în toate actele de dezrobire; dar reforma eră prea grea, ea jicniă prea multe interese ca să se poată operă cu înlesnire.

Erau Țiganii *domnești* și foarte mulți; aceștia constituiau un venit mare în bugetul Statului; erau Țiganii *mânăstirești* și ai așezămintelor publice ale cărora servicii intrau în trebuințele zilnice ale acestor comunități; erau, în fine, Țiganii *particulari*, Țiganii *boerești* cari constituiau personalul de servitori în curțile boerești, bucătari, vizitii, rândași, feciori în casă, slujnice, bucătărese, cusătorițe. Boerii cei bogați aveau chiar capele de muzici sau tarafe de lăutari. Toate aceste

funcțiuni se exercitau de Țigani; dezrobirea lor erà dar combătută de trebuințele zilnice și casnice ale vieții familiilor; de aceea emanciparea nu s'a putut face decât treptat și sub două domnii, atât în Moldova cât și în Muntenia.

Întâia lovire care s'a dat sclaviei a fost legea emancipării Țiganilor Statului și a mănăstirilor. Dezrobirea s'a făcut mai întâiu în Moldova de către Domnul Mihail Sturdza, prin două legi din 31 Ianuarie 1844, iar în țara Românească de către Domnul Alexandru Ghica, printr'o lege din 1845.

Această emancipare, deși parțială, erà hotărâtoare și pentru emanciparea Țiganilor particulari rămași încă în sclavie. Toate mințile prevăzătoare au înțeles că ora ștergerii sclaviei de pe pământul Românesc sosise și că dezrobirea Țiganilor particulari nu mai erà decât o chestiune de timp. Un strigăt de bucurie a izbucnit în inima tuturor oamenilor luminați. Ochii, atât ai emancipaților, cât și ai aceloră reținuți încă în fiarele sclaviei, dar însuflețiți de o dreaptă speranță, au vărsat șiroaie de lacrimi, și numele emancipatorului Mihail Sturdza și Alexandru Ghica, mulți ani a răsunit sub bolta cerească. Noi, tinerii din Moldova, — vorbesc numai de acei cu cari împreună am lucrat, — uitarăm în acea zi lupta înverșunată ce făceam guvernului lui Mihail Sturdza, pentru abuzurile sale, pentru lipsa mai ales de orice justiție în țară; ne-am adunat plini de entuziasm hotărând și hotărâți de a arăta Domnului

că în fața unui act mare, junimea română știà gândi și lucrà înalt și bine! O deputațiune de tineri, între cari se aflau Costache Negri, Vasile Alexandri, Costache Rola, D. Rallet, P. Mavrogheni și alți atâți și a cărei orator fusei ales eu, se prezentă Domnului spre a-i exprimà recunoștința tinerei generațiuni. Mihail Sturdza, în aceà zi, și-a adus aminte că și el a fost tânăr și că erà omul cel mai luminat al țării; el ne exprimă recunoștința sa, declarând că în noi vedeà viitorul țării, că nouă aparțineà de a face din Moldova și Valahia o țară civilizată și o societate europeană, și că stăruințele lui erau de a ne pregăti acest viitor. *Foaia științifică și literară*, redactată de mine, tipări un număr extraordinar din 6 Februarie 1844, în coloare verde, coloarea speranței, în care în proză și în versuri se cântă marea reformă.

Țiganiii particulari, cu toată lovirea dată sclaviei, au mai urmat a-și purtà lanțurile, deși mult ușurate prin ideile noi și prin îmblânzirea moravurilor, până la căderea Domnilor reglementari în 1848. În București, prin marea proclamațiune revoluționară din 11 Iunie 1848, Țiganiii auziră cuvântul armonios al libertății, ei deveneau cetățeni liberi; iată ce se ziceà în aceà proclamațiune: «Poporul Român leapădă de pe sine neomenia și rușinea de a ține robi, și declară libertatea Țiganilor particulari. Cei ce au suferit până acum rușinea păcatului de a aveà robi, sunt iertați de

Poporul Român; iar Patria, ca o mamă bună, din visteria sa va despăgubi pe oricine va reclama că a avut pagubă din această faptă creștinească».

Dar curând revoluțiunea, măreața revoluțiune, toate marile reforme, fură călcate și sdrobite prin potcoavele cailor armatelor cotropitoare, și nenorociții emancipați fură din nou lăntuiți; dar sămânța eră aruncată și curând ea trebuì să-și poarte roadele sale. Tânăra generațiune a Moldovei nu încetă a cere desrobirea robilor particulari, atât în țară cât și prin diferite broșuri ce le publică în străinătate; așa de exemplu, între alții, Alexandru Papadopol Calimach scria, la 1855, pentru emanciparea Țiganilor, articolele sale, publicate în *Foiletonul Zimbrului* din Februarie 1856. «Un popor care păstrează robia, scrie el, merită să fie așezat în rândul popoarelor osândite!»

Domnul Grigore Ghica al Moldovei, înainte de a depune frânele guvernului, după dispozițiunile tratatului dela Paris, vroì să-și încoroneze domnia prin acte mari. Intre acestea figură și ultima lovire dată sclaviei, dezrobirea Țiganilor particulari. Consilierii tronului, miniștrii, erau luați dintre tineri, din pleiada acelora cari din Unire și democratizarea țărilor Române făcuseră programa vieții lor. Ministru de finanțe eră Petru Mavrogheni; el și eu furăm însărcinați de Domn cu redacțiunea proiectului de lege; el fù votat, putem zice, în unanimitate și cu entuziasm de către Divanul ad-hoc, care pe atunci, în urma tratatului

nefast dela Balta-Liman, devenise simulacrul Adunărilor legiuitoare desființate în 1848.

Entuziasmul Divanului ad-hoc era numai înainte mergătorul entuziasmului general ce pe atunci insuflă toată România pentru viitoarea sa renaștere. Dovadă sutele de proprietari cari au respins orice despăgubire acordată lor de legiuirea emancipatoare. Numele acestora au fost publicate.

Reforma emancipatrice a avut în curând efectele sale salutare: Afară de Țiganiii lăeți, cari încă trăesc în parte sub șatră, și afară de ursari, cari fac încă meseria de a domestici fiarele sălbatice, dar totuși se dau lucrului pământului, mai toți, astăzi, din celelalte clase de Țigani s'au contopit în masa națiunii, și ei nu se mai cunosc decât prin fața lor smolită și asiatică și prin vivacitatea imaginațiunii lor; altminteri noi îi găsim în toate clasele societății noastre.

Deși dela proclamarea emancipațiunii nu sunt încă îndepliniți 50 de ani, Țiganiii ne-au dat industriași, artiști, ofițeri distinși, buni administratori, medici și chiar oratori parlamentari.

Mă opresc aci.

Sunt sigur că părinții noștri, dacă s'ar sculă din mormânt, văzând progresele ce au făcut sufletele țigănești emancipate de dânșii, nu s'ar căi de reforma umanitară proclamată de ei.

EMANCIPAREA ȚĂRANILOR¹⁾

VIN acum la ultima și marea reformă operată de generațiunea mea: Desființarea clăcii, emanciparea brațelor și deplina *improprietărire* a țăranilor pe pământurile muncite de ei.

A face istoricul chestiunei rurale în țările Române este de a scrie însăși istoria a trei secole de împilări făcute poporului Român. Tomuri întregi ar trebui spre a arăta cum Domnii Români veniți din Maramureș și din Făgăraș spre a fundă statele Române, Moldova și Muntenia, au găsit aceste țări nu pustiuri, ci locuite de populațiuni zdravene, moșnașe și libere; cum acestea în cursul veacurilor și sub Domnii cei mai valoroși, drept răsplată a lungilor lupte ce au susținut pentru apărarea și mărirea mării moșii, Patria, a fost prefăcuți în robi, lipiți pământului sub nume de *rumâni* și de *vecini*. Ca țărani blânzi și răbdători, aceștia au răbdat munca și iobăgia; dar pururea, la ivirea oricărei inimi de Domn mai bune, necontenit au sperat și au cerut dreptate.

Eruditul nostru coleg, bunul meu amic Alexandru Papadopol-Calimach, a descris două zile din istoria

¹⁾ Fragment din discursul rostit în Academia română la 1(13) Aprilie 1891.

secolului din urmă, cari, în bolta neagră a tiraniei și a cruzimei, strălucesc ca singure două stele, ca singure două puncte luminoase, — zilele din 3 August 1746 și 6 Aprilie 1749 când în București și în Iași, sub un Domn fanariot, adunările cu sobor au desființat *rumânia și vecinătatea*. Dezrobirea *de jure* a țăranilor s'a proclamat prin aceste două acte memorabile. Insa *rumânii și vecinii* au continuat de a mai fi priviți ca Țigani de a mai fi vânduți ca Țigani, tatăl la unul, mama la altul, fiul la un al treilea și fiica la un al patrulea cumpărător; dar țăranii, deși decretați slobozi, tot au rămas lipiți pământului, continuând a munci tot anul fără milă și cruțare moșiile boierești și mânăstirești.

În tot secolul al XVIII-lea Statul, luând în privire că numai țăranimea plăteă dări, că numai țăranimea purtă toate sarcinile publice; văzând sărăcia și apoi chiar fugirea peste hotare a populațiunii rurale, se încearcă a regulă această muncă, a pune cap neșatului proprietarilor de moșii. O literatură întregă formează urbariile, ponturile și așezământurile pentru determinarea muncii, dar vre-o prefacere mare nu se operă, cu toată protecțiunea Domnilor și îngrijirea vistiernicilor de a îmbunătăți soarta materiei impozabile, singura care eră chemată a umple lada vistieriei. Forța lucrurilor eră mai puternică decât chiar legiuirile domnești.

Țăranul eră singurul factor, singurul venit al boierului; și nu trebuie să ne mirăm de aceasta, dacă chiar

după promulgarea art. 46 din Convențiunea dela Paris, care rostea că se va proceda fără întârziere la reviziunea legii care regulează relațiile dintre proprietarii de moșii și cultivatorii de pământ, în vedere de a îmbunătăți soarta acestora din urmă, — în anul 1862, în plin parlament, întâiul Prim-Ministru al României-Unitede proclamă tristul și durerosul adevăr că brațele țaranului constituiau capitalul proprietarilor. Ce reformă, ce ușurare se putea face când Domnii aveau dinaintea lor pilda morții silnice a bătrânului Grigore Ghica Moldoveanul, căzut victimă, nu atât a protestului său patriotic contra luării Bucovinei, cât a plângerilor și intrigilor boierilor către Poartă, pentru că Domnul patriot ușurase condițiunea muncitorilor de pământ, regulând și mărginind munca lor la 12 zile în cursul unui an.

Insă este cu neputință de a mă întinde asupra chestiunii rurale în trecut; voi u atinge numai faptele petrecute în timpurile generațiunii mele, acele fapte la cari am asistat sau ca spectator sau ca împreună făptuitor.

Ideile de emanciparea țaranilor Români nu le-am avut numai eu, culese în timpul vieții mele de student la Universitatea din Berlin; le-au avut toți junii mei contemporani, fie că ei s'au adăpat la sorgintea civilizațiunii germane, fie că ei s'au nutrit de civilizațiunea franceză. Toți câți ne-am întors în țară din școlile străine, ne-am dat de misiune: desrăbirea țaranilor

de lanțurile iobăgiei, a pontului și a clăcei; constituirea proprietății mari și mici ca proprietate liberă și absolută, ca proprietatea occidentală. De aceea ori când în țară sau în străinătate junimea Română, în adunările sale, a fost chemată a se rosti despre reformele cari trebuiau a se introduce în România, întâia reformă, care primă pe toate celelalte, eră emanciparea țăranilor. La 1840, tinerii Români din Paris ținură o întrunire în care Costache Negri proclamă necesitatea împroprietăririi țăranilor, ca o reformă de care atârna însuși viitorul Statului Român. În 1846, Nicolae Bălcescu a publicat în «Magazinul istoric» lucrarea sa asupra stării sociale a muncitorului plugar în Statele Române, în care fiecare frază este un strigăt la cer în favoarea nenorociților asupriți. Astăzi încă această lucrare este pledoierul cel mai elocvent și cel mai veridic în favoarea marelui reforme, care deabiă s'a putut săvârși în 1864. Cuvintele lui Bălcescu, în curând aveau să pună la ordinea zilei. Toate spiritele luminate, toate inimile își însușiră soluțiunea chestiunii ca un țel nobil al activității vieții lor. Doi ani în urmă, în 1848, revoluțiunea din București, prin proclamația sa, adresă următoarele frumoase cuvinte în favoarea țăranimei române: «Poporul Român împarte dreptatea deopotrivă la toți, și dreptatea o dă pentru toți și mai vârtos pentru cei săraci. Săracii, sătenii, plugarii, hrănitorii orașelor, fiii patriei cei adevărați, ce au fost defăimați atât în delung cu numele de glorios *Rumân*,

ce au purtat toate greutatele țării prin munca lor de atâtea veacuri, au lucrat moșiile și le-au îmbunătățit, au hrănit pe strămoșii proprietarilor, pe moșii lor, pe părinții lor, pe acești proprietari însiși, și au drept înaintea generozității proprietarilor, înaintea dreptății patriei, — își ceru o părticică de pământ îndestulă pentru hrana familiei și vitelor sale, părticică răscumpărată de atâtea veacuri cu sudorile lor. Ei o cer și Patria le-o dă, și Patria iară ca o mamă bună și dreaptă va despăgubi pe fiecare proprietar de mica părticică ce o va da săracului ce nu are pământul său, după strigarea dreptății, după glasul Evangheliei, după inima cea frumoasă a Românilor, în care au aflat parte străinii întotdeauna necum frații lor, hrănitorii lor, țaria lor cea adevărată. Claca, dar, și acea infamă iobăgie se desființează; lucrarea la lucrul drumurilor se desființează; săteanul fără pământ se face proprietar și țarie neînvingătoare celor mai avuți în folosul tuturor și în paguba neamului; visteria va despăgubi pe toți!»

În Moldova, junimea refugiată la Cernăuți, formulă și ea programul său politic, economic și social sub titlul de «Dorințele partidului național din Moldova». Redacțiunea mi-a fost încredințată mie, care am și publicat acest act într'o broșură tipărită în Cernăuți. Iată punctul privitor la chestiunea țărănească, cum se zicea pe atunci: «Art. V. A se oborî boerescul și a se face proprietari pe toți gospodarii săteni, dându-se însă o dreaptă despăgubire vechilor stăpâni ai

pământului; această despăgubire și modul ei se vor hotărî de cea întâia obștească adunare...» Pe urmă urmează, după acest punct, o lungă expunere a motivelor legale și ale necesităților economice cari reclamau această reformă.

Această reformă a rămas numai ca o profesiune de credință a viitorului pentru partidul național; realizarea reformei a fost însă statornic urmărită de propunătorii ei în toate ocaziunile și în curs de 16 ani, până la 1864. Nu a fost tot așa în țara Românească.

Îndată după proclamarea guvernului provizoriu s'a orânduit o comisiune compusă de reprezentanți ai proprietarilor mari și de deputați săteni ca să dezbată amănuntele reformei și despăgubirea convenită proprietarilor; vice-președintele acestei comisiuni eră bătrânul Ioan Ionescu, fratele iubitului nostru coleg Nicolae Ionescu, și care astăzi își petrece adâncile sale bătrâneți la proprietatea sa Bradul din județul Roman.

Desbaterile acestei comisiuni publicate în «Pruncul Român» sunt foarte instructive, și sunt dator a recunoaște că partea frumoasă și serioasă a desbaterilor nu au făcut-o proprietarii reprezentați prin d-nii Lenș, Robescu și Lahovari (nu li se spun prenumele în protocoale). Preotul Neagu, deputații săteni Bada, Ene Cojocar și Scurtulescu, se deosebesc din contră prin seriozitatea cuvântului, temeinicia argumentelor și chiar elocința cu care au apărat cauza țărănească. Un

singur cuvânt n'a fost rostit propuind luarea pământurilor lucrute de țărani fără o deplină despăgubire.

La întrebarea făcută de reprezentanții proprietarilor: cu ce țărani, săraci cum sunt, vor putea despăgubi pe proprietari? Deputații țărani, ridicând brațele lor înnegrite de arșița soarelui și pline de rănila muncii silnice, le-au răspuns: «Cu aceste brațe robite, noi am muncit veacuri și am purtat toate cheltuelile stăpânilor de moșii; libere brațele noastre vor munci îndoit și fiți siguri că nu vă vom lăsa păgubași de ce dreptatea țării va hotărî să vă plătim». Acest limbaj în gura țăranilor, în loc de a liniști, întărită reacțiunea. Strigătele lor din zi în zi se ridicau mai tare, ele își găsiră un vinovat răsunet în tabăra dușmanilor mișcării naționale, încurajați și prin știrea că armatele turcească și rusească se aproprie de hotarele României. Locotenența Domnească slăbi înaintea acestei reacțiuni, și prin decretul său, purtând numele lui Tell, Eliad și N. Golescu, cu data de 19 August 1848, ea suspendă ședințele comisiunii sau, mai drept vorbind, desființă însăși comisiunea. Locotenența merse mai departe: ea ordonă chiar pe cale executivă îndatorirea sătenilor de a face arăturile de toamnă! Negreșit că această măsură eră de natură a agita populațiunile rurale și a le face a-și pierde încrederea în hotărârile Locotenenței Domnești, hotărâri cari purtau titlul de *Dreptate și Frăție* și erau făcute *În numele poporului român*. Locotenenții princieri se siliră a liniști spiritele

prin o nouă proclamațiune ce o am sub ochi. Ea este datată din 6 Septemvrie 1848, și se silește a găsi o scuză a măsurilor silnice decretate mai înainte în contra proclamațiunii din 11 Iunie, luând pretext că cele mai multe moșii din Țara Românească fiind date cu arendă, conctracii ar încercă pagube și ar alergă la pretenții neprecurmate. Acestea fiind cuvintele, zice decretul, ce au silit pe guvern la luarea măsurilor poruncite până astăzi, Locotenența socotește însă de netăgăduită datorie a sa de a da în cunoștința țării, că încă dela 11 Iunie articolul 13 al proclamației este consfințit și clăcașii vor fi scutiți și liberi de clacă, de iobăgie, de ziua de plug și de carul de lemne, fără a mai putea nici o silă a-i mai întoarce la aceste îndatoriri asupritoare. Dumnezeu să aleagă din aceste decrete contrazicătoare!

Guvernul provizoriu din București reculă dinaintea invaziunii armatelor turcești și rusești. Revoluțiunea a fost înăbușită, și cu dânsa înăbușite au fost toate reformele proiectate. Numai generosul sânge al pompierilor eroi vărsat în dealul Spirei, a salvat onoarea Patriei în doliu. După aceea jugul secular s'a reîntemeiat mai tare și mai crud asupra grumazilor bieților țărani și aceasta sub protecțiunea baionetelor străine.

Se subscrise Convențiunea dela Balta-Liman. Adunările legiuitoare se suspendară și, în locul Domnilor aleși de țară și pe viață, se numiră în Constantinopol, cu aprobațiunea Rusiei, doi Domni numai pe șapte

ani, Barbu Știrbei în București și Grigore Ghica în Iași. În acele zile de restriște, Providența dădă însă țăranilor o mângâiere prin calitățile Domnilor noi numiți. Barbu Știrbei eră un bun și înțelept administrator și Grigore Ghica eră un bun patriot, o inimă generoasă aprinsă de iubirea poporului său.

După dispozițiunile luate de Curțile *suzerane* și *protectrice*, precum se zicea pe atunci, Domnii numiră două comisii însărcinate de a elabora noi proiecte de reformare a relațiilor dintre proprietarii de moșii și dintre cultivatorii de pământ. Aceste proiecte, odată făcute, ele fură întărite printr'un hațișerif al Sultanului și publicate apoi de către Domni în ambele Principate. Noile legiuiri se resimțiră de agitațiunea țărănească.

În Țara Românească autorii mișcării naționale proclamară emanciparea țăranilor prin desființarea clăcei și împrumotărirea lor; această proclamație devenise pentru țăranii munteni o evanghelie, o legendă. Proprietarii, de altă parte, tăgăduiau țăranilor orice drept asupra moșiilor. Vodă Știrbei, mare proprietar, introduse dar în legiuirea sa acest din urmă ordin de idei: tăgada țăranului a orice drept asupra pământului, chiar a acelor drepturi cari le erau recunoscute de secol, recunoscute, în cele din urmă, chiar de Codul Caragea. Țăranii fură clasificați în noua legiuire de simpli *chiriași*. La fiecare șapte ani stăpânii aveau drept de a izgoni de pe moșie prisosul populațiunii fără despăgubire chiar pentru casele și sădirile lor;

mai rău decât în Turcia, decât în Dobrogea, unde, la intrarea lor, Români au găsit legea otomană recunoscând ca proprietate *mülk*, adică proprietate absolută, casa și sădirile țăranilor, fie musulmani, fie creștini. Însă aplicarea acestei legi a găsit o împotrivire hotărâtă, absolută din partea țăranilor în toată Muntenia. Oameni de ordine ca totdeauna, nerevoltându-se nicăierea, precum veacuri au făcut și părinții lor, țăranii resignați, dar sperând timpuri mai bune, drept singură împotrivire au stat cu brațele încrucișate în loc de a le pune la muncă. Această atitudine fermă a dat de gândire și Domnului Vodă Știrbei, bun administrator și mare gospodar; el înțelese toată gravitatea situațiunii, el lăasă dar să se realizeze aceea ce însăși legiuirea sa zice, că legiuirea aveă de scop numai ajungerea la săvârșire de alcătuire sau tocmeli agricole de bună voie săvârșite între proprietarii de moșii și între cultivatorii de pământ. Și așa se și întâmplă: mai nicăieri noua legiuire nu fu pusă în lucrare; proprietarii se mulțumiră să li se deă de către țăranii dijma din semănăturile făcute de ei, să li se lucreze câteva pogoaane ca rușfet și să li se deă câte una sau două podvezi, iar moșia întreagă rămase în folosul țăranilor.

Această reformă eră departe de principiul creării micii proprietăți, proprietăței absolute și individuale urmărite de generațiunea progresistă. Legea lui Vodă Știrbei creă un fel de comunism, care a îngreuiat mult aplicarea legii rurale din 1864.

N'a fost tot așa cu noua legiuire din Moldova. Grigore Ghica, de abia instalat Domn, își formă noul său minister din bărbați luați din partidul național sau partizani ai nouilor reforme, și anume: Alexandru Sturdza, președinte de consiliu și ministru de interne, bărbat care, în calitate de vistier, sub Domnia lui Mihail Sturdza, s'a arătat pururea cu mare îngrijire pentru țărani ca materie impozabilă; el luă de director pe Costache Rollă; — Prințul Gheorghe Suțu la departamentul de finanțe, având ca director pe Ioan Silion; — Alexandru Costache Sturdza, repauzatul nostru consul general la Salonic, a fost numit postelnic, secretar de Stat; — la departamentul justiției, Petru Rosset-Bălănescu, părintele lui Neculae Rosset-Bălănescu, ministrul de externe sub Cuza-Vodă și care m'a ajutat mult la înlăturarea piedicilor și intrigilor în contra decretărei și aplicărei legii rurale din 1864; Director al ministerului Justiției a fost numit Dimitrie Rallet, acela care în 1848 a scris o întreagă literatură în contra regimului lui Mihail Sturdza și în deosebi «Plutarchul Moldovii»; — la hătmănie sau ministerul de războiu a fost numit Teodor Balș, zis tânărul și viitorul caimacan, după retragerea din domnie a lui Grigore Ghica, la începutul războiului turco-rusesc din 1854; — la vornicia bisericească și epitropia învățaturii publice, într'alte cuvinte la ministerul cultelor și instrucțiunii publice, a fost chemat Nicu Ghica Comăneșteanu, văr al Domnului, patriot înflăcărat,

spirit înalt, partizan înfocat al reformelor sociale, și care întrunește în el toate calitățile bune, fără un singur defect, ale Ghiculeștilor; — șeful poliției Capitalei a fost numit Petru Mavrogheni, viitorul și cel mai capabil bărbat de finanțe al României. Cu un asemenea Domn ca Grigore Ghica Vodă și cu așa miniștrii, noua lege rurală nu putea să fie decât o lege de progres, decât o lege blândă părintească pentru țărani. Noua legiuire consfințe drepturile seculare ale țăranilor, hotărî ca ogoarele țărănești să fie alese și stâlpite, țăranii să nu poată fi strămutați din ele; se desființe dijma și toate angaralele lor. Munca datorită către stăpânii de moșii eră bine determinată. Această lege eră înainte mergătoare și pregătitoare legii rurale din 1864. Dacă ea n'a produs efectele salutare cari se așteptau de bunul Domnitor, cauza trebuie căutată în atotputernicia proprietarilor, în slăbiciunea guvernului, care, prin însăși instituirea sa, eră provizoriu și, prin urmare, fără putere.

Iată în ce stare se găsea ajunsă chestiunea rurală, când Tratatul de Paris decretă că populațiunea din țările Române vor fi consultate, și când în Adunările-mume, țăranii, pontașii, clăcașii, iobagii, veniră de luară loc alături cu foștii Domni, cu boerii stăpâni de moșii, cu Episcopii și cu egumenii de la mănăstiri (și aceștia erau stăpâni de moșii și adesea mai impilatori pentru țărani chiar decât boerii însărcinați cu datorii și cu numeroasă familie).

În adunarea din Iași, cu deosebire de cea din București, cum am arătat mai sus, între alte reforme de organizație dinăuntru, a venit la ordinea zilei și chestia legii rurale. Deputații țărani, în număr de 14, au venit în mijlocul nostru slabi, purtând pe fruntea lor stigmatele muncii silite, și pot zice chiar goi. De pudoare pentru străini și pentru Adunarea în care ei intrau ca reprezentanți a mai mult de un milion de impilați, Unioniștii s'au grăbit a le înlesni cumpărarea de haine noi. Țăranii moldoveni, în desbaterile Camerii ca și fiii lor în câmpiile Bulgariei, au dovedit că în vinele lor curge încă sângele Romanilor cuceritorii lumii. Respectuoși, dar fără înjosire către nobilii lor colegi și stăpâni, însă liniștiți și fermi, ei s'au arătat pururea demni, chiar când în față li se tăgăduiau drepturile, chiar când li se impută lenea ca cauză a sărăciei lor; ei în curând, prin atitudinea lor, au ajuns a impune stimă chiar asupritorilor lor. Cu drept cuvânt dar, li s'a aplicat numirea de *talpa casei*, numire care eu am scris-o sub fotografia reprezentând pe deputații pontasi și pe care am trimis-o lui C. A. Rosetti. (Un exemplar din această fotografie se află încă astăzi expusă în sala de conferințe a Camerei noastre de deputați). În marea luptă pentru Unire deputații țărani au rezistat la toate încercările de corupțiune și promisiunile separatiștilor; ei au stat credincioși alături cu unioniștii. Și când, în ziua de 7 Octomvrie 1857, în a șaptea ședință, Adunarea ad-hoc a votat, afară de două voturi

a logofătului Alecu Balș și a locțiitorului Episcopului de Roman Hermeziu, propunerea pentru Uniunea Principatelor prezentată de mine și când s'a proclamat de Președinte, Ioan Roată, deputatul țăranilor din județul *Putna*, a exclamat în gura mare în numele celorlalți deputați clăcași: *noi nu știm a ură, dar Dumnezeu știe a se îndură*. În ziua de 9 Noemvrie 1857, în a 16-a ședință a Adunării, repauzatul Anastasie Panu, a dat cetire propunerii locuitorilor pontași exprimând dorințele țăranimii. Această propunere este una din pledoariile cele mai elocinte în favoarea țăranilor; ea descrie cu litere de foc suferințele seculare ale muncitorilor; altminteri nu contestă nici un drept, nu cere nimic gratuit dela proprietari decât liberarea brațelor prin răscumpărarea *boerescului* (clăcii), și prin urmare a rămâne în mâna lor ca proprietate absolută pământul cultivat de ei în puterea legilor de pe atunci. Acest act, o adevărată plângere a unui întreg popor, ar trebui să fie cetit și reprodus în întregimea lui; totuși, în vederea scurtului timp ce-mi este dat, mă voiui mărgini a ceti concluziunea lui; iat-o:

«Suspînul, durerea noastră de toate zilele, dorința cea mai mare pentru care ne rugăm zi și noapte la Dumnezeu să se îndure, este căderea boerescului; de aceea voim să răscumpărăm și toate acele cu cari suntem împovărați către boerii de moșii. Voim să scăpăm, voim să ne răscumpărăm de robia în care suntem; voim să ne răscumpărăm să nu mai fim ai nimănui, să fim numai

ai țării și să avem și noi o țară; am îngenuchiat, am îmbrâncit cu toții; cum suntem nu o mai putem duce îndelung; nu voim să jicnim drepturile nimănui, dar nici al nostru să nu se întunece.

«Din buni și străbuni noi am avut dreptul de a ne lucra pământul trebuitor pentru hrana noastră și a vitelor noastre, fără să ne poată nimeni alungă de pe dânsul...

«Să fie deci o adunare obștească unde să avem și noi oamenii noștri; să se cearnă și să se desbată drepturile noastre, și ceeace o țară va găsi că suntem datori, cu sudorile noastre vom plăti. Omul ca să scape din robie și să fie stăpân la casa, vatra și ogorul său, cu trageri de inimă va lucra și se va răscumpăra».

Aceste cuvinte nimenea azi în România nu le va găsi revoluționare și comuniste, pentru că faptele au dovedit că realizarea cererilor țăranilor făcută în 1864 nu a scăzut valoarea proprietăților, ci din contră a înzecit-o, nici n'a făcut din țăranii despoitori comuniști ai moșiilor străine. Aceste cuvinte, repet, au stârnit în 1857 o furtună în toată România, bine înțeles din partea stăpânilor de moșii; căci țăranii, având încredere și în dreptatea cauzei lor și în curajul și sprijinul energetic al apărătorilor lor, sperând mai ales în dreptatea Europei, care-și plecase auzul la strigătele de durere ale unui întreg popor, se ținură liniștiți. Deputații lor își sfârșiră plângerea lor prin aceste frumoase și uimitoare cuvinte:

«... Mântuirea noastră, după Dumnezeu, dela sfatul Puterilor o așteptăm; ele au luat și țin sorții României în puternica lor mână; numai ele pot împlini marea faptă de a scoate un popor din mormântul în care a zăcut până acum. Biruințele cele mari, câștigate se vor șterge de pe stâlpii cei înalți pe care sunt scrise; pietrele se vor preface iarăși în nisip, dar învierea României, săpată adânc în inimile tuturor Românilor, trecând din strănepoți în strănepoți vor binecuvânta timpurilor viitoare numele întemeietorilor unui popor».

În toate județele proprietarii se adunară, formulară protesturi, jalbe, memorii, în vedere de a sprijini proprietatea și de a arăta ca false afirmările țăranilor. Fură unele publicate prin ziare, altele comunicate reprezentanților Puterilor străine.

Propunerea țăranilor a fost trimisă în cercetarea comitetelor proprietarilor mari și proprietarilor mici; ea a dat loc la discuțiuni înfocate, la învinovățiri teribile în contra țăranilor; și ce este mai trist și mai dureros este că acușările cele mai violente, că refuzurile cele mai absolute de orice reformă în favoarea țăranilor, n'au pornit din sânul comitetului proprietarilor mari cât din sânul comitetului proprietarilor mici, acei cari aveau pe părțile lor de moșie câte 5, 10, mult 15 clăcași. Aceștia țipau mai tare decât acei cari aveau mii de fălci și sute de pontași; precum în faptă cei dintâi, în sărăcia lor, tratau pe clăcași mai rău (și întocmai ca pe Țigani) decât boerii bogați, în inima

căroră la mulți se aflau simțiminte compătimitoare pentru soarta clăcașilor și dintre cari mulți erau în capul reformei emancipatrice. De aceea raporturile, și al comitetului proprietarilor mari și al proprietarilor mici, și majoritatea și minoritatea, nu cuprind nici o soluțiune; deslegarea chestiei, nodului gordian, se lăsă unei viitoare Adunări legislative, adică unui viitor necunoscut. Când, în ziua de 18 Decembre, raporturile comitetelor veniră în discuțiunea întregii Adunări-mume ad-hoc, marea sală a ședințelor adunării fu înconjurată de mii de proprietari alergați din toate unghiurile Moldovei și chiar din județele învecinate ale Munteniei. Deputații cari erau pentru o soluțiune favorabilă cererei țăranilor fură mai ales asediați și amenințați de alegătorii lor. Eu eram în Adunarea din 1857 reprezentant al proprietarilor mari din Dorohoiu. Trei zile am fost, pot zice, răstignit de către moșnașii din acel județ, aduși anume ca să-mi închidă gura de a vorbi și să-mi lege mâna de a scrie. Mi se puneă înainte că mandatul ce-mi dase nu eră ca să desbat chestiunea țărănească, ca să dau țăranilor moșiile lor, ci ca să întăresc și să unesc moșia cea mare, România. Cu lacrimi dar am trebuit să mă supun și să mă abțin de orice soluțiune radicală; m'am mărginit a mă uni cu propunerea prezentată de Dimitrie Rallet și susținută de Vasile Sturdza, Petru Mavrogheni și alți partizani ai emancipării țăranilor, care se mărginea a proclama în principiu *desființarea răsplătirii prin*

lucru a pământului ce se dă locuitorilor după așezămintele de astăzi și rezervarea Adunării legiuitoare viitoare de a vota o lege căreia să fie supuși și locuitorii și proprietarii, și care, desvelind acele principii, să hotărască această chestie atât de importantă și demnitară pentru Principatele Unite. Această socotință, pe lângă subscriitorii de mai sus, mai cuprinde și subscrierile lui Dimitrie Miclescu, Mihail Jora și Alecu Teriachiu încă în viață, și a lui Neculae Cană, Manolache Costache, Iancu Fotea și Costache Rolla, trecuți în cealaltă lume. Adunarea ad-hoc — pot zice asediată — a votat nu mai puțin decât zece propuneri; nici una din ele n'a obținut majoritate, trimițându-se definitivă hotărâre la viitoarea Adunare legislativă. Rezultatul dar a fost *negativ*; un rezultat însă s'a dobândit: despărțirea partidelor pe tărâmul chestiei rurale s'a efectuat, formându-se pentru întâia dată atunci *în mod definitiv* partidul liberal și partidul conservator, când mai înainte lumea politică din Moldova era împărțită numai pe tărâm politic, adică partidul unionist și partidul separatist.

Chestiunea rurală a mai venit apoi în sânul Comisiunii Centrale dela Focșani; ea a dat loc la lungi și furtunoase discuțiuni între liberali și conservatori; majoritatea conservatoare a redactat, în fine, un proiect prin care țăranilor se liberă brațele, dar li se smulgeă bucașica de pământ muncită de ei sute de ani,

lăsându-li-se drept singură mângâiere locuințele și câte-va prăjini de *izlaz* (*imaș*). Negreșit că acea soluțiune nu eră ceeace așteptă țărănimea după atâția ani amari de răbdare, negreșit că nu corespundeà la prescripțiunile articolului 46 al Convențiunii din Paris. Țăranii însă, deși frământați de durere, rămaseră totuși liniștiți, dar de liniștea care precede furtuna, și furtuna o înteteà însăși Comisia Centrală, care, fără știrea și aprobarea puterii executive, puse de a tipări și se împărți prin sate, în mii de exemplare, proiectul nefast votat de ea,

Indată după săvârșirea Unirei, în luna Iunie 1862, primul ministru al României Barbu Catargiu, apărătorul înfocat al proprietății absolute în posesiunea exclusivă a marilor proprietari, înfățișă proiectul de lege votat de Comisiunea Centrală. Discuțiunea asupra acestei legi, afară de timpul întrebuințat în secțiuni, n'a reclamat mai puțin decât șapte lungi ședințe, dela 25 Maiu până la 6 Iunie, și ședința din 11 Iunie, când s'a dat votul definitiv. Nu voiu intră în amănunțimile acestor lungi discuțiuni, pentrucă unii, și din cei mai principali, sprijinitori sau împotrivitori ai proiectului de lege elaborat de Comisiunea Centrală, sunt în viață; și, cu toată rezerva și delicateța ce aș întrebuința-o, m'aș teme să nu intru în personalități. Imi va fi însă permis a spune, și a mă mândri de aceasta, că în două lungi ședințe, și anume în zilele de 25 Maiu și 1 Iunie 1862, am combătut proiectul înfățișat prin două lungi

discursuri, cari, fiecare în deosebi, n'au ținut mai puțin dela patru până la cinci ore. Am avut de adversar puternic, și prin marele său talent și prin autoritatea sa de prim ministru, pe Barbu Catargiu, cel mai mare și mai convins orator al conservatorilor. In vehemența sa el califică discursul meu de chimeră, o chimeră ciudată, paradoxală, o chimeră cu capul de porumbiță făgăduind multă blândețe, cu trunchiul de aspic plin de venin și cu coada de șopârlă măglisitoare; învinuindu-mă că am stigmatizat proprietatea cu cele mai degradatoare calomnii, cu un cuvânt am sanctificat principiile lui Proudhon care zice că proprietatea este o hoție; că, în fine, am încheiat, cerând cu multă umilință a se da țăranului, ca un fel de milostenie, pământul ce-l cultivă astăzi. Când asemenea cuvinte se rostesc de către un prim ministru ca Barbu Catargiu și într'o adunare ca cea din 1862, în care erau concentrate toate forțele conservatorilor întruniți din amândouă țările, rezultatul nu putea să fie decât acel prevăzut.

In 11 Iunie, aniversarea revoluției din 1848, și două zile numai după moartea funestă a lui Barbu Catargiu, ucis la ușile Parlamentului prin o mână criminală, din nenorocire rămasă necunoscută până astăzi, — majoritatea adunării, speriată și indignată de o crimă fără exemplu încă în analele țărilor Române, nu mai ascultă glasul dreptății, ci, împinsă de ură și de răzbunare către țărani, întru nimic solidari cu un

asasinat, nici dorit, nici pregătit, nici săvârșit de ei, — a votat ștergerea tuturor drepturilor țăranilor, luarea din mâinile lor a ogoarelor muncite de ei, dându-le însă drept mângâere ca pământ comunal trei pogoane la moșii de câmp, două pogoane la moșii de mijloc și un pogon și jumătate la moșiile de munte, și aceasta încă nu ca proprietate absolută, ci numai ca pământ arendat cu o chirie perpetuă care urmă mai târziu a se hotărî de către consiliul județean. Iată tristul rezultat dobândit într'un timp care n'a ținut mai puțin decât 14 ani dela 1848 și până la 1862.

Discutată a fost chestiunea în mod contradictoriu între proprietari și între țărani, în sânul Comisiunei Mixte din București la 1848; discutată a fost chestiunea în sânul Comisiunei Centrale legislative din Focșani; discutată a fost chestiunea în prima sesiune a întâiului parlament al României Unite; și măsura emancipatrice, deși înțeleasă de chiar adversarii ei, deși studiată coaptă prin atâtea și atâtea lungi și variate discuțiuni, tot se amână din comisiune în comisiune, în comisiune, din cameră în cameră; și țăranul Român tot a rămas neclintit în speranțele sale, tot a rămas supus legilor în ființă și a urmat a fi modelul ordinii și legalității. Că legea votată de Cameră în ziua de 11 Iunie, ca batjocură a aniversării zilei de 11 Iunie 1848, când mișcarea națională din București a decretat marile principii politice și sociale reclamate de poporul Român; că acea lege, zic, nu putea avea ființă, nu

putea fi aplicată ; că era prin urmare moartă în însăși ziua nașterii sale ; — au înțeles-o înșiși miniștrii cari au urmat ministerului lui Barbu Catargiu. Insuși bătrânul Arsachi, colegul și coreligionarul repauzatului ministru și urmașul său în scaunul prezidențial, n'a cutezat s'o supue sancțiunei domnești. Tot așa a făcut și ministerul Kretzulescu, care a succedat la putere ministerul Arsachi.

Când, la 11 Octomvrie 1863, am fost chemat în capul noului minister, am găsit proiectul în starea în care el a fost trimis de către președintele Camerei preșidenției Consiliului de miniștri. Negreșit că nu aş fi cerut sancțiunea domnească la un proiect ale cărui temelii eu și cu toți liberalii de orice nuanțe le-am combătut cu toată energia într'un șir de 16 ani neîntrerupți.

După ce în sesiunea Camerei din 1863 și 1864 am prezentat proiectele de lege comunale și județene, secularizarea mănăstirilor închinată și neînchinată și trecerea către Stat a tuturor moșiilor mănăstirești, reprezentând a patra parte din teritoriul României, — și am obținut votarea lor, pot zice, în unanimitate (adică și de către conservatori și de către liberali), și alte legi de reforme liberale ; — în Aprilie 1864 am înfățișat, în fine, și proiectul de lege rurală, astfel precum partidul liberal l-a fost prezentat în 1862 în opozițiune cu proiectul de lege elaborat de Comisiunea Centrală ; dar de aci lucrurile s'au încurcat într'un

nod gordian. Numai pentru că proiectul de lege a fost prezentat și că «*Monitorul*» a publicat în aceeași zi cuprinderea lui, am primit un vot de blam. Publicațiunile însă erau necesare pentru a liniști populațiunile rurale agitate de publicitatea dată proiectului de lege al Comisiunii Centrale. Ministerul și-a dat demisia. Domnul nu a primit-o și Camera a fost prorogată pentru ziua de 2 Maiu. În această zi de adunare, din momentul suirii la tribună a biuroului său, a declarat că nu voiește a trată cu mine nici chestiunea rurală, nici reforma legii electorale octroiată de străini prin convențiunea din Paris.

Mă opresc aci.

Descrierea cauzelor cari au provocat lovirea de Stat din 2 Maiu precum și consecințele acestui act afară din lege, nu pot formă obiectul unei simple conferințe. Și apoi descrierea evenimentelor din 1864 ar constitui încă o istorie de actualitate, și nu cred că aș face bine dacă m'aș însărcină, cel puțin acum, cu facerea acestei istorii.

Mă voiu mărgini numai a cită ca simple fapte înfățișarea acestui proiect în dezbateră Consiliului de Stat și promulgarea sa în ziua de 14 August 1864. Dezbateră acestei legi a ținut mai multe zile în consiliul de Stat, prezidat de însuș Domnul. Și aci simt o datorie de a exprimă și astăzi recunoștința mea vice-președintelui acelu corp, investit atunci cu

puterile legiuitoare, Costache Bozianu, și membrilor săi A. Crețescu, G. Vernescu, A. Papadopol-Calimach, P. Orbescu, D. Bolintineanu, G. Apostoleanu și câtorva altor spirite luminate, cari m'au ajutat în greaua întreprindere. Proiectul meu s'a modificat în bine, dar am găsit o împotrivire la propunerea mea de a se aplică legea de îndată, adică dela viitorul 23 Aprilie 1865. Majoritatea Consiliului de Stat, cu care s'a unit și Domnul, n'a primit imediata aplicare, ci a amânat-o după trei ani. O asemenea legiuire, o legiuire socială, amânată în aplicarea ei după trei ani, atunci când țara întreagă, proprietarii, arendașii și mai ales țăranii, toți în picioare, așteptau cu nerăbdare o soluțiune definitivă și imediată; o asemenea amânare, zic, înseamnă însăși condamnarea și sfărâmarea legii.

Imediat după votul Consiliului de Stat, eu am depus demisiunea mea în mâinile Domnitorului, declarând că, în calitate de Ministru de interne, eu nu puteam răspunde de ordinea publică, că nu aveam îndeștule mijloace de execuțiune pentru ca, odată ce se va lăți Buna-Vestire a desființării clăcei, a liberării brațelor și a emancipării ogoarelor lor de orice sarcină și angarie către stăpânii de moșii, să pot îndatoră pe țăranii trei veri de-a rândul a mai face claca sau boerescul.

«În dosul fiecărui clăcaș mi-ar trebui câte un jandarm, zisei Domnului; și dacă Măria Ta ai aveà atâți jandarmi câți sunt țăranii, și încă nu te-aș sfătui să faci de ei o asemenea întrebuițare, și nici că ordinele

Măriei Tale ar fi ascultate, pentrucă și jandarmii (pe atunci se zicea «călărășilor» *dorobanți*) sunt clăcași sau fii de clăcași». Vorba francezului «*la nuit porte conseil*» s'a îndeplinit spre fericirea țării, spre gloria Domnului. Cuza-Vodă, mai bine avizat și după o matură sfătuire cu el însuș, a cumpănit temeiurile importante ale aplicării imediate a marelui reforme. Mi-a înapoiat dar demisiunea, și m'a împuternicit să pledez înaintea Consiliului de Stat necesitatea de a reveni la imediata aplicare a acestei legi. Consiliul de Stat și Ministerul am convenit ca legea să se puie în lucrare dela 23 Aprilie 1865, împuternicit fiind însă guvernul de a înainta până atunci lucrările pregătitoare de constatare și de marcare prevăzute prin noul așezământ. Primească aci recunoștința mea, fostul meu coleg la acel minister și actualul meu coleg în Academie, d-l N. Kretzulescu; numai puțin confund această recunoștință onorabilului d-n G. Vernescu și colegului meu în Academie, d-l Alexandru Papadopol-Calimach supraviețuitori, cu d-l Orbescu din acel luminat Consiliu de Stat, care, puindu-se mai pe sus de toate considerațiunile, și dificultățile politice de pe atunci, au lucrat împreună și au contribuit puternic *la săvârșirea unei reforme care a schimbat fața economică a României*. Legea s'a promulgat și publicat în ziua de 14 August, și până în ziua de 15, ea a fost împrăștiată mai în toate satele României, și în sunetul clopotelor cetită și binecuvântată în bisericile lor.

Legea a fost precedată de o proclamațiune a Domnului *Către locuitorii sătești*. Această proclamație este testamentul politic al lui Cuza-Vodă. Mari greșeli el a făcut, dar această proclamație nu va pieri nici din inima țăranilor, nici din istoria României. Să-mi fie permis a da cetire proclamațiunei:

«Sătenilor !

«Indelungata voastră așteptare, marea jăgăduință dată vouă de Inaltele Puteri ale Europei prin art. 46 al Convențiunii, interesul Patriei, asigurarea proprietății fonciare și dorința Mea cea mai vie s'a împlinit.

«Claca (boerescul) este desființată pentru d'apururea, și de astăzi voi sunteți proprietari liberi pe locurile supuse stăpânirii voastre, în întinderea hotărâtă prin legile în ființă.

«Mergeți dar, mai înainte de toate, la poalele Altarului, și cu genunchele plecate, mulțumiți A-Tot-Puternicului Dumnezeu, pentrucă, prin ajutorul său, în sfârșit ați ajuns a vedea această zi frumoasă pentru voi, scumpă inimii Mele și mare pentru viitorul României!

«De astăzi voi sunteți stăpâni pe brațele voastre, voi aveți o părticică de pământ, proprietate și moșie a voastră; de astăzi voi aveți o Patrie de iubit și de apărat.

«Și acum, după ce cu brațul Celui de sus, am putut săvârși o asemenea mare faptă, Mă întorc către voi, spre a vă da un sfat de Domn și de Părinte, spre a vă arăta

calea pe care trebuie să o urmați, de voiți să ajungeți la adevărata îmbunătățire a soartei voastre și a copiilor voștri.

«Claca și toate celelalte legături silite între voi și între stăpânii voștri de moșii, sunt desființate prin plata unei drepte despăgubiri.

«De acum înainte, voi nu veți mai fi cu dânșii în alte legături decât acelea ce vor izvorî din interesul și buna primire a unora și altora. Aceste legături însă vor fi pururea neapărate pentru ambele părți. Faceți dar ca ele să fie întemeiate pe iubire și încredere. Mulți și foarte mulți din proprietari au dorit îmbunătățirea soartei voastre. Mulți din ei au lucrat cu toată inima ca să ajungeți la această frumoasă zi, pe care voi astăzi o serbați. Părinții voștri și voi ați văzut dela mulți stăpâni de moșii ajutor la nevoile și trebuințele voastre. Uitați dar zilele negre prin care ați trecut; uitați toată ura și toată vrajba; fiți surzi la glasul acelora cari vă vor întărâta în contra stăpânilor de moșii, și în legăturile de bună voe ce veți mai avea de aci încolo cu proprietarii, nu vedeți în ei decât pe vechii voștri sprijinitori și pe viitorii voștri amici și buni vecini. Au nu sunteți toți fii ai aceleiași țări? Au pământul României nu este numai care vă hrănește pe toți?»

«Stăpâni liberi pe brațele și pe ogoarele voastre, nu uitați mai înainte de toate, că sunteți plugari, că sunteți muncitori de pământ. Nu părăsiți această frumoasă meserie, care face bogăția țării, și dovediți și în România,

ca pretutindenea, că munca liberă produce îndoit decât munca silită. Departe de a vă deda trândăviei, sporii încă hărnicia voastră, și ogoarele voastre îndoit să fie mai bine lucrate, căci de acum aceste ogoare sunt averea voastră și moșia copiilor voștri.

«Ingrijiți-vă asemenea de vetrele voastre, cari de astăzi devin comune neatârinate și locașuri statornicite ale voastre, din cari nimeni nu vă mai poate izgoni. Siliți-vă dar a le îmbogăți și a le înfrumuseța; faceți-vă case bune și îndestulătoare; înconjuțați-le cu grădini și cu pomi roditori. Inzestrați-vă satele cu așezăminte folositoare vouă și urmașilor voștri. Statorniciți mai ales și pretutindenea școale, unde copiii voștri să dobândească cunoștințele trebuitoare pentru a fi buni plugari și buni cetățeni.

«Actul din 2 Maiu v'a dat la toți drepturi; învățați dar pe copiii voștri a le prețui și a le bine întrebuința.

«Și mai presus de toate, fiți și în viitor ceea ce ați fost și până acum, și chiar în timpurile cele mai rele, fiți bărbați de pace și de bună rânduială; aveți încredere în Domnul vostru, care vă dorește tot binele; dați, ca și până acum, pilda supunerii către legile țării voastre, la a cărorora facere aveți și voi de acum a lua parte; și în toată întâmplarea, iubiți România, care, de astăzi, este dreaptă pentru toți fiii săi.

«Și acum, iubiții mei săteni, bucurați-vă și pășiți la munca de bună voe, care înalță și îmbogățește; și Dumnezeuul părinților noștri să binecuvinteze sămânța ce veți arunca pe cea întâiu brazdă liberă a ogoarelor voastre».

Câteva cuvinte și voi sfârși. Aplicarea legii rurale a dat loc pe alocurea, și mai ales în Țara Românească, la dureroase strâmbătăți. În Moldova, ogoarele țărănești fiind alese încă prin legea lui Grigore Ghica din 1850, strămutarea posesiunii nu s'a făcut în genere, decât în urma necesităților de commasare.

Nu a fost tot așa în Muntenia. Așa mai toate moșiile erau lucrate numai de țărani, și pe toată întinderea, schimbându-se ogoarele mai anual după necesitățile agriculturii; a trebuit mai întâiu dar a se aplică legea lui Știrbei-Vodă, adică a se determina pe pământ întinderea ogoarelor convenite țăranilor, și de aci multe nedreptăți. Și cu toate acestea, în toată întinderea României, o singură strigare de nemulțumire n'a izbucnit din gura țăranilor, un singur braț nu s'a ridicat pentru silnice fapte sau răsbunări. În Austria, în Rusia, aplicarea legii rurale a dat loc la mii de acte de crude represalii, mii de case ale proprietarilor au fost date pradă flăcărilor, și sute de proprietari au căzut victime sub topoarele țăranilor, transformați în fiare sălbatice.

În România o liniște perfectă; într'o sărbătorire generală, aplicarea legii emancipatrice s'a făcut fără a se preface în cenușe o singură casă din ale foștilor stăpâni, fără să se smulgă un singur fir de păr din ale marilor proprietari.

Când, 14 ani în urmă, la apelul viteazului lor Domn și Căpitan, țăranul român, soldat de linie, sau dorobanț ori călăraș, după două sute de ani de umilință, în

câmpiile Bulgariei și în fața țărilor Plevnei, a dat piept dușmanului — țăranul Român, zic, prin vitejia sa, prin înfruntarea morții, a dovedit că astădată el aveà o patrie de iubit și de apărat și că în spatele lui, dincoace de Dunăre, el aveà pentru dânsul și pentru familia sa, o părticică de pământ, proprietate și moșie a lui și a copiilor săi.

CÂTEVA IDEI

PACE, iubire de dreptate și iubire unul către altul; numai prin aceste trei mari principii dictate de Domnul nostru Isus Hristos prin sfânta Sa Evanghelie se poate organiza *fericirea unui popor*. (1848).

2. Nădăjduiesc că prin publicarea cronicilor Moldaviei, contribuind la dezvoltarea patriotismului, voi contribui și la părăsirea utopiilor, care pe mulți au înșelat până acum, făcându-i a crede că triumful naționalității stă în măsuri silnice, când aceste, am deplină convicție, nu pot decât a o pierde sau cel puțin a o compromite. Țara noastră nu prin grabnice și șogomotoase schimbări se poate ridica. Reformele blânde și graduale, îmbunătățirile serioase, răspândirea instrucției publice, respectarea driturilor tuturor claselor, îndreptarea moravurilor în familii, întărirea, statornicirea și respectarea puterii ocârmuitoare, ca organ a legii, aceste sunt *singurile elemente de regenerație* pentru noi. Orice schimbare silnică, orice prefacere năpraznică nu pot să ne fie decât fatale. Când revoluțiile încep, civilizația încetează; războiul niciodată n'a făcut decât a mistui rodurile sămănate în timpul păcii. (1852).

3. Eu nu tăgăduesc că iubesc toate națiile, ca fiicele lui Dumnezeu; eu iubesc și pe Latini, și pe Eleni, și pe Teutoni, și pe Slavi; însă iubesc pe fiecare la dânsul și în țara sa; dar în țara mea și în trebile ei *eu iubesc numai pe Români.* (1861)

4. Către Ardeleni: Noi, Românii din Regatul Românesc un minut n'am fost, un minut nu suntem fără a împărtăși durerile voastre pentru asigurarea naționalității Române, acolo unde Divul Traian au împlântat-o, căci știm că atunci când — dar aceasta nu va fi — când naționalitatea Română ar fi atinsă peste Carpați, nici noi Românii de dincoace de Carpați *nu vom avea propria noastră existență națională asigurată.* (1887).

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
I. Cuvânt introductiv la cursul de istorie națională (24 Noemvrie 1843)	11
II. Despre civilizație (1845)	39
III. Despre pauperism (1845)	45
IV. Fragment din: Dorințele partidei naționale în Mol- dova (August, 1848)	57
V. Prefață la Cronicile României (1852)	63
VI. Discurs la alegerea lui Cuza-Vodă (1859)	73
VII. Imbunătățirea soartei țăranilor (25 Maiu 1862)	75
VIII. A doua prefață la Cronicile României (1872)	79
IX. Discurs la mormântul Domnitorului Alexandru Ion Cuza (1873)	103
X. Scrisoarea către Baronul de Jomini (1878)	109
XI. Discurs în Congresul dela Berlin (1878)	115
XII. Desrobirea Țiganilor (1891)	123
XIII. Emanciparea Țăranilor (1891)	129
XIV. Câteva idei	159